

DÜNYA MİTLERİNDE YILAN

Canan ERDEN

(Yüksek Lisans Tezi)

Eskişehir, 2016

DÜNYA MİTLERİNDE YILAN

Canan ERDEN

T.C.

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Karşılaştırmalı Edebiyat Anabilim Dalı

Karşılaştırmalı Edebiyat Bilim Dalı

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Eskişehir, 2016

T.C.

ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTİSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Canan ERDEN tarafından hazırlanan Dünya Mitlerinde Yılan başlıklı bu çalışma/...../..... tarihinde Eskişehir Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin ilgili maddesi uyarınca yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak, Jürimiz tarafından Karşılaştırmalı Edebiyat Anabilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan

Akademik Ünvanı ve Adı Soyadı

Üye

Akademik Ünvanı ve Adı Soyadı

(Danışman)

Üye

Akademik Ünvanı ve Adı Soyadı

Üye

Akademik Ünvanı ve Adı Soyadı

Üye

Akademik Ünvanı ve Adı Soyadı

ONAY

.../.../....

Prof. Dr. Hasan Hüseyin ADALIOĞLU

Enstitü Müdürü

...../...../.....

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin/projenin Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi hükümlerine göre hazırlandığını; bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmanın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Eskişehir Osmangazi Üniversitesi tarafından kullanılan bilimsel intihal tespit programıyla taranmasını kabul ettiğimi ve hiçbir şekilde intihal içermediğini beyan ederim. Yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması halinde ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

Canan ERDEN

ÖZET

DÜNYA MİTLERİNDE YILAN

ERDEN, Canan

Yüksek Lisans-2016

Karşılaştırmalı Edebiyat Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Medine SİVRİ

Bu çalışmada dünya mitlerinde yılan arketipsel inceleme yöntemi ile incelenecektir. Çalışmada Türk mitolojisinde, Sümer-Babil mitolojisinde, Mısır mitolojisinde, Hint mitolojisinde ve Yunan- Roma mitolojisinde yılanın farklı, benzer ve ortak yönleri üzerinde durulacaktır. Yılan ele alınırken arketipsel inceleme yöntemi ile farklı mitolojilerdeki görünümlerine açıklama getirilecektir. Çalışmada Karşılaştırmalı Edebiyat ve mitoloji arasındaki ilişkiye değinilecek, çalışmanın yöntemi olan arketipsel inceleme yöntemi anlatılacaktır. Elde edilen veriler ışığında farklı mitlerde görülen yılan ele alınacak ve arketipsel inceleme yöntemi ışığında açıklanacaktır. Yılanın ortaya konan verilerine göre yaratıcı, şeytan, iyileştirici-tedavi edici özellikleri temel alınarak incelenecektir.

Anahtar kelimeler: arketip, yılan, mit

ABSTRACT

SNAKE IN THE WORLD MYTHS

ERDEN, Canan

M. A. Thesis-2016

Department of Comparative Literature

Adviser: Professor Medine SİVRİ

This study aims to analyse the “snake” in the world mythologies through archetypal analysis method. The ancient Sumerian- Babylonian, Egyptian, Indian, Greek and Roman myths and the Turkish myths will mainly be focused on, and different variations of the snake motif, which have been attributed such qualities as being “generative and creative”, “devilish”, and being “ a healing figure,” will be compared and contrasted. It is believed that this study will contribute to the field of comparative literature studies in terms of comparative myhtology.

Key Words: archetype, snake, ancient myths

İÇİNDEKİLER

ÖZET	v
ABSTRACT.....	vi
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	ix
KISALTMALAR LİSTESİ.....	x
ÖNSÖZ	xi
GİRİŞ.....	1

1. BÖLÜM

KARŞILAŞTIRMALI EDEBİYAT VE MİT İLİŞKİSİ

1.1.TOPLUM, EDEBİYAT VE MİT İLİŞKİSİ	4
1.2.KARŞILAŞTIRMALI MİTOLOJİ	15

2. BÖLÜM

ARKETİPSEL İNCELEME YÖNTEMİ

2.1. CARL GUSTAV JUNG VE ARKETİPSEL İNCELEME YÖNTEMİ	21
2.1.1. Carl Gustav Jung	22
2.1.2. Kollektif Bilinçdışı ve Arketip	23
2.1.3. Dört Arketip	26
2.1.3.1. Anne Arketipi	26
2.1.3.2. Büyük Bilge Arketipi.....	27
2.1.3.3. Yeniden Doğuş Arketipi.....	28
2.1.3.4. Hilebaz Arketipi	29

3. BÖLÜM

DÜNYA MİTLERİNDE YILAN

3.1. TÜRK MİTOLOJİSİNDE YILAN	37
3.1.1. Ejder	39
3.1.2. Kozmogoni Mitlerinde Yılan	41
3.1.3. Şamanizmde Yılan	44
3.1.4. On iki Hayvanlı Türk Takviminde Yılan	47
3.1.5. Ev-eşik İyesi Olarak Yılan	48
3.1.6. Şahmeran.....	49
3.2. SÜMER-BABİL MİTOLOJİSİNDE	51
3.2.1. Enuma Eliş Mitinde Yılan	51
3.2.2. Gılgamış Destanı'nda Yılan	54
3.2.3. Etana Mitosunda Yılan	57

3.2.4. Ningişzida ve Yılan.....	58
3.3. MISIR MİTOLOJİSİNDE YILAN.....	59
3.3.1. Hermopolis Yaratılış Mitinde Yılan	59
3.3.2. Osiris, Apep, Set, Uto ve Yılan İlişkisi.....	61
3.3.3. Douat ve Yılan	65
3.4. HİNT MİTOLOJİSİNDE YILAN	66
3.4.1. İndra ve Vritra	67
3.4.2. Nagalar	69
3.4.2.1. Ananta/Şeşa	71
3.4.2.2. Vasuki	72
3.4.3. Kundalini.....	73
3.4.4. Vişnu.....	73
3.5. YUNAN-ROMA MİTOLOJİSİNDE YILAN	74
3.5.1. Ophion Yılanı	75
3.5.2. Typhon ve Python	77
3.5.3. Uroboros	79
3.5.4. Herakles/Hercules ve Yılan.....	80
3.5.5. Laokoon ve Yılan	81
3.5.7. Asklepios ve Caduseus	83

4. BÖLÜM

DÜNYA MİTLERİNDE YILANIN KARŞILAŞTIRMALI OLARAK İNCELENMESİ

4.1. YARATICI YILAN	86
4.2. ŞEYTAN YILAN	91
4.3. İYİLEŞTİRİCİ-TEDAVİ EDİCİ YILAN.....	96
SONUÇ	101
KAYNAKÇA.....	109
EK: DÜNYA MİTLERİNDE YILAN TEMSİLLERİ	117

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Gılgamış ve Yılan.....	116
Şekil 2: Enuma Eliş Miti Yılan Tasviri.....	116
Şekil 3: Ningişizida Yılanı.....	117
Şekil 4: Şahmeran Tasviri.....	117
Şekil 5: İsis Yılanları Kabartması.....	118
Şekil 6: Naga Yılanı Heykelciği.....	119
Şekil 7: Vişnu ve Beş Başlı Yılan Tasviri.....	120
Şekil 8: Ananta ve Yedi Başlı Kobra Tasviri.....	120
Şekil 9: Ophion Yılanı Tasviri.....	121
Şekil 10: Typhon ile Zeus'un Savaşının Tasviri	121
Şekil 11: Apollon ve Python.....	122
Şekil 12: Uroboros Tasviri	123
Şekil 13: Laokoon ve Oğulları	124

KISALTMALAR LİSTESİ

Bkz.	: bakınız
Çev.	: çeviren
Der.	: derleyen
Ed.	: editör
s.	: sayfa
ss.	: sayfa sayısı
Yay.	: yayına hazırlayan

ÖNSÖZ

Bu çalışmada Karşılaştırmalı Edebiyat Biliminin bir alt disiplini olan mitolojide, dünya mitlerinde yılan arketipsel inceleme yöntemi ile incelenmeye ve karşılaştırılmaya çalışılacaktır.

Mitler edebiyatın var olmasından günümüze kadar edebiyatın her türlü koluna konu sağlamıştır. Edebiyatın her daim şiir, roman, öykü gibi farklı dallarında çeşitli mitlere rast gelinmektedir. Edebiyatla yakından bir ilişki içinde olan mitoloji de her zaman merak uyandıran bir alan olmuştur. Üzerinde çalışılan konunun farklı ve kapsamlı olmasıyla mitoloji çalışmalarına küçük de olsa bir katkı sağlanabileceği düşünülmüştür. Daha önce bu konuyla ilgili bir çalışma yapılmaması karşılaştırmalı mitoloji için önemlidir. Bu çalışmada sadece Türk mitolojisi değil aynı zamanda Sümer-Babil, Mısır, Hint ve Yunan-Roma mitolojileri de çalışılarak araştırma yelpazesi genişletilmiş ve bu mitolojilerin hepsini karşılaştırma imkânı bulunmuştur.

Yüksek Lisans eğitimim ve tez çalışmamın ortaya konma sürecinde göstermiş olduğu sabır, emek ve anlayışından dolayı, bana çok şey öğreten ve katan değerli hocam Prof. Dr. Medine Sivri'ye teşekkürü borç bilirim.

Yüksek Lisans eğitimimdeki emeklerinden ve katkılarından dolayı değerli bölüm hocalarımla birlikte Doç. Dr. R. Şeyda Ülsever'e ve Yrd. Doç. Dr. Sırrı Serhat Serter'e; tez yazma sürecimde bana her zaman destek olan aileme ve dostlarıma teşekkür ederim.

GİRİŞ

Bu çalışmada çok eski zamanlardan beri hemen hemen her yerde görülen dünya mitlerinde yılan Carl Gustav Jung'un öncülüğünü yapmış olduğu arketipsel inceleme yöntemi ile incelenecektir. Çalışmanın temel aldığı Türk mitolojisi, Sümer-Babil mitolojisi, Mısır mitolojisi, Hint mitolojisi ve Yunan ve Roma mitolojisinde yer alan yılan üzerinde durularak farklı kültürlerin mitolojilerinde benzer ve ortak yönleriyle nasıl var olduğu karşılaştırmalı edebiyat biliminin verileri ışığında karşılaştırmalı olarak ele alınacaktır. Adı geçen kültürlerin mitolojilerinde yılan ile ilgili benzerlikler, farklılıklar ve ortak yönler ortaya konmaya çalışılacaktır. Çünkü günümüze kadar yılanla ilgili çeşitli çalışmalar yapılsa da onun arketipsel ve karşılaştırmalı bir incelemesi yapılmamıştır ve çalışmadaki amaç bu boşluğu doldurmaktır. Farklı toplumların mitlerinde yer alan yılanın arketipsel bağlamda ilk örneklerine değinilecek ve birbirleriyle olan bağlantısı üzerinde durulacaktır. Bu çalışma ile karşılaştırmalı mitoloji alanına bir katkı sağlanmaya çalışılacaktır. Bu çalışmada mitlerin başlangıcı olan ve en eskileri arasında sayılan Sümer-Babil, Mısır ve Hint mitleri, sözlü kültürün yazıya geçirilmiş örneklerini ortaya koyan Yunan-Roma mitleri ve kendi kültürümüzü de ifade etmek adına Türk mitleri ele alınmıştır.

Yılan, hemen hemen her kültürün mitolojisinde yer alan hayvanlardan biridir. Genellikle mitlerde coğrafi yapının etkisiyle görülen hayvan çeşitliliği değişkenlik göstermektedir. Soğuk iklimde yaşayan hayvanlarla sıcak iklimde yaşayan hayvanlar birbirinden farklıdır. Fakat yılan her yerde görülen hayvanlardan biri olma özelliğini taşımaktadır. Yapısı itibariyle zıtlıkları içinde barındıran bir varlık olan yılan, birçok toplumda tekrarlanan sembollerden biri olmuştur. Hem zehri hem de panzehiri bünyesinde barındırması zıtlıkları içerdiğinin göstergesi haline gelmiştir. Eski çağlardan beri birçok topluluk birbirleriyle iletişim kurmuş ve bunun sayesinde sosyal ve kültürel başta olmak üzere farklı etkileşimlerde bulunmuşlardır. Bu iletişim ile birlikte birbirlerinden aldıkları verilerle kimi zaman ortaya yeni bir bakış açısı getirmişlerdir. Bu kültür aktarımı; aynı ya da benzer konuların, motiflerin ya da sembollerin aktarıldığı mitlerde görülebilmektedir. Bu sebeple yılan da hemen hemen bütün mitolojilerde yer alan ortak sembollerden biri olmuştur. Farklı mitlerde görülsede özellikle yaratılış mitlerinde yılanı çokça rastlanmaktadır.

Dünya mitlerinde yılanın incelendiği bu çalışma dört bölümden oluşmaktadır. ‘Karşılaştırmalı Edebiyat ve Mit İlişkisi’ adlı birinci bölümde karşılaştırmalı edebiyat ve mit ilişkisi açıklanmaya çalışılacaktır. Birinci bölümün ‘Toplum, Edebiyat ve Mit İlişkisi’ adlı birinci alt başlığında her dönemde edebiyat için kaynak olan mitlerin, içinde var olduğu ve geliştiği toplum ile ilişkisi üzerinde durulacaktır. Birinci bölümün ‘Karşılaştırmalı Mitoloji’ adlı ikinci alt başlığında ise karşılaştırmalı mitoloji biliminin, farklı toplumların mitolojilerinin karşılaştırmalı bir şekilde inceleyerek benzerliklerin ve farklılıkların ortaya konmasını sağlayan, ayrıca ortak motiflerin ve sembollerin farklı toplumların mitolojilerinde var olduğunu dile getiren yönü incelenecektir.

Çalışmanın ‘Carl Gustav Jung, Dört Arketip ve Arketipsel İnceleme Yöntemi’ adlı ikinci bölümünde dünya mitlerindeki yılanı açıklamakta kullanılacak olan ve çalışmanın inceleme yöntemi olan arketipsel inceleme yöntemi ele alınacaktır. İkinci bölümün birinci alt başlığı olan ‘Carl Gustav Jung ve Arketipsel İnceleme Yöntemi’nde, Carl Gustav Jung’un öncülüğünü yaptığı ve öne attığı bu inceleme yöntemi hakkında bilgi verilecektir. Bu bölümün alt başlıklarından ilki olan Carl Gustav Jung’da psikanalistin kısaca hayatı anlatılacaktır. ‘Kollektif Bilinçdışı ve Arketip’ adlı ikinci alt başlıkta arketip kavramının tanımı yapılarak kollektif bilinçdışı hakkında bilgi verilecektir. Son olarak ‘Dört Arketip’ isimli alt başlıkta ise kişiliğin arketipleri üzerinde durularak, kişiliğin arketipleri alt başlıklar halinde anne arketipi, büyük bilge arketipi, yeniden doğuş arketipi ve hilebaz arketipi olarak açıklanacaktır.

‘Dünya Mitlerinde Yılan’ adlı üçüncü bölümde yılan inceleme konusu içinde olan toplumların mitolojilerinde beş alt başlıkta ele alınacaktır. Üçüncü bölümün birinci alt başlığında ‘Türk Mitolojisinde Yılan’ altı alt başlıkta açıklanacaktır. Ejder olarak yılan, yaratılış mitlerinde yılan, Şamanizm’de yılan, on iki hayvanlı Türk takviminde yılan, ev-eşik iyisi olarak yılan ve Şahmeran adlı alt başlıklarda yılanın Türk mitolojisindeki yeri anlatılacaktır. Üçüncü bölümün ikinci alt başlığında ‘Sümer-Babil Mitolojisinde Yılan’ dört alt başlık halinde ele alınacaktır. Enuma Eliş mitinde yılan, Gılgamış Destanı’nda yılan, Etana mitinde yılan, Ningişzida ve yılan adlı alt başlıklarda Sümer-Babil mitolojisindeki yılanın farklı görünümleri ele alınacaktır. Üçüncü bölümün üçüncü alt başlığında ‘Mısır Mitolojisinde Yılan’ üç alt başlıkta açıklanmaya çalışılacaktır. Hermopolis Yaratılış

mitinde yılan, Osiris, Apep, Set, Uto ve Yılan İlişkisi, Dout ve Yılan adlı alt başlıklarda Mısır mitolojisinde yılan ele alınacaktır. Üçüncü bölümün dördüncü alt başlığında 'Hint Mitolojisinde Yılan' dört alt başlıkta incelenecektir. İndra ve Vritra, Nagalar ise Ananta/Şeşa, Vasuki, adlı alt başlıklar halinde, Kundalini, Vişnu adlı alt başlıklarda Hint mitolojisinde yılanın yeri dile getirilecektir. Üçüncü bölümün beşinci alt başlığında 'Yunan Mitolojisinde Yılan' incelenecektir. Ophion, Typhon, Python, Uroboros, Herakles, Laokoon, Medusa ve Asklepios-Caduseus adlı alt başlıklar halinde Yunan mitolojisindeki yılan ele alınacaktır.

'Dünya Mitlerinde Yılanın Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi' adlı dördüncü bölümde yılan üç alt başlıkta açıklanmaya çalışılacaktır. Dördüncü bölümün 'Yaratıcı Yılan' adlı birinci alt başlığında yılanın üreme ve doğum ile ilgisi açıklanacak ve Türk, Sümer-Babil, Mısır, Hint ve Yunan mitolojilerindeki görünümleri arketipsel inceleme yöntemi kullanılarak incelenecektir. Dördüncü bölümün 'Şeytan Yılan' adlı ikinci alt başlığında yılanın yukarıda adı geçen mitolojilerdeki insanı baştan çıkarıcı, kötücül roller üstlenen yönü açıklanacaktır. Dördüncü bölümün 'İyileştirici-Tedavi Edici Yılan' adlı üçüncü alt başlığında ise hem zehri hem de panzehiri içinde barındıran yılanın adı geçen mitolojilerdeki iyileştirici yönü, ölümsüzlüğü çağrıştırması ve tıbbın simgesi olması üzerinde durulacaktır.

Sonuç bölümünde elde edilen veriler ile arketipsel inceleme yöntemi ile incelenen dünya mitlerinde yılanın nasıl ele alındığı, hangi mitlerde benzer, farklı ya da ortak özellikler gösterdiği, yılanın bu mitlerde hangi görünümleri ile var olduğu açıklanacaktır.

1. BÖLÜM

KARŞILAŞTIRMALI EDEBİYAT VE MİT İLİŞKİSİ

Edebiyat, insanı ve insan hayatını konu edinen bilim dallarından biridir. Sadece insan hayatını konu etmekle kalmaz; insana, insanın duygu ve düşüncelerine, yaşama ve dünyaya ayna tutar. Dolayısıyla edebiyatın toplum içerisinde doğduğu ve köklerini oradan aldığı yadsınmaz bir gerçekliktir.

Edebiyat; felsefe, tarih, sanat tarihi, arkeoloji, etnoloji, psikoloji, sosyoloji, mitoloji, halkbilim, karşılaştırmalı edebiyat, antropoloji vb. bilim dalları ile de iç içedir. Saydığımız bilim dalları daha özele inildiğinde karşılaştırmalı edebiyat biliminin de faydalandığı bilim dallarını oluştururlar. Mitoloji de içerdiği edebi zenginlik açısından sık sık başvurulan temel çalışma alanlarından biri olmuştur.

Mitler edebiyatların ilk örnekleri olarak kabul edilmekle birlikte ulusların edebiyatlarını zenginleştirmede oldukça belirleyicidir. Dolayısıyla her dönemde şairler, yazarlar ve sanatçılar mitleri eserlerinde kullanmışlar ve onları günümüze kadar aktarmışlardır. Bu noktada karşılaştırmalı edebiyat bilimi, farklı milletlerin ortaya koyduğu mitlerin motif, tema, sembol, karakter, olay örgüsü vb. açıdan benzerliklerinin ve farklılıklarının ortaya konulmasına katkı sağlamaktadır. Çünkü mitlerde tufan, ilk anne-baba, evrenin ve insanın yaratılışı gibi birçok ortak ve benzer konu bulunmaktadır.

Karşılaştırmalı edebiyat ve mit arasındaki ilişkinin daha iyi açıklanabilmesi için birinci bölümün birinci kısmında toplum, edebiyat ve mit ilişkisine; ikinci kısmında ise mitlerin karşılaştırılmasına değinilmeye çalışılacaktır.

1.1.TOPLUM, EDEBİYAT VE MİT İLİŞKİSİ

Tüm kültürler kendi inançlarını, tarihlerini, kahramanlarını barındıran mitlerini buldukları tarihsel ve coğrafi konumun da etkileriyle biçimlendirmişler ve dilden dile aktararak zamanla geliştirmişlerdir. Mitler insanlık kültür tarihinin

temelini oluşturmakla birlikte her bir kültürün kendine has özgün taraflarını da ortaya koyar.

Mit ve mitoloji deyince öncelikle Yunan-Roma mitolojisi ilk akla gelir. Mitoloji alanında çalışmaları bulunan Azra Erhat bu durumu hatalı bulduğunu şu sözleriyle açıklar:

Aslında bir Akdeniz çevresi efsaneler topluluğu vardır, onu Yunanistan ve Roma'ya mal etmemiz, bu efsanelerin Yunanistan ve Roma uyruklu yazarların kalemiyle Yunanca ve Latince olarak yazılmış olmasından ileri gelir. Oysa bu efsanelerin çıkış yeri ne Yunanistandır, ne de İtalya, Anadolu'dur, Girit'tir, Mezopotamya'dır, Fenike, Mısır'dır, ya da bütün bu yerlerdeki sözlü geleneklerin karışımından ortaya çıkmış bir bütündür (Erhat, 2013:8).

Erhat, mitolojinin Yunan ve Romadan ibaret olmadığını belirtse de kelime anlamı olarak “Yunanca ‘uydurulmuş söz’ anlamındaki ‘mythos’ kelimesinden Batı dillerine giren terim efsaneleri tanımlamak için kullanılmaktadır” (Öztürk, 2009:700). Her ne kadar mit hakkında tek bir tanımlama yapma çabasına girmek istense de mit hakkında yapılan tanımlamalar daha çok kişilerin kendi görüşlerini dile getirmektedir. Çünkü mit kavramının tek bir tanımını yapmak oldukça güçtür ve her bir tanım bütün mitleri kapsamaktan uzaktır. Mitin tanımının yapılmasındaki güçlük hakkında ise Vernant şu sözleri dile getirmiştir:

Mitin tanımındaki karışıklık, yorumlanma aşamasında basit bir problem olmaktan çıkmakta ve daha karmaşık bir hal almaktadır. Mitler herhangi bir yazar tarafından aktarılmadan önce de var olan anlatılardır. Ancak anlam katmanları itibarıyla kendi içine hapsedilmiş değildir. Her zaman değişkenleri mevcuttur. Mitleri anlatanlar, koşullara, dinleyicilere ya da kendi tercihlerine göre seçebilir, kısaltabilir, genişletebilir, istediği gibi değiştirebilir. Mitlerin tek bir formu ve kendine göre şekillendiği kurallar listesi yoktur. Mitler kültürden kültüre, dönemden döneme değişebilir (Vernant, 2001:13-14).

Vernant'ın da dediği üzere mitler tek bir forma sığdırılmaz ve her bir toplum kendi kültürel değerlerine göre mitlerini şekillendirebilir. Kültürlerinin yanı sıra o toplumun içinde bulunduğu coğrafyanın ve çağın özellikleri de mitlerin oluşumunda oldukça etkilidir. Çünkü her bir dönem kendine özgü toplumsal dinamikleri içerisinde barındırır. Dolayısıyla farklı toplumlar ve farklı çağlar için birbirinden ayrı mit tanımları yapmak çok da yanlış olmayacaktır.

Çeşitli araştırmacılar tarafından yapılan farklı mit tanımlarını ele almak mit kavramının açıkça anlaşılması bağlamında yerinde olacaktır. Mit alanındaki önemli çalışmalarıyla dikkat çeken Joseph Campbell'a göre mitler çok eski zamanlarda, yeryüzünde insanoğlunun nefes aldığı her yerde meydana gelmiştir ve bu mitler günümüzde de insanoğlunun hayatında yer alan din, felsefe, teknolojik buluşlar vb.

alanlarda kendini göstermektedir. Çünkü mitler evren-insan birlikteliğinin ürünleridir.

Yeryüzünde ikamet edilmiş her yerde, bütün çağlarda ve her koşulda, insana ait mitler türemiştir ve bu mitler insanın vücudunun ve aklının eylemleriyle ortaya çıkan ne varsa hepsinin esin kaynağıdır. Mitin, kozmosun sonu gelmez enerjilerini insanın kültürel yaratımına akıtan gizli bir yarıklık olduğunu söylemek çok ileri gitmek olmayacaktır. Dinler, felsefeler, sanatlar, ilkel ve tarihsel insanın sosyal biçimleri, bilim ve teknolojideki büyük buluşlar, uyku kaçırır düşler hep mitin o temel, büyümlü yüzüğünden fişkirir (Campbell, 2013:13).

Carl Jung, Carl Kerényi ve Eric Neumann, mitosları evrensel ve ortak bilinçaltının ifadesi olarak görürler. C. Jung, mitosların öyküleştireilmiş temel varoluş örnekleri, yani evrensel geçerliliğe sahip yaşam kalıpları olduğunu ve her insan için anlamlı mesajlar taşıdığını belirtir. Mitossuz ya da mitos dışı yaşadığını zannedenler, köklerinden kopmuş kişilerdir: Bu kişiler, ne geçmişle ne de içinde bulunduğu zamanın insanlığıyla gerçek bir ilişki içindedirler. (bkz. İndirkaş, 2013:12). Jung, insanın insan olma evresine ulaşmasından çok daha önceki dönemlere ait gizli bellek kalıntılarından oluşan kolektif bilinçdışının kişisel bilinçdışının derinlerinde olduğunu ortaya koymuştur (Kalafat, 2012:11).

Mitin tanımını yaparken, efsane ve mit arasındaki farklılıklardan yola çıkan Azra Erhat miti şöyle tanımlamaktadır:

Mythos söylenen veya duyulan sözdür, masal, öykü, efsane anlamına gelir. Ama mythos'a pek güven olmaz, çünkü insanlar gördüklerini, duyduklarını anlatırken birçok yalanlarla süslerler. Bu yüzden ki Herodot gibi bir tarihçi mythos'a tarih değeri olmayan güvenilirmez söylenti der, Platon gibi bir filozof da mythos'u gerçeklerle ilişkisiz, uydurma, boş ve gülünç bir masal diye tanımlar.... Mythos'la epos arasında bir yakınlık vardır, mythos söylenen sözün, anlatılan öykünün içeriği ise, epos da onun doğal olarak aldığı ölçülü, süslü ve dengeli biçimdir. Epos ne kadar güzelse mythos o kadar etkili olur, eposla mythos'un bu başarılı evlenmesidir ki, ilkçağdan kalma efsanelerin ürün vere vere günümüze dek yaşamasını ve mythos kavramının çağlar ve uluslar arası bir nitelik kazanarak ölmezliğe kavuşmasını sağlamıştır (Erhat, 2013:5).

Her iki kavram arasında yakınlık kuran Erhat'a göre, mitos kavramına ölümsüzlük kazandırarak günümüze kadar gelmesine yardımcı olan epostur. Erhat gibi mit ve efsane ayırımına giden Fiske'ye göre zaman zaman birbiri yerine kullanılan bu iki kelimenin temelde aynı şeyi ifade etmediği şu sözlerle açıklanır:

Kısacası, efsane dediğimiz şey bir iki bölgeyle sınırlı ve az sayıda insan tarafından bilinirken; isimler ve gerekçeler değişse de ana olaylar temelde aynı kalarak ve bir bölgeden diğerine geçişerek, dünya üzerinde geniş bir bölümde görünme bir mitin en önemli karakteristiğidir. Bunun sebebi kısmen de mitlerin kökenlerini, şu anda ayrı olan birçok milletin bir arada oldukları çok eski zamanlardan almalarındandır (Fiske, 2002:27-28).

Fiske mitleri; insanların doğa olaylarından korktukları ve açıklama getiremedikleri dönemlerde ortaya koydukları ürünler olarak görür. İnsanlar açıklama getiremediği her şeyi kutsal sayar ve bu hikâyeleri nesilden nesile aktarır. Fiske, “Mitler ve Mitleri Yapanlar” adlı eserinde mitlere şu şekilde açıklık getirir:

(...) bu eski hikâyelerin büyük bir bölümünün, doğa diye bir şeyin henüz bilinmemesinden dolayı doğaüstü diye bir kavramın da olmadığı zamanlara ait, bütünden artan fazlalıklar değil de, bütünün özünü oluşturan şeyler oldukları artık uzmanlarca da yavaş yavaş kabul edilmeye başlanmıştır. İlkel zamanların dinsel mitleriyle, eski ve şimdinin ocak başı söylenceleri ortak kökenlerini ilkel¹ insanın düşünce tarzından alırlar. Bunlar, bu insanların kendilerini içinde buldukları dünyayla ilgili kaydedilmiş ilk ifadelerdir (Fiske, 2002:21-22).

Böylece Fiske’ye göre, bir hikâye dünyanın geniş bir bölümünde ya da akraba milletlerin tüm fertlerinde görülüyorsa basit bir efsaneyle değil bir mitle karşılaşırız.

S. Hooke de mitin tanımını; efsane, destan, halk öyküsü ve masallardan farkını ortaya koyarak yapar. Miti edebi ölçütlerine göre ayıran Hooke bir diğer ayrımını da inanılmaya değer olup olmadığı konusunda yapar:

Mitos (myth), efsane (legend), destan (saga) ve halk öyküsü (folkstory) ile Marchen (masal) arasında genellikle yapıldığı görülen ayrım, edebi ölçüte dayanır; yapılmakta olan bir başka ayrım, “mitos” ile “tarihsel gerçekler” arasında olup, mitos niteliği taşıyan herhangi bir şeyin inanılmaya değer olmadığı gibi bir düşünceye dayanmaktadır (Hooke, 2015:13).

İsmet Zeki Eyuboğlu da kısmen Fiske gibi insanın mitsel inanışlarını doğa ile oluşturduğunu savunur. Eyuboğlu, bizim doğaüstü olarak nitelediklerimizin eskiçağın insanların gerçeği olduğunu ve bizim onları mitos olarak adlandırdığımızı savunur (2007:32) ve mitler hakkındaki düşüncelerini şu sözleriyle dile getirir:

Söylence de bir evren anlayışının, bir insan bakışının ürünüdür, onun evrenini dile getirir. Kişi evrenini tasarılarıyla kurarken, içinde yaşadığı doğadan kopmuyor büsbütün, doğayı düşünmese, yoksaysa bile gene doğadadır. Ancak, düşünceleriyle, inançlarıyla oluşturduğu bu “evren” onun gözünde gerçektir. İşte söylence denen ürünün özelliği budur (Eyuboğlu, 2007:19).

Mircea Eliade ise; mitleri yaşayan mit olarak yorumlar ve bu deyişle de insan davranışı için model oluşturması ve bu yolla yaşama anlam ve değer kazandırması olgusunu kasteder. Mitleri her zaman bir yaratılışın öyküsü olarak tanımlayan Eliade onların, gerçek ve kutsal öyküler olmalarını şu şekilde yorumlar:

¹ İlkel- birinci elden doğrudan, başlangıç, çağdışı değil, sanatta yalın bir nitelik gösteren, yapmacıksız olan, primitif, basit ve karmaşık olmayan, felsefe zaman bakımından en eski olan (http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.57177446a32da9.38133003) (20.04.2016)

Mit kutsal bir öyküyü anlatır; en eski zamanda, "başlangıçtaki" masallara özgü zamanda olup bitmiş bir olayı anlatır. Bir başka deyişle mit, Doğaüstü Varlıklar'ın başarıları sayesinde, ister eksiksiz olarak bütün gerçeklik yani Kozmos olsun, isterse onun yalnızca bir parçası (sözgelimi bir ada, bir bitki türü, bir insan davranışı, bir kurum) olsun, bir gerçekliğin nasıl yaşama geçtiğini dile getirir. Demek ki mit, her zaman bir "yaratılış"ın öyküsüdür: Bir şeyin nasıl yaratıldığını, nasıl *varolmaya* başladığını anlatır. Mit ancak *gerçekten* olup bitmiş, tam anlamıyla ortaya çıkmış olan şeyden söz eder (Eliade, 1993:13).

Kısaca ifade etmek gerekirse mitler; evrenin işlevi, hayatın anlamı, evrenin ve insanın yaratılışı, geleneklerin ortaya çıkışı, olumlu ve olumsuz insan davranışları hakkında bilgi veren öykülerdir. Fakat mitleri birer öykü olarak gören araştırmacıların aksine Claude Lévi-Strauss mitlere farklı bir bakış açısı getirir. Claude Lévi- Strauss, mitleri ikili karşıtlık olarak ele alır ve bununla toplumsal yapıyı çözümlenmeye çalışır. Mitleri de birer yapı olarak gören Strauss çözümlenmelerinde mitlerin içeriğinden çok yapısına yönelir ve mitleri soyut kurgular olarak düşünür. Mitlere de antropolojik ve yapısalcı bakış açısı ile yaklaşan Strauss'a göre mitin anlamı içeriğinden çok altındaki derin yapıda bulunur. Ona göre önemli olan o derin yapıdaki değişmeyi ortaya çıkarmaktır. Dolayısıyla Strauss'un bu görüşü, Jung'un kolektif bilinçdışını destekleyen bir görüştür.

Asırlar ötesinden sürdürülen bu iletişimde, kuşakların birbirini anlayabilmesi için de bazı şeylerin tekrar tekrar vurgulanması kaçınılmazdır. Söylenecek her şeyi söylediği veya söylenecek başka bir şey kalmadığı için, mit kendini tekrarlayarak yaşamaya mahkûmdur. Lévi-Strauss için gerçekten önemli ve anlamlı olan, bütün bu versiyonlar ve değişimler içinde değişmeyi ve aynı kalını ortaya çıkarmaktır (Lévi-Strauss, 2013:26-27).

Malinowski ise mitleri yaşayan ve yeni görüngüler yaratan bir güç olarak görür. Mitleri, insan için örnek olacak kuralları içeren ve toplumun dini ve ahlaki ihtiyaçlarına cevap veren ifadeler olarak yorumlayan Malinowski ise miti şu şekilde ifade etmektedir:

Gördüğümüz gibi, mit bir simge değil, nesnenin doğrudan ifadesidir; bilimsel ilgiyi doyurmaya yönelik bir açıklama değil, uzak geçmişteki bir gerçekliğin anlatı biçiminde yeniden yaşatılmasıdır. Bu bilgi, derin dini ihtiyaçların, ahlaki amaçların, toplumsal bağlılığın karşılanması için haklar, hatta pratik gerekler nedeniyle verilir. Mitin ilkel kültürlerde vazgeçilmez bir işlevi vardır; o, inancın ifadesidir, onu derinleştirir ve şifreler; ahlaki korur ve ona güç verir; ayinin üretkenliğine kefil olur ve insan için örnek olacak pratik kuralları içerir (Malinowski, 2000:98-99).

Bu görüşlerine ek olarak Malinowski mit ve efsane ayırımına gider: "Olağandışı bir gerçeklikle yüz yüze gelmekten doğmuş olan *efsane*, tarihsel panoramalar sunar. *Mit* ise, ayinler, törenler ya da toplumsal veya ahlaki bir kuralın haklı çıkarılması gerektiğinde, yaşı, gerçekliği ve kutsallığı için teminat istediğinde

işe karıştır” (Malinowski, 2000:105). Ona göre efsane daha çok tarihi gerçekliklerle ilgilenirken mitler, bir tür sembolik anlatıdır.

Modern eleştirinin çok tuttuğu bir terim olan “mit” din, halkbilim, antropoloji, sosyoloji, psikanaliz ve güzel sanatları kapsayan önemli bir anlam alanına işaret eder. Bu alanda çeşitli anlamlarla karşımıza çıkar. Mit, öteden beri zaman zaman “tarih”, “bilim”, “felsefe”, “alegori” veya “hakikat”in zıddı olarak gösterilegelmiştir (Lord Raglan, The Hero, London, 1937, Akt:Wellek, 2005:164). Benzer şekilde Campbell da “dinler, felsefeler, sanatlar, ilkel ve tarihsel insanın sosyal biçimleri, bilim ve teknolojideki büyük buluşlar, uyku kaçırıcı düşler hep mitin o temel, büyülü yüzüğünden fıskırır” (Campbell, 2013:13) diyerek mitlerin sadece edebi ürünlerde yer almadığına dikkat çeker.

Halikarnas Balıkçısı olarak bilinen Cevat Şakir Kabaağaçlı eserlerinde Akdeniz çevresini ve mitlerini konu eder. Azra Erhat, Halikarnas Balıkçısı’nın mitoloji ile olan bağına şöyle açıklamaktadır

İlkçağın yazılı kaynaklarıyla günümüzün buluşlarını bir araya getirerek çok yönlü bir görüşle toplamaya daha pek az bilgin girişmektedir. Bu yolda Halikarnas Balıkçısı çığır açıcı, yol göstericidir, yani Yunan’ı, Türk’ü olmayan, uluslararası tek bilimsel gerçeği aramaya koyulan gerçek bir bilgindir (Erhat, 2013:8).

Donna Rosenberg’e göre ise, “mitler bir toplumun manevi değerlerini yansıtan ciddi öykülerdir. Bu öyküler bir toplumun dünya görüşünü ve önemli inançlarını temsil ettikleri için, o toplumun kültürü tarafından değer verilen ve korunan insani deneyimlerin birer simgesidir” (Rosenberg, 2006:17). Özünde ciddi amaçlı ve eğlendirici hikâyeler olarak ortaya çıkan mitlerin, evrenin doğasını açıklamak (yaratılış ve bereket söylenceleri), toplum üyelerine ait oldukları kültüre göre başarılı olmak için gerekli davranış ve tavırları öğretmek (kahramanlık söylenceleri) gibi amaçları vardır (bkz. Rosenberg, 2006:18-19).

Rosenberg gibi mitleri içinde bulunduğu toplumun kendini, evreni ve doğayı anlamlandırması olarak gören Necatigil, mitleri şöyle tanımlamaktadır: “Mitolar ilkel insan topluluklarının, evreni, dünyayı ve tabiat olaylarını kişileştirerek yorumlamak, henüz sırrını çözemedikleri hayatın ve evrenin çeşitli görüntülerini bir anlam kolaylığına bağlamak ihtiyacından doğmuştur” (Necatigil, 1973:7).

Mitlerde ve mitolojide özellikle sembolleştirmenin üzerinde duran Fuzuli Bayat, mitleri geçmişin sırrının saklı olduğu sembolik bir dil olarak niteler. Mitleri

kozmetik bilginin kaynağı olarak görür ve kozmetik bilgilerin kaynağı olan mitlerde geçmişin ve geleceğin yazılı olduğunu savunur. “Bu açıdan bakıldığında ilkel insanın düşüncesinde mit; tabiatı, insanı, doğumu ve ölümü açıklama ve bu olguların sırrını anlama aracıdır. O halde her bir mit işlevseldir. Bu işlevsellik, mitolojinin gizli bilgiler kaynağı olduğu inancında birleşir” (Bayat, 2011:16). Bayat’a göre;

Mitolojide kozmetik bilgi, her zaman simge ve sembollere dönüştürülerek yaşatılmıştır. Bütün durumlarda bu imge ve semboller insanın dış dünya: bitki, hayvan, dağ, orman, yıldızlar ve manevi dünya: ataların ruhu, ışıklı ruhlar, yer altı dünyası varlıkları ile ilişki kurmasına hizmet eder. Ancak bu dili bilenler yalnız sırta erme ritüelinden geçenlerdir. İşte bu sebeptendir ki bütün mitolojik içerikli törenlere yalnız inisiyasyondan geçenler alınmıştır (Bayat, 2011:16).

Aydın ise, mit kelimesinin kökenine inerek mitin kelime anlamına açıklık getirmeye şu şekilde çalışır:

Etimolojik kronolojisine bakıldığında, İngilizce’ye 19. yüzyılda giren myth sözcüğü, gerçekte 18. yüzyılda mythos olarak kullanılmaktaydı. Önceleri öykü, masal ve fabl vurgusu taşıırken sonraları gerçekte olmayan veya olmamış çağrışımlarıyla logos ve historia’ya zıtlık oluşturmuştur. 19. yüzyılda kavramla ilgili iki eğilim bulunmaktaydı. Bunlardan, belirli bir düşsel yapı veya en geniş bağlamda olay örgüsü anlamında Coleridge’in kullandığı biçim geçerli olmuştur. Bu dönemde kavramın kökeni ile ilgili en belirgin kaynak 1830 yılında Westminster Review’in araştırmasıdır. Anlamsal açıdan irdelendiğinde büyük bir olasılıkla kökeni bilinmeyen ve çoğunlukla ortak tarihsel bir öykü konumundaki kavram, 19. yüzyıldan beri kısa kullanımıyla yalnızca düş ürünü, abartılı ve efsanevi anlamında değil, aynı zamanda güvenilmeyen veya belirgin bir biçimde aldatıcı, çeldirici anlamıyla yaygınlık kazanmıştır. Bir tür öyküler derlemi olarak betimlenen mitoloji, dünyanın kökeni, insanın yaratılışı ve tanrıların ve kahramanların doğaüstü zaferleriyle ilgili öyküleri içerir. Öte yandan, yüzeysel bağlamda, mitlerin doğa olaylarına açıklama getirdiği söylenirken, zamanla bilimsel bilginin gelişerek artmasıyla bu tür şeyler yok olmaya yüz tutarak yerini yalnızca ve basitçe öyküsel vurguya bırakır. Dahası günümüzde yeni ve olumlu yüklem bile kazanarak, bilimsel açıklama veya gerçekleri betimlemeden veya tarihten daha inandırıcı bir işlev kazanır (Aydın, 1999:96-97).

Mitler insana, evrenle ilgili kavrayamadıklarına ve açıklama getiremediklerine dair bilgiler sunar. Bu bilgiler hayatı anlamlı kılmalarında ve yaşamlarını yönlendirmelerinde de yardımcı olur. Ayrıca insanlara rol model olur ve ideal insan nasıl olmalı sorusuna da açıklık getirir. Mitlerin bu ve buna benzer işlevlerine dair araştırmacılar çeşitli görüşler öne sürmektedirler. Onlara göre de mitlerin içinde yaşadığı toplumlarda yerine getirmesi gerektiği bazı işlevler vardır. Gaster bu konuda mitin özüne inerek aslında herkesin tam olarak karayamadığı işlevlerini şu şekilde tanımlar:

Mitin (bir türlü doğru anlaşılamayan) işlevi, gerçek olanı ideal olanın, anlık olanı sürerli ve aşkın olanın diline çevirmektir. Mit, bu görevi, ritüel işlemlerini ideal durumlar düzlemine yansıtarak yapar, ancak ondan sonra nesneleştirme ve yeniden üretme başlar. Bundan dolayı, mit, mevsimsel törenlerin temel bir

parçasıdır; ritüelin ve mitin yorumlanması ise dramanın temel anahtarını verir bize (Gaster, 2000:25).

Joseph Campbell ise mitlerin işlevlerini dört maddede ele almaktadır. Mitin ilk işlevi dinsel işlevidir. Bu tanımla bireyde huşu, itaat ve saygı deneyimi uyandırıp besleyecek olan gizem, aşkın adlar ve biçimleri var etmesi anlatılmak istenmektedir. İkinci işlevi, ortaya kozmoloji, bir evren imgesi ortaya koymaktır. Üçüncü işlevi, kurulu düzenin geçerliliği ve korunmasının sağlanmasını içeren ahlaki bir düzendir. Dördüncü, son işlevi ise bireyin merkezileşmesi ve uyum kazanmasıdır (bkz. Campbell, 2015b:663-669).

Eliade'ye göre ise, "mitin başlıca işlevi, bütün ritlerin ve bütün anlamlı insan davranışlarının (beslenme ya da evlilik olduğu kadar çalışma, eğitim, sanat ya da bilgelik de) örnek oluşturacak modellerini ortaya koymak" (Eliade, 1993:14) olduğunu dile getirir. Dolayısıyla Eliade'nin mitleri daha çok gündelik yaşam pratiklerine dökülebilecek yani gündelik hayatta insanlara yol gösterecek ve örnek olacak pratikler olarak gördüğü söylenebilir. Yani bir mitin asıl işlevi insana sağladığı faydada aranmalıdır.

Mitin başlıca amacının insanlara yalnızca görülere daldıkları anlarda değil, günlük ödevlerini yerine getirirken de arketip dünyaya geri dönebileceklerini göstermek olduğunu savunan Karen Armstrong'a göre, mitler hem eskiden yaşanan hem de şimdiki zamanda yaşanan olaylardır. Mitin insan aklının onlar olmaksızın ulaşamayacağı alanları açığa çıkardığını savunan Armstrong, mitlerle ilgili beş önemli noktaya şu şekilde dikkatleri çeker:

Neandertal² gömütleri mitle ilgili beş önemli noktaya işaret eder. Birincisi mit çoğu zaman ölüm deneyimi ve yok olma korkusuna dayanır. İkincisi, hayvan kemikleri gömütün yanında bir kurban kesildiğini gösterir. Mitoloji dinsel geleneklerden ayrı tutulamaz. Mitlerin çoğu onlara yaşam veren tapınma çerçevesinden çıkarıldığında anlamsızlaşır, dindışı alanlarda anlaşılabilir olur. Üçüncü nokta, Neandertal mitinin nedense insan yaşamının bitiminde, mezar başında anımsanmasıdır. En güçlü mitler aşırılıkları konu edenler; bizi yaşadığımız deneylerin ötesine geçmeye zorlarlar. (...) Dördüncü olarak, mit öylesine diye anlatılan bir öykü değildir. Nasıl davranmamız gerektiğini öğretir bize. (...) Doğru anlaşılırsa, mitoloji bizi, bu dünyada ya da öbür dünyada, uygun adımı atmak için doğru ruhsal ya da psikolojik duruşa getirir. Son olarak mitoloji kendi dünyamızla birlikte varolan ve onu destekleyen başka bir düzlemde söz ederler. Tanrılar dünyası adı da verilen, gözle görülmez, ama

² Modern insan olarak kabul edilen Homo sapiens'in öncülü olan ve MÖ 100.000-30.000 tarihleri arasında Avrupa ve Akdeniz havzasında yaşadığı sanılan insan türü (bkz. Öztürk, 2009:725) 1400 cm 3 olan kafatası dolikosefal, yassı ve geri alınlıdır. Taş devrinde Avrupadan Çine kadar yayılmış ve 150 bin yıl yaşadıktan sonra tükenmiştir. İnsan ve Cava insanı arasında geçit tipidir (http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bilimsanat&arama=kelime&guid=TDK.GTS.571779346bcb7.17822913) (20.04.2016)

daha güçlü bu gerçekliğe inanış mitolojinin temelidir. Ayrıca bilimsel açıdan modern olmamızdan önce bütün toplumlardaki mitoloji, töre ve toplumsal düzenlemeler hakkında bilgi vermesi ve günümüzde daha geleneksel toplumları etkilemeyi sürdürmesi nedeniyle “kadim felsefe” adını alır (Armstrong, 2014:8-9).

İnsanoğlu mitler vasıtasıyla yeryüzünde çok önemli olayların yaşandığını ve bu olayların tekrarlanmasının mümkün olduğunu hatırlamak durumunda kalır. Unutulmayan bu önemli olaylar insanoğlunun belleğinde canlı bir şekilde varlığını sürdürür. İnsanın sınırlarını aşarak tanrılarla aynı enlemlerde bulunabileceklerini gösterir. Dolaylı yoldan insanı yücelten bir durumdur. Düşgücü, bellek gücü ve yazınsal yetenek birleşerek yaratıcılığı ortaya çıkartır. Mitler bu üç kavramın eşgüdümü uğraşı ile yaratılır. Dolayısıyla varolan mitlerden başka bir mitin uydurulması olanaksızdır. Fakat değişiklikleri kaydedilebilir. Sonraki metinler önceki metinlerin değişmiş şekillerinden başka bir şey değildir. Asıl unsurlar hep aynı kalır: Dinsel deneyimler, karşılaşmalar, krizler, vahiyler, dramatik imgeler, senaryolar. Bu da mitlerin kökeninin yazılı değil sözel bir kökene dayandığını gösterir. Sözel olarak nesilden nesile aktarılır. Mitlerin sözlü bir karaktere sahip olması onların ortaya çıkışı ve yaratıcısıyla ilgili kesin bir tarih ve isim vermeyi olanaksız kılar. Mitleri yalnızca yazılı versiyonlarından bildiğimiz için de ilk kaynakları hep bilinmez olarak kalır (Bkz. İşler, 2004:15-16).

Eski çağlardan beri insanlar inançlarını, duygularını, yaşadıkları evreni sözel olarak anlatma yoluna gitmişlerdir. Bu çağlarda mitler sözlü edebiyat ürünlerinin ilk örneklerini oluşturmaktadırlar. “İkel mitolojiler ilk seyyahlar, misyonerler ve etnoğraflar tarafından sözlü gelenekte yaşarken keşfedilmiş, bazan bir yaratıcı deha tarafından yüksek kültürün etkisi ile işlenerek yazıya geçirilmişlerdir” (Seyidoğlu, 1995:9). Yazıya geçirilen mitler günümüze kadar yazılı kültür ürünlerinde varlıklarını devam ettirmişlerdir. Çağlar boyunca şairler, yazarlar ve sanatçılar eserlerine mitleri konu etmişler ve yeniden yorumlamışlardır. Medine Sivri de aynı şekilde edebiyatta ele alınan temel izleklerin ilk örneklerinin mitlerde yer aldığını savunur ve edebiyat ve mit ilişkisini şu şekilde dile getirir:

Bugüne kadar yapılan incelemeler göstermiştir ki, edebiyatta temel alınan bütün temel izlekler öncelikle mitlerde işlenmiştir ve bu izlekler tüm dünya mitlerinde aşağı yukarı benzer ve özdeştir. Bugün edebi eserlerde işlenen tüm bu konular, yazılı yasal yaptırımların olmadığı o dönemlerde insanlar için eğitici, iyiyi ve güzeli öğretici, sorunları giderici eğlenceli öyküler olarak karşımıza çıkmaktadır (Sivri, 2008:14).

Dursun Ali Tökel ise edebiyat ve mit ilişkisini şu şekilde değerlendirmektedir:

Edebiyat ve mitoloji ilişkisi iki farklı boyutta ele alınabilir. Birincisi, destanlar gibi mitolojik çağlardan kalma olağanüstü anlatıları konu alan eserlerin yapısı ki bunlar tamamen mitolojik anlatılardır ve olaylar bütünüyle olağanüstüye dayandığı için çözümlenmeleri de bir hayli güçtür. Zira kavramlar neredeyse tamamen şifrelidir ve bu şifreleri çözmek de apayrı bir uzmanlık alanı bilgisini gerektirmektedir. İkincisi ise, daha sonraki çağların aklı yönü ağır basan, olağanüstüden ziyade olabirliğe dayalı eserlerindeki mitolojik yönlerdir ki bu eserler, bünyelerinde sembol ve imge hâlinde mitolojik figürlere yer verirler. Bu mitolojik figürler bazen edebî eserin içerisinde bir mazmun veya gönderme birliği şeklinde bulunur ve esas yapıya fazla tesir etmezken, bazen bu mitolojik figürler edebî eserin ana kurgusunu oluşturur, eser tamamen bu mitolojik figüre dayanır ve o çözümlenmeden eser çözümlenemez (Tökel, 2000: 20).

Miti mutlak bir gerçeklik olarak kabul eden Celal Beydili'ye göre, mitler hem diakronik (artsüremlî) hem de senkronik (eşsüremlî) tir. Bu özelliğinden dolayı da mitleri geçmiş, günümüz ve gelecek arasında bağlantı olarak görür (bkz. Beydili, 2005:374). Beydili edebiyat ve mit ilişkisini iki farklı şekilde ele alır:

Edebiyatla mitolojinin karşılıklı ilişkisi, iki şekilde oluşur: Birinci şekil, doğrudandır. Bu ilişki, mitin edebiyata “akıp gelmesi” şeklinde kendini gösterir. Yani, mitolojik konulu metinler, doğrudan edebî metinlerin konusunu oluşturur. İkinci ilişki ise dolaylı ilişkidir. Bu durumda mitle edebiyatın ilişkisi, güzel sanatlar, kutsal âyinler ve benzeri araçlarla gerçekleşir (Beydili, 2005:380).

Alıntılardan da anlaşıldığı üzere mitler, sözlü edebiyat ürünlerinin ilk örneklerini oluşturmakla birlikte, sözlü kültürün gelişmesine de oldukça katkıda bulunmuşlardır. Mitler sadece edebî ürünleri zenginleştirmekle kalmamış, aynı zamanda geçmişle günümüz arasındaki bağları koruyan bir köprü görevi de görmüşlerdir. Dolayısıyla mitler ilksel zamanlardaki insan düşüncesinin en güzel örneklerini sunan ürünler olarak varlıklarını sürdürürler.

Mitlerin yazında kullanılması eski zamanlara dayanır. Bununla birlikte 19. yüzyılın başlarından itibaren daha çok kullanıldığı gözlemlenmektedir. Bu yüzden de mitlerin yazınsal zenginliğinin biraz geç fark edildiğini söylemek mümkündür. 19. yüzyılın başı romantizmin yazında baskın ve egemen olduğu bir dönemdir. Bundan dolayı da romantik akımın mitlerin yazında kullanılmasında katkısı oldukça büyüktür. Bu dönemin yazarları efsaneleri yeniden keşfederek onları güncelleştirmişlerdir. Özellikle bu eğilim 19. yüzyılın ikinci yarısında artarak devam eder. Bu yüzyılda etkin olan tek akım romantizm değildir. Gerçeklik ve doğalcılık akımları da yazında oldukça etkindir. Romantiklerin başlattığı yazında mitleri yeniden ele alma düşüncesi doğacılık ve gerçekçilik akımlarının etkisiyle mitlerde katı bir uslaşma sürecinin başlamasına neden olur. Bilimsel olguculuğun mitlere

karşı takındığı katı tavır mitleri doğasından uzaklaştırır, onu duygusal ve trajik öğelerden yoksun bırakır. Yüzyılın sonunda ortaya çıkmış olan dışavurumculuk ve yeni romantik dalga yeni bir mitik dönemin oluşmasını sağlar. Dram ve öykü ayrıcalıklı yazınsal türler olurken, sinema da yeni bir sanat türü olarak efsanelerin yerini alır. 19. yüzyılın ikinci yarısındaki uslaşma sürecinin aksine, bu dönemde ortaya konan yapıtlar tinsel, mitik ve simgesel öğelere daha çok yer verir. İnsan ruhunun derinliklerini keşfetmeye, psişik olgulara, doğaüstüne, erotizme, mistisizme önem vermeye ve ilgi duymaya yönelirler. Bu özgün nitelikleriyle, bu dönemde ortaya konan yapıtlar 19. yüzyılın sonu 20. yüzyılın başlarında yazında büyük bir dönüşümün ipuçlarını verirler. Geleneksel tanrı ve evrenin yaratılış anlayışından uzaklaşarak yeni bir hümanizma ve yeni bir kişilik arayışı hız kazanır (Bkz. İşler, 2004:25-26).

Fatma Erkman Akerson da edebiyat ve mitler arasındaki ilişkiye açıklama getirmeye çalışmıştır. Akerson, edebiyatın kimine göre mitoloji ile başladığını kimine göre ise, mitolojiden destana geçilmesiyle başladığını ifade eder. Bu yüzden de mitolojiyi edebiyattan ayırma gereksinimi duyar. Bu ayrımı da mitolojinin yalnızca tanrılardan söz etmesi durumuyla yapar. Çünkü destanlara geçişte işin içine insanlar katılmaktadır. Bu noktada Akerson mitolojiyi de edebiyata dâhil eder, zira kahramanları tanrılar da olsa, mitlerde anlatılan bir öykü vardır. Mitik öyküler aynı görüşe dayansalar bile topluluktan topluluğa ve dönemden döneme farklılıklar gösterirler. Yazıdan önce, yani edebiyatın anonim olduğu dönemlerde ise, mitoloji gibi öykülerin de evrim geçirdiği söylenebilir. Akerson edebiyat ve mitoloji arasındaki diğer bir farka daha değinir. Ona göre, mitler çoğunlukla dini törenlerden kaynaklanır, yani tüm topluluk üyelerinin katıldığı yaşanan bir durumdur. Burada öykü anlatılmaz, öykünün içine girilir ve eskiden yaşanmış bir şeyin kopyası bir daha aynen yaşanılır. Yani burada zaman kavramı yok olur ve yaşanan şeye nesnel gözle bakılmaz, araya mesafe de konmaz. Oysa edebiyat, bu anlamda yaşanmaz, izlenir. İnsanlar kendi anlatılanlara ne kadar kaptırırsa kaptırsın, anlatılan şeylerin o anda orada gerçekleşmediğini bilir (Akerson, 2012:44-47).

Mitler her çağda ve her dönemde edebiyat için sonu bulunmaz bir kaynak olmuşlardır. Ait oldukları ulusların edebiyatlarını zenginleştirerek geliştirmişlerdir. Edebiyatların kendine has düşünsel örneklerini sunmuşlardır. İçinde buldukları dönemin de etkisi ile şekillenerek varlıklarını sürdürmüşlerdir. Dolayısıyla mitler,

içinde bulunduğu toplumun kültürel değerleriyle var olan ve o toplumun değerlerini yansıtan ürünlerdir.

1.2.KARŞILAŞTIRMALI MİTOLOJİ

Karşılaştırmalı edebiyat, farklı uluslara ait edebi metinleri kendine özgü yöntemlerle karşılaştırmalı olarak ele alan bir bilim dalıdır. Bu alanda incelenmek üzere ele alınan eserlerin konu, tema, motif vb. yönlerden karşılaştırılarak benzerlik ve farklılıkları ortaya konmaya çalışılır. Karşılaştırmalı edebiyat çalışmalarında asıl amaç eserler arasındaki benzerlik ve farklılıkları ele almaktan çok ötedir. Asıl amaç, birbirinden farklı ulusların aynı konuya, duruma vb. nasıl baktıklarını karşılaştırmalı olarak öne çıkarmak ve derin yapıyı ortaya çıkararak kültürel ve toplumsal dinamikleri açıklamaya çalışmak ve birbirlerine tanıtmaktır. Bu bağlamda karşılaştırmalı edebiyat nedir sorusuna yanıt aramak yerinde olacaktır. Karşılaştırmalı edebiyat bilimini Rousseau, şöyle ele almaktadır:

Karşılaştırmalı edebiyat; analogi, akrabalık ve etkileşim bağlarının araştırılması suretiyle, edebiyatı diğer ifade ve bilgi alanlarına ya da zaman ve mekân içerisinde birbirine uzak veya yakın durumdaki olaylarla edebi metinleri birbirine yaklaştırmayı amaçlayan yöntemsel bir sanattır. Yeter ki bu edebi metinler birçok dille ya da kültüre ait olsunlar: onları daha iyi tanımlayıp anlamak ve onlardan zevk alabilmek için aynı geleneğe ait bulunsunlar (Rousseau, 1994:182).

Cemal Sakallı, karşılaştırmalı edebiyatın oluşumunu belirleyen en önemli öge olarak yazın dışı süreçleri öne sürer. Yazın dışı süreçlerin başında da Avrupa'da yaşanan ulusçuluk ve uluslarüstücülük anlayışı gibi düşün-tarihsel yönelimler ve siyasal akımların geldiğini ifade eder. Ulusçu bakış açısıyla bakanlar özü tanımlamada yabancıyı bir araç olarak görürler. Ulusal yazının özelliklerini belirginleştirmek için yabancı yazınlar ile ulusal yazınlar arasındaki farklılıklar kullanılır. Dünya yazını anlayışını öne çıkarmak isteyenler ise, yabancı kültürlerden, halklardan, yazınlardan hareket ederek bu yazınların arasındaki farklılıklara değil benzerliklere dikkat çekerler (bkz. Sakallı, 2006:11).

Karşılaştırmalı edebiyat bilimini tesir alışverişi olarak yorumlayan Tekşan'a göre ise şu şekilde yorumlanmaktadır:

Milli kültür ve edebiyatların tarihi süreç içerisinde tesir alış-verişlerinde buldukları diğer kültür ve edebiyatları bağlamında incelemek ve değerlendirmek karşılaştırmalı edebiyat olarak adlandırılmaktadır. Tesir alış-

verişlerini ortaya koymak, kim kimden neleri ne ölçüde almış, aldıkları yanında ona kattığı farklı yorumları, farklı renk ve tatları belirlemek karşılaştırmalı edebiyat biliminin sahasına girer (Tekşan, 2011:18).

Emel Kefeli'ye göre, "Karşılaştırmak demek bir bakıma kişinin "öteki" ile karşı karşıya gelmesi ve onu keşfetmesi demektir. Bunu yaparken de önce kendi kendisi ile sonra da "öteki" ile sürekli bir iletişim halinde olması gerekir" (Kefeli, 2000:10). Ayrıca iletişimi sağlamasının yanı sıra felsefe, sosyoloji, psikoloji vb. alanlarla edebiyat arasında ilişki de kurmaktadır. Bunu ise Kefeli şu şekilde dile getirir:

Önceleri iki farklı edebiyatın ya da kültürün karşılaştırılması şeklinde nitelenen "karşılaştırmalı edebiyat" kavramı daha sonraki yıllarda disiplinler arası bir alan olarak edebiyat-psikoloji, edebiyat-sosyoloji, edebiyat-felsefe, edebiyat ve diğer güzel sanatlar- resim, müzik, fotoğraf ilişkileri, özellikle son yıllarda ise edebiyatın bir uzantısı olarak nitelenen sinema ile olan yakın bağları incelenmekte ve bu farklı alanlar teknik, üşlup gibi açılardan mukayese edilmektedir. Ancak hangi bağlamda ele alırsak alalım, karşılaştırmalı edebiyat farklı kültürlere ve farklı edebiyatlara bir açılım ve ufuk genişletme şeklinde nitelenir (Kefeli, 2000:9).

Kefeli'den de anlaşılacağı üzere, karşılaştırmalı edebiyat pek çok farklı disiplinle ilişki içerisindedir. Aynı şekilde mitler de karşılaştırmalı edebiyat biliminin ilişki kurduğu alanlarla alışveriş içerisindedir ve bu bilimin çalışma alanlarından da biridir. Dolayısıyla edebiyatın ilk örneklerini teşkil eden mitler karşılaştırmalı edebiyat için zengin birer kaynak oluşturmaktadırlar. "Karşılaştırmalı mitoloji bilimi, kesinlikli olan ve olmayan hemen bütün bilimler gibi büyük oranda ondokuzuncu yüzyılın bir ürünüdür; kökeni ve gelişimi, dil ve edebiyat bilimi olan karşılaştırmalı filolojininkini yakından izlemiştir" (Kramer, 2001:61).

Beydili'ye göre, "mitolojinin karşılaştırmalı tarihsel şekilde incelenilmesi, başlıca mitolojik konu ve motiflerin farklı dünya halklarında tekrarlandığını, başka bir deyişle farklı halkların birbirinden habersiz aynı yoldan gidip aynı sembolleri kullandıkları gerçeğini ortaya çıkarır" (Beydili, 2005:374). Mitolojik motiflere dikkat çeken Beydili, mit-edebiyat ilişkisini şu şekilde kurar:

Edebî konuların temelinde de mitolojik motifler bulunur. Edebiyatın bütün tarihi boyunca, mitolojiden gelen konulara ve motiflere rastlanılır. Aradan yüzyıllar geçse de sürekli gelişen-değişen edebî gelenekte, yeni büründüğü anlamlara bakılmaksızın yaşayan, belli mitolojik konular ve objeler vardır. Mit edebiyatın kendisini ifade eden önemli bölümdür (Beydili, 2005:379-380).

Dolayısıyla alıntıda da anlaşıldığı üzere mitlerin evrenselliğinden bahsetmek mümkündür. Rosenberg, dünya mitolojisinde ele alınan ortak konu ve motifleri şu şekilde sıralamaktadır:

Dünya mitolojisinde ortak olan konular şunlardır: İlk ana baba, sıklıkla gökyüzü ve yeryüzü tanrılarıdır. Yaratıcı tanrı, ilk insanları genellikle ağaç, kaya, bitki ve çamur gibi yeryüzü elemanlarından yaratır. Tanrılar ölümlülere ait en az bir dünyayı, büyük bir tufanla yok ederler. Doğada olduğu gibi evrende de doğum, olgunluk ve ölümden sonra sıklıkla yeniden doğuş gelir. Kahramanlar alışılmadık biçimde doğan, olağanüstü bir güce sahip, özel silahlarla canavarları öldüren, çetin yolculuklara çıkan, görevlerinin bir parçası olarak yeraltına inen ve alışılmadık bir şekilde ölen tanrı çocuklarıdır (Rosenberg, 2006:18).

Yeryüzünde ele alınan ortak konu ve motiflere bakıldığında birbirlerine benzerlikleri dikkat çekecektir. Bu benzerlikler farklı araştırmacılar tarafından çeşitli şekillerde yorumlanmaktadır:

Carl Jung ve Carl Kerényi, Erich Neumann ve daha geniş anlamda Joseph Campbell de aralarında olmak üzere Freudistler, söylenceleri evrensel ve ortaklaşa bilinçaltının ifadesi olarak görürler. (...) Yani dünyanın her tarafından çeşitli söylencelerin pek çok benzer konu içermesi, ortaklaşa bilinçaltının varlığını göstermektedir. (...) Antropolog Claude Lévi-Strauss, söylenceleri deneyimlerin birer simgesi ya da aktarılan hikâyeler olmaktan çok, soyut kurgular olarak düşünür. Tüm insanların düşünce yapıları tek tiptir ve sorunlarını hep aynı yollardan çözmeleri de bunu ortaya koyar. Söylenceler özdeş düşüncelerin ürettiği özdeş ürünlerdir, bu nedenle de tüm dünya söylenceleri ortak bir yapı gösterir (Rosenberg, 2006:25-26).

Tüm dünya söylencelerinin benzer ve ortak özellikler göstermesinin temelinde toplumlar arası etkileşim yer almaktadır. Çok eski zamanlardan beri toplumlar ticaret ve göç gibi nedenlerle birbirleriyle bağ kurmuşlardır. Bu bağlar sadece ekonomik anlamda gerçekleşmeyip aynı zamanda sosyal ve kültürel hayatlarını da oldukça etkilemiştir. Çünkü toplumlar gittikleri yerlerin ve de çeşitli sebeplerle etkileşimde buldukları toplulukların etkisinde kalmıştır. Bu etkiler kendi inançlarına ve düş dünyalarına katkılar sunmuştur. Dolayısıyla kendi kültürleri ve etkisi altında buldukları kültür arasında bir sentez kurup kültür etkileşimlerini mitlerine yansıtılmışlardır. Bugün ise, bu etkileşimler edebiyat sayesinde öğrenilmektedir. Çünkü edebi metinler, mitlerin aktarımını sağlayan ve mitleri canlı tutan önemli bir işlev yüklenmiştir. Bu noktada ise, karşılaştırmalı edebiyat çalışmaları içinde, karşılaştırmalı mitoloji toplumların ortaya koyduğu etkileşimleri inceler, toplumlar arası karşılıklı kültür alışverişinin kaçınılmaz oluşunu ve bu alışverişin zenginliğini ortaya koyar. Karşılaştırmalı mitoloji için farklı toplumların mitleri arasındaki benzerliklerin ve farklılıkların incelenmesi ana çalışma konusudur.

17. yüzyılın sonlarında, G. V. Vico'nun *Yeni Bilim* adlı eseriyle ilk karşılaştırmalı mitoloji araştırmaları başlamıştır (Çınar, 2006:4). Kültür felsefesi ve mitoloji felsefesinin de kurucusu kabul edilen Vico'ya göre; ilk bilim mitolojidir. Ulusların tabiatı hakkında bilgi edinmek için öncelikle onların mitlerine ulaşmak

gereklidir. Çünkü mitler, dil ve şiir ile ulusların dünya görüşlerini, gelenek göreneklerini yansıttıkları bir aynadır. Vico, ilk insanların soyut düşünme yeteneğinin henüz gelişmediğini, düşünme güçlerinden daha çok hayal güçlerinin geliştiğini savunur. İlk insanlar kendilerini evrenle özdeşleştirerek evreni anlamaya çalışmışlardır. Vico, ilk mitosların, medeniyet kurmaya başlayan ilk insanların tarihlerini içerdiğini düşünür. Dolayısıyla mitoloji ve tarih arasında da bir bağ kurar. Kültürü sosyal bir miras olarak kabul eden Vico'ya göre; mitler kurumlar ve şeylerin kökeni hakkında boş anlatımlar değildir. Mitler sadece tabiat kanunlarının ifadesi de değil, aynı zamanda bir toplumun sosyal düzeni, ekonomik uğraşları, sanatları, becerileri, dini ya da sihirsel inançlarıdır. Ahlaki değerlerin geçmişteki şekillerini günümüze taşır. Mitler, ilim ve felsefenin doğuşundan sonra da varlığını sürdürmüştür. Ne zaman ki, primitif düşüncenin yerini objektif düşünce aldı, o zaman mitoslar gerçek olmaktan çıkarak mecaz haline geldiler (bkz. Akkaş, 2008:83-88). Vico, on sekizinci yüzyılda mitolojiye tarihsel bir bakış açısı getirmiştir. Vico'ya kadarki mitolojinin kökeni ve oluşumu hakkında iki görüş mevcuttur. İlki; doğa güçlerini birer tanrısal figür olarak betimleyen Natürmitoloji, ikincisi; bütün mitleri astronomik ve atmosfer olaylarının alegorisi olarak gören Astromitoloji'dir. Bu görüş, sade ve basit duygu tasavvurlarına dayanarak psikolojik hayatı izah eder. Doğayı açıklayan (Natürmitolojinin) yayılmasında etkisi olan Max Müller'e göre mit, her bir sözcüğün kökü herhangi bir tabiat olayını açıklar. Müller'e göre mitlerin kökeninin açıklanmasında tabiat olaylarının hepsi aynıdır, çünkü Müller bütün mitleri güneşin doğmasına bağlar (bkz. Bayat, 2007:34-35).

Mitolojide karşılaştırmalı yaklaşımlar on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllarda da büyük ilgi görmeye devam eder. Karşılaştırmalı mitoloji çalışmaları yapan araştırmacılar birbirinden farklı alanlarda çalışmalarıyla öne çıkan isimlerdir. Folklor, antropoloji, tarih, dilbilim ve din çalışmaları bu alanlara örnek verilebilir. Her bir çalışma alanı da mitleri karşılaştırmalı olarak ele almak için farklı yöntemler kullanmışlardır.

Vernant, karşılaştırmalı mitolojiyi “kökenbilgilerin dolambaçları, biçimbilimsel evrimler ile anlamsal etkileşimler boyunca, dilin köklerinde anlamları aşınıp silinmeden önce doğayla ilişkiyi getiren ilk değerleri bulmaktan başka bir şey değildir” (Vernant, 1996:217) diye açıklar.

Karşılaştırmalı mitoloji alanında çalışma yapan önde gelen araştırmacılar arasında G. Vico, Max Müller, Mircea Eliade, John Fiske, James G. Frazer, Joseph Campbell ve Donna Roseneberg sayılabilir. Türkiye’de karşılaştırmalı mitoloji çalışmalarıyla öne çıkan isimler ise, Bahaeddin Ögel, Azra Erhat, Behçet Necatigil, Özkul Çobanoğlu, Emel Esin ve Cevat Şakir Kabağaçlıdır.

“İlkel Mitoloji”, “Yaratıcı Mitoloji”, “Batı Mitolojisi”, “Doğu Mitolojisi” ve “Mitolojini Gücü” gibi eserleriyle mitoloji alanında önemli kaynaklar sunan Joseph Campbell, mitleri arkaik tipler olarak yorumlar ve ortak bilinçaltının ürünleri olarak görür.

Din Tarihçisi M. Eliade, “Mitlerin Özellikleri” adlı eseriyle mitlerin, kutsal ve gerçek öyküler olmasını vurgular ve mitleri dinin özü olarak görür.

James George Frazer, “Altın Dal” adlı eseri ile mitlerin, farklı bölgelerde ortaya çıkmalarına rağmen özlerinde aynı olduklarını vurgularken; Fiske, “Mitler ve Mitleri Yapanlar” eseriyle mitleri, insanların doğayı anlamlandırma çabaları olarak görür.

Türkiye’de ise; Azra Erhat “Mitoloji Sözlüğü” ile mitoloji çalışmalarına katkılar sunar. Bahaeddin Ögel ise, “Türk Mitolojisi” adlı iki ciltlik eseriyle Türk mitolojisi hakkında derinlemesine bilgiler sunar. Eserinde mitleri, “canlı ve yaşayan varlıklar” (Ögel, 2014:XVIII) olarak tanımlar.

Mavi Hümanizma girişiminin içinde yer alan Halikarnas Balıkçısı ise, karşılaştırmalı mitoloji çalışmalarında da Türkiye’de önde gelen isimlerdendir. Yunan mitolojisinin Anadolu’dan doğduğunu ileri süren Halikarnas Balıkçısı mitolojik eserleriyle bu tezini ispatlamaya çalışır.

Halikarnas Balıkçısı mitoloji bakımından bilimsel açıdan bir otorite idi. Özellikle karşılaştırmalı mitoloji alanında Türkiye’de tek isimdi. Karşılaştırmalı mitolojinin Türkiye’deki tek uzmanı idi. Halikarnas Balıkçısı’nın mitolojiyle ilgili eserlerinde Anadolu’nun uygarlık tarihindeki yerinin çok önemli olduğunu belirtmektedir. Bütün eserlerinde bu konu üzerinde durmuştur. Bunu da şuna bağlıyor: Bilimsel düşüncenin yurdu Anadolu’dur. Bilimsel düşüncenin ilk temsilcisi olan Tales, Miletosludur. Bir tabiat olayını tanrının işidir diye açıklamak yerine bir doğa olayıdır diye açıklayan ilk kimsedir. Pozitif bilimin babası Tales’tir. Halikarnas Balıkçısı, buna dayanarak çağdaş bilimin ilk olarak Anadolu’da başlamış olduğunu ileri sürerdi. Ona göre bilim Yunanistan’a geçtikten sonra dejenere olmuştur (Önal,1997: 200-201).

Dünyanın birçok farklı yerinden karşılaştırmalı mitoloji alanında önemli çalışmalar yapılmıştır ve günümüzde de bu çalışmalara devam edilmektedir.

Karşılaştırmalı mitoloji çalışmaları kültürler arası etkileşimi ortaya koyacak önemli alanlardan biridir. Disiplinler arası çalışmalarıyla çok yönlü bir bakış açısı sergileyen mitoloji bir nevi toplumları birbirine bağlayan görünmez bir köprü gibidir. Az ya da çok birbirleriyle iletişim kuran bu topluluklar farklılıklarını zenginlik haline dönüştürmeyi başarabilmiş topluluklardır. Toplumdan topluma aktarılan mitler kendilerini tekrar ederek çağlar boyunca farklı konular, motifler ya da semboller olarak yer almışlardır. Mitlerdeki bu ortaklık ise daha sonradan Carl Gustav Jung tarafından arketip olarak adlandırılacaktır. Arketip kavramı ise bir sonraki bölümde ele alınacaktır.

2. BÖLÜM

ARKETİPSEL İNCELEME YÖNTEMİ

Bu bölümde, çalışmanın inceleme yöntemi olarak kullanılacak olan arketipsel inceleme yöntemi hakkında bilgi verilecektir. Birinci alt başlıkta Carl Gustav Jung'un öncülüğünü yaptığı ve öne attığı bu inceleme yönteminin öncelikle arketip kavramı üzerinde durulacaktır. İkinci alt başlıkta ise kişiliğin arketipleri üzerinde durularak kişiliğin arketipleri tek tek ele alınacaktır.

Esere dönük bir inceleme yöntemi olan arketipsel inceleme yöntemi, metne yönelerek içinde yer alan her bir ögenin anlamını araştırır. Burada amaç, edebi metinlerde tekrarlanan arketipleri ortaya çıkarmaktır. Bu çalışmada arketipsel inceleme yönteminin uygulanmasının nedeni ise; ele alınacak olan yılanın birçok farklı söylende tekrarlanarak toplumların edebi metinlerinde benzer şekilde kendini göstermesidir. Yılan dünyanın dört bir yanında yer alan birbirinden farklı toplumlarda benzer ya da ortak özellikler sergilemektedir. Özellikle yaratılış mitlerinde yer alan yılan doğudan batıya, kuzeyden güneye birçok ulusun mitlerinde ortak bir motif ve sembol olarak yer almaktadır. Dolayısıyla bu ortaklık, ele alınacak olan ulusların mitleriyle zenginleşen edebi metinlerinde en eski çağlardan beri söylene gelmiş değişkeleriyle incelenecektir.

2.1. CARL GUSTAV JUNG VE ARKETİPSEL İNCELEME YÖNTEMİ

Bu bölümde Carl Gustav Jung'un geliştirdiği arketipsel inceleme yöntemi üzerinde durulacaktır. C. G. Jung, arketipçi eleştiri yönteminde kolektif bilinçdışından ve mitlerin bütün insanlık için ortak bir noktası olduğundan bahseder. Farklı ırkların ya da milletlerin bilinçdışında yer alan bu mitlerdeki benzerliği ise arketip olarak adlandırır.

Moran'a göre; "Arketipçi eleştiri yönteminin çok önemli bir kaynağı da Carl Jung olmuştur. Jung'un mitosların insan ırkının ortak bilinç dışına (collective unconscious) ait olduğu ve bu nedenden arketiplerin edebiyatta tekrarlandığı tezi, eleştiriciler için yeni ufuklar açan fikirlerdir" (Moran, 2003:220).

Arketipsel eleştiride amaç, insanları eski çağlardan beri etkileyen bu ölümsüz arketipleri ortaya çıkarmaktır. Arketipsel eleştiri metne yönelerek içinde barındırdığı simgeleri çözümlenmeye çalışır.

Kanadalı edebiyat eleştirmeni Herman Northrop Frye, arketipleri birer iletişimsel sembol olarak görür ve arketipsel eleştirinin de edebiyatla öncelikle toplumsal bir olgu ve iletişimin bir yolu olarak ilgilendiğini belirtir (bkz. Frye, 2015:128).

Berna Moran arketipçi eleştirinin birçok bilim dalından faydalandığını belirtir ve “antropoloji, psikoloji, tarih, karşılaştırmalı din gibi çeşitli bilim kollarını” (Moran, 2008: 219) kullandığını ifade eder. Ayrıca Moran; “Edebiyat eserlerinde tekrarlanan bu arketipler, kişiler olabilir, imgeler olabilir, simgeler olabilir, durumlar ya da olay örgüleri olabilir” (Moran, 2008: 219) diyerek yöntemi anlaşılır kılar.

2.1.1. Carl Gustav Jung

Carl Gustav Jung, psikoloji alanında yenilikçi fikirleri ve teorileriyle bilinen bir isimdir. Özellikle arketip kavramını geliştirmesi ve farklı bir boyuta taşınmasıyla bilinir. Aynı zamanda Sigmund Freud’un öğrencisi olan Jung, analitik psikoloji ile ilgili çalışmalar yapmıştır ve bu alana da pek çok katkıda bulunmuştur.

Carl Gustav Jung tıp ve psikiyatri kökenli bir ruh çözümlemecisidir. Psikolojik tipler, kompleksler teorisi ve sözcük çağrışım testi gibi özgün bilimsel katkıları, günümüz psikolojisi ve psikiyatrisi içinde de yerini muhafaza etmiştir. Ancak Jung’u bir okul yapan, bütün insan- bilimlerine yansıyan türevleriyle sembol-bilim alanındaki çalışmaları ve (kişisel/ortak) bilinçdışının dinamik ve görüngülerini irdeleyen yaşam eseridir. Bu katkı antropolojiden teolojiye, psikolojiden felsefeye, etnolojiden sosyolojiye çok geniş bir alanda değişim ve dönüşümlere yol açmış, ve hatta kuantum fiziği gibi uç doğa bilimlerinde yeni açılımları (örn. eşzamanlılık [sinkronite]) öngörmüş, önermiştir (Jung, 2012: 8).

1912’de yayımlanan “Bilinçdışının Psikolojisi” (Wandlungen und Symbole der Libido) adlı yapıtında Freud’un kuramlarını eleştirir ve kendi kavramlarıyla Freud’un kavramları arasındaki uyumsuzlukları gözler önüne serer. Böylece Jung ile psikanaliz ekolü arasında bir kopma yaşanır. O zamandan beri de Jung’un çalışmaları Analitik Psikoloji ya da bazen Kompleks Psikoloji olarak bilinir. Psikoloji alanındaki çalışmalarının yanı sıra mitoloji ve karşılaştırmalı dinler alanlarıyla da ilgilenir. Bunlara ek olarak ilkel toplulukları ve onların psikolojilerini incelemek isteyen Jung,

Afrika'ya gider. Burada birçok topluluk içinde bulunur ve onlarla yaşar. Kuzey Afrika, Pueblo Yerlileri, Kenya ve Uganda, Hindistan, Ravenna ve Roma gezileri arasında yer alır. Bu ülkelerde yerli halk ile konuşmaları olur ve onları yakından inceleme fırsatı bulur. Aynı zamanda bu geziler pek çok yazısının kaynağı da olur. (bkz. Fordham, 2015:7-11).

Jung yaşadığı müddetçe kendini çalışmalarına verir ve yayımladığı yapıtlarla da üretkenliğini gösterir. Yapıtları pek çok dile çevrilerek akademik dünyaya katkı sunar.

2.1.2. Kolektif Bilinçdışı ve Arketip

Carl Gustav Jung, arketip kavramıyla psikoloji ve edebiyat arasında kurduğu bağda önemli bir adım atar. Mitlere yeni bir bakış açısı kazandıran bu kavram öncelikle farklı topluluklarda yaşayan insanların bilinçdışına yönelir ve mitlerin ortak veya benzer özellikleri üzerinden bazı yargılara ulaşır. Jung, farklı toplumlarda ortaya çıkan bu benzerlikleri arketip olarak adlandırır. "C. Jung'a göre edebiyatta karşımıza çıkan bu arketipler, insanların ortak bilinç dışında yatan ve bize çok derinden seslenen psişik davranış formlarıdır" (Moran, 2003:224).

Bu noktada arketip kavramının daha iyi anlaşılabilmesi için öncelikli olarak kolektif bilinçdışı hakkında bilgi verilecektir. Carl Gustav Jung, öne sürdüğü kolektif bilinçdışı kavramına şu şekilde açıklama getirir:

Bir kişisel, bir de, kişiötesi, kişidışında bilinçdışı var. Bu sonuncusuna << ortak bilinçdışı>> da diyoruz, çünkü kişisel olabilecek bir şeyden tamamiyle uzak, tamamiyle evrensel bir olay; bu içeriklere her yerde rastlamak mümkün, kişisel bilinçte olmayacak şeyler bunlar (Jung, 2006:145).

Frieda Fordham ise; kolektif bilinçdışı kavramını Jung'dan yola çıkarak şu şekilde açıklar:

Kolektif bilinçdışı, bilinçdışının kişisel bilinçdışından daha derinlerde olan bir bölümü, bilincimizde ortaya çıktığı bilinmeyen maddedir. Onun varlığını biraz da olsa içgüdüsel davranışların gözleminden çıkarabiliriz. İçgüdüler bilinçli motivasyon olmaksızın eyleme karşı dürtüler olarak tanımlanırlar (Fordham, 2015: 26).

Görüldüğü üzere Fordham, kolektif bilinçdışı ile kişisel bilinçdışını birbirinden ayırır ve arketip kavramını açıklamak üzere kolektif bilinçdışına başvurur. Çünkü kolektif bilinçdışının evrensel oluşu dünyanın pek çok farklı

noktasında benzer arketiplere rastlamamızın ispatı niteliğindedir. “Jung’a göre bilinçdışı insanın yalnızca eskilerini attığı bir bodrum odası değil, bilincin ve insanlığın yaratıcı ve yıkıcı ruhunun kaynağıdır” (bkz. Fordham, 2015:31). Bu noktada bilinçdışının pasif değil aksine aktif bir işlevi olduğunu görmemiz mümkündür. Çünkü ortak bilinçdışı kendi varlığını bazı belli noktalarda açığa çıkartacaktır. Bu yüzden de “Kolektif bilinçdışının varlığının kanıtları, normal insanın rüyalarında rastlanan mitolojik imajların açık izlerinde bulunabilir” (Fordham, 2015: 29) demek mümkündür.

Karşılaştırmalı mitoloji alanında önemli çalışmalar yapan Joseph Campbell ise; Jung’un arketip düşüncesinin aslında Adolf Bastian’ın eski kuramının geliştirilmiş biçimi olduğunu söyler (bkz. Campbell, 2015a:43). Bastian, modern disiplinler olan budunbilim ve antropolojinin gelişmesine katkılar sunan Alman bir budunbilimcidir. Bastian’ın teorileri, kültürün ruhani yönlerini de ele alan bilimsel bir anlayışı beraberinde getirmektedir. Dünyanın çeşitli bölgelerinde yer alan dinlerde, mitlerde ve sayısız insan topluluklarının geleneklerinde benzer temalar gözlemleyen Bastian, belirli kültür ortamlarına dönüştürülebilen “temel düşünceler”in varlığını öne sürer

(bkz. http://www.newworldencyclopedia.org/entry/Adolf_Bastian, 25 mayıs 2016).

Adolf Bastian, insanoğlunda genel zihni bir uyumun ya da bir bütünlüğün var olduğunu ifade eden “insanın psişik birliği” teorisini kuramlaştırır. Kültürel özelliklerin, halkbilimin, mitlerin ve çeşitli etnik grupların inançlarının her birinin kültürel gelişim yasalarından kaynaklandığını ileri sürmektedir. Bu temel düşünceler sadece biçim olarak çevresel koşulların farklılığından dolayı değişmektedir, ama temelde aynı şeylerdir. Görüşleri, Bronislaw Malinowski dâhil olmak üzere önde gelen birçok antropoloğu etkilemiştir. Jung tarafından geliştirilen kollektif bilinç dışı kavramının da Bastian’ın temel düşünceler teorisinden türediği düşünülmektedir (bkz. <http://global.britannica.com/biography/Adolf-Bastian>, 25 mayıs 2016).

Jung temelde arketipleri tüm insanlığa has ortak davranış özelliklerini ve tipik deneyimleri başlatma, kontrol etme ve yönlendirme kapasitesine sahip doğal nöropsişik merkezler olarak görmüştür. Bu şekilde uygun koşullarda arketipler sınıf, din, ırk, coğrafi konum yahut tarihsel devir farkı gözetmeksizin benzer düşüncelere, imgelere, duygulara yol açmaktadırlar. Kişinin kollektif bilinçdışını bütünüyle

arketipik donanımı oluşturmaktadır. Kollektif bilinçdışının otorite ve gücü, Jung'un kendilik olarak adlandırdığı kişilik bütünlüğünü sağlayan merkezî bir çekirdekte toplanmıştır (Bkz. Stevens, 1999: 49).

Bilinçdışının kişinin dışında hareket ettiğini fark eden Jung, kolektif bir bilinçdışının varlığını savunur. Kişinin içinde bulunduğu bu davranışlar, aslında binyıllar öncesindeki atalarının ortaya koyduğu davranışların bir aynasıdır. Kişisel bilincinden özgür bir şekilde bu davranışları sergilemektedir. Bu noktada Fordham, arketiplerin nerelerde ortaya çıktığına şu şekilde değinir:

Kollektif bilinçdışının en doğrudan görünümü, arketiplerin ilk imajlar olarak rüyalarda, zihnin olağandışı durumlarında, ya da psikolojik fanteziler şeklinde ortaya çıkmalarıdır. O zaman bu imajların kendilerine ait bir güçleri ve enerjileri bulunduğu, hareket ettikleri, konuştukları, kavrayışları ve amaçları olduğu da görülür (Fordham, 2015: 31).

Jung, ““Arketip” daha antikçağda bile kullanılan ve Platon’un “idea”sıyla eşanlamlı olan bir kavramdır” (Jung, 2013a:17) diyerek arketip kavramının köklerini Platon’a dayandırır. Platon ileri sürdüğü idea kavramı ile görünenin ardındaki özü ifade etmeye çalışmaktadır. Aynı şekilde Jung da burada arketip kavramı ile bizim gördüğümüz ve gördüğümüz şeyin arkasındaki özü işaret etmek ister. Çünkü daha önce de değinildiği üzere arketipler bilinçdışımızda yer alan kadim bilgilerdir. Bu bilgiler de tıpkı dna’lar gibi nesilden nesile aktarılmaktadır. Bu noktada Jung arketip kavramı hakkında şu sözleri ifade eder:

Arketip, her yerde karşılaşılan belli motiflerden oluşur. Mitoslarda, peri masallarında görülür. Aynı motifleri, bugünkü bireylerin düşlerinde, düşlemlerinde ve vizyonlarında görüyoruz. Bu imgelere ve uyardığı çağrışımlara ‘arketipik idealar’ diyorum ben. Bunlar ne kadar canlıysa, duygular da o kadar renklidir... bunlar bizi etkiler, büyüler. Ruhun kalıtımla geçen bir parçası gibidir; betimlenemez; önceden bilinçdışında varolan kalıptır, biçimdir, her zaman, her yerde kendiliğinden oluşur. İçgüdüsel yapısı yüzünden arketip, duygu-yüklü komplekslerin altında olup, onların özerkliğini paylaşır (Jung, Dönüm Noktasındaki Uygarlık Cilt:10, Akt: Jung, 2006:403).

Northrop Frye, arketipleri sembollerden karmaşık değişkenler olduğu için ayırır ve karmaşık olanların fazla sayıda öğrenilmiş çağrışımlar içerdiğini belirtir. Tüm toplumlar tarafından ezberlenmiş bir arketipik kodlar kitabı bulunduğunu ifade eden Frye, bazı sembollerin tüm insanlar için ortak olmasının, o insanlara sınırsız bir ifade gücüne sahip olmalarında katkı sağladığını öne sürer (bkz. Frye, 2015:132,149).

Arketipleri kendi başlarına boş ve biçimsel olarak tanımlayan Jung, somut olarak tanımlanmadıkça varlıklarının kanıtlanamayacağını şu şekilde savunur:

Arketip kendi başına boştur ve salt biçimseldir, ona *a priori* verilen temsil etme imkanının, *facultas praeformandi*'nin dışında başka bir şey değildir. Temsillerinin kendileri kalıtsal değildir, aksine onlar biçimlere karşılık gelir ve bu itibarla yine biçim içinde belirlenen güdülerle örtüşürler. Kendilerini somut şekilde göstermedikçe arketiplerin varlığı kanıtlanamayacağı gibi içgüdülerin varlığı da kanıtlanamaz (Jung, 2015:122).

Carl Gustav Jung, öğrencisi olduğu Sigmund Freud'un görüşünün tam tersi bir savla arketip kavramını keşfetmesini şu sözlerle dile getirir:

Kuşkusuz başlangıçta, Freud'un, eski deneyimlerin izlerinin bilinçdışında kaldıkları savına katılmışım. Oysa bu gibi düşler ve bilinçdışıyla ilgili gerçek deneyimlerim bana, bunların ölü ve dolayısıyla işlevlerinin bitmiş olmadığını, tersine, canlı varlığımızın bir parçası olduklarını gösterdi. Çalışmalarım zaten bu varsayımı doğrulamıştı ve arketipler kuramı zaman içinde bu çalışmaların sonucu olarak gelişti (Jung, 2013a: 166).

Sigmund Freud, Jung'dan farklı olarak kişisel bilinçdışı kavramıyla hareket ederken Jung, kolektif yani ortak bilinçdışı ile hareket eder. Her ikisi de eski deneyimlerin bilinçdışında izler oluşturduğunu kabul etse de bu izler Jung'a göre her bir bireyin bilinçdışında taşıdığı ortak izlerdir.

2.1.3. Dört Arketip

Jung "Dört Arketip" adlı kitabında arketipleri, anne arketipi, yeniden doğuş arketipi, büyük bilge arketipi ve hilebaz figürü arketipi olarak dört ana başlık altında ele almaktadır. Özellikle ilk üç arketip Jung psikolojisinde büyük önem arz eden arketiplerdir. Dolayısıyla bu bölümde öne çıkan dört arketip açıklanmaya çalışılacaktır.

2.1.3.1. Anne Arketipi

Jung psikolojisindeki en önemli arketiplerden biri, anne arketipidir. Anne arketipinin taşıyıcısı öncelikle kişinin kendi annesidir. Doğumdan itibaren çocuk annesiyle özdeşleşme sürecine girer ve hem ruhsal hem de fiziksel olarak anne bir çocuk için gereklilik haline gelir. Anne ve çocuk arasındaki bu özdeşleşme çocukta ben duygusunun gelişmesiyle son bulur. Kadın ve erkekte anne imgesi birbirinden farklıdır. Kadın için cinsiyetinin belirlediği bir durum iken erkek için bilinçdışının imgeleriyle dolu olan tanımadığı bir yabancıdır.

Jung'a göre, anne arketipinin pek çok farklı görünümü bulunmaktadır. Jung, anne arketipinin olumlu görünümlerine şu şekilde açıklama getirmektedir:

Her arketip gibi anne arketipinin de sayısız tezahürü vardır. Ben burada daha tipik bazı biçimleri anmakla yetineceğim: kişisel anne ve büyük anne; üvey anne ve kayınvalide, ilişki içinde olunan herhangi bir kadın, örneğin sütanne ya da dadı, ata ve bilge kadın, daha üst anlamda tanrıça, özellikle de Tanrı'nın anası, Bakire Meryem (gençleşmiş anne olarak örneğin Demeter ve Kore), Sophia (anne-sevgili olarak, ayrıca Kybele-Attis tiplmesi, ya da kız-[gençleşmiş anne]-sevgili); kurtuluş arzusunun hedefi (cennet, Tanrı krallığı, göksel Kudüs); geniş anlamda kilise, üniversite, kent, ülke, gök, toprak, orman, deniz ve akarsu; madde, yeraltı dünyası ve ay, dar anlamda doğum ve dölleme yeri olarak tarla, bahçe, kaya, mağara, ağaç, kaynak, derin kuyu, vaftiz kabı, kap biçiminde çiçek (gül ve lotus);büyülü daire olarak (Padma olarak Mandala) ya da Cornucopiatypus (Bereket Boynuzu); daha dar anlamda rahim, her tür oyuk biçim (örneğin vida yuvası); Yoni; fırın, tencere; inek, tavşan, her tür yararlı hayvan (Jung, 2013b:21-22).

Anne arketipinin olumlu örneklerini sıralayan Jung, ardından anne arketipinin olumsuz örneklerine yer vererek bu konuya da açıklık getirir:

Bütün bu simgeler olumlu, iyi bir anlam ya da olumsuz, kötü bir anlam taşıyabilirler. Benzer özellikler kader tanrıçalarında (Moira'lar, Graia'lar, Norna'lar) da görülür; uğursuz simgeler cadı, ejderha (balık ve yılan gibi yutan ve boğan her hayvan), mezar, tabut, derin su, ölüm, kâbus ve umacıdır (Empusa, Lilith vb.) (Jung, 2013b:22).

Jung, “Annenin üç önemli özelliği, bakıp büyüten, besleyen iyiliği, arzu dolu duygusallığı ve yeraltına özgü karanlığıdır” (Jung, 2013b:22) der ve aydınlık, sıcak ve kuru olanı eril ilke; karanlık, soğuk ve nemli olanı ise, dişil ilke ile ifade eder. Çünkü bir fikir var olabilmek için karşıtına ihtiyaç duyar yani biri olmadan diğeri olamaz (bkz. Jung, 2013b:44). Bu noktada Jung, her arketipin bir aydınlık bir de karanlık yüzünün olduğunu vurgulamaktadır. Her arketip bu iki yüzden biriyle görülebilmektedir.

2.1.3.2. Büyük Bilge Arketipi

Yaşlı bilge adam'ı düşlerde “büyücü, hekim, rahip, öğretmen, profesör, büyükbaba ya da otorite sahibi herhangi bir kişi” olarak (bkz. Jung, 2012: 86) tanımlayan Jung'a göre; “yaşlı adam bir yandan bilgi, idrak, düşünce, bilgelik, akıllılık ve sezgi, diğeryandan da iyi niyet ve yardımseverlik gibi ahlaki özellikleri temsil eder, ki bunlar onun “ruhsal” karakterini yeterince ortaya koyar” (Jung, 2012: 91).

Fordham ise; “bu arketip, gerçekte bilinçdışından gelen bir ses olan ve gerçek değerinin somut bir duruma gelmesi için bilinçli eleştiri ve kavrayış gerektiren bilgeliğe sahip değildir” (Fordham, 1994: 75) der.

Kahraman zor bir duruma düştüğünde ya da yardıma ihtiyaç duyduğunda, bu büyük bilge arketipi ortaya çıkar ve ona yardım eder; kahraman gerekeni yapamadığı için, gerekli bilgi, öğüt verip yardım eden yaşlı adam kılığında karşısına çıkar. Büyük bilge arketipi Türk kültüründe Hızır’a denk sayılabilir. Çünkü Hızır da aynı şekilde kendisine ihtiyaç duyulduğunda ya da bir kişi zor bir durumda kaldığında ortaya çıkar ve yardıma eder.

2.1.3.3. Yeniden Doğuş Arketipi

Jung, yeniden doğuş kavramını birçok farklı yönü bulunduğundan dolayı en önemli anlamları ile ele alır. Bunlar; ruh göçü, reenkarnasyon, diriliş, yeniden doğuş ve dönüşüm sürecine katılım olarak adlandırılmaktadır. Jung, yeniden doğuş biçimlerini teker teker şöyle açıklamaktadır:

Ruh göçü. (...) Bu görüşe göre, yaşam çeşitli bedenlerde devam eder ya da yaşam süreci çeşitli reenkarnasyonlarla kesintiye uğrar.

Reenkarnasyon. Yeniden doğuşun ikinci biçimi, kişiliğin *eo ipso* (kendiliğinden) sürdüğü reenkarnasyondur. Reenkarnasyonda insanın kişiliği ve anıları korunur, dolayısıyla, insan vücut bulduğunda ya da doğduğunda, daha önceki yaşamlarını, bunların kendi yaşamları olduğunu, yani eski yaşamlardaki Ben bilincinin mevcut yaşamındakiyle aynı olduğunu anımsama potansiyeline sahiptir.

Diriliş. Yeniden doğuşun üçüncü biçimi diriliştir. Bunun anlamı, insan varoluşunun ölümden sonra yeniden ortaya çıkmasıdır. (...) Dönüşüm köklü olabilir, yani dirilen varlık farklı bir varlıktır; ya da dönüşüm köklü değildir ve yalnızca genel varoluş koşulları öncekinden farklıdır: insan başka bir yerde ya da farklı yapıdaki bir başka bedendedir.

Yeniden doğuş (renovatio). Dördüncü biçim, *sensu strictiori* (tam anlamıyla) yeniden doğuştur; yani bireysel yaşam süreci içinde yeniden doğmaktır. (...) Özel bir nüansı olan bu sözcük, *renovatio*, yenilenme, hatta büyü etkisiyle düzelme fikrini de içerir. Yenilenen kişiliğin özü değişmemiş, yalnızca işlevleri, bazı kısımları iyileşmiş, güçlenmiş ve düzelmişse, yeniden doğuş, varlığın değişmediği bir yenilenme de olabilir.

Dönüşüm sürecine katılım. Yeniden doğuşun beşinci biçimi, dolaylı yeniden doğuştur. Burada dönüşüm insanın bizzat ölümden ya da yeniden doğuştan geçmesiyle değil, onun dışında gerçekleşen bir dönüşüm sürecine dolaylı katılımıyla ya da tanık olmasıyla gerçekleşir. Başka deyişle, kişi bir dönüşüm ritine katılır ya da tanık olur. Bu rit, tözün değişime uğradığı bir ayin, örneğin Aşai Rabbani olabilir (Jung, 2013b:47-48).

Jung, yeniden dönüşüm süreçlerini birbirinden farklı beş aşamada ele alır. Bu süreçlerde kimi zaman yaşam aynı ruh ile farklı bedenlerde devam ederken, kimi zaman da köklü bir dönüşümle kişi kendini tamamen farklı bir bedende ve ruhta bulabilir.

Yeniden doğuş herhangi bir biçimde gözlemlenebilecek bir süreç değildir. Ne ölçülebilir ne de fotoğrafı çekilebilir. Jung, yeniden doğuş ifadesini insanlığın ilk ifadelerinden biri olarak görür ve bunların temelinde arketiplerin varlığını savunur. Bu yüzden de birçok farklı halk yeniden doğuş hakkında aynı kelimeleri kullanmaktadır. (bkz. Jung, 2013b:49). Yeniden doğuş her ne kadar insan duyularının tamamen ötesinde bulunsa da insanlar yeniden doğuşun varlığına inanır ve bu onlar için bir gerçekliktir.

2.1.3.4. Hilebaz Arketipi

Çeşitli oyunlarla kahramanın aklını karıştıran veya yolundan döndüren arketipsel düzenbaz karakteri de en eski çağlardan bugüne çeşitli biçimlerde ortaya çıkar:

Halkbilimde “faka bastırılmış” ve “aptal” olarak karakterize edilmektedir. Hilebazlıkla ilgili tipik motiflerin garip bir bileşimi, kısmen eğlenceli, kısmen de kötücül olan kurnaz oyunları, biçim değiştirebilme yetisi, hayvansal-tanrısal çifte doğası, her tür işkenceye maruz kalabilmesi ve –en son ama en kötü olmayan- bir kurtarıcı figürünü andırır. Hilebaz figürü; muzip anlatılarda, şifa, büyü ritüellerinde, karnaval coşkusunda, dinsel korku ve aydınlanmalarda kimi zaman açık seçik, kimi zaman muğlak biçimde anlatılır. Hilebaz, kurtarıcının bir öncüsüdür ve onun gibi, Tanrı, insan ve hayvandır. Hem insanın altında hem de üstünde bulunan hilebaz figürünün en önemli özelliği bilinçsizliğidir. Aslında çok kötücül olmamasına rağmen bilinçsizliği ve ilgisizliği yüzünden çok kötü şeyler yapar. Ayrıca hilebaz, tanrısal-hayvansal bir doğası olan kozmik bir ilk-varlıktır. Beceri yoksunluğu nedeniyle de hayvanla da baş edemez. Bütün bunlara rağmen büyük bir öğrenme hırsına sahiptir (bkz. Jung, 2013b:121-130).

Bunlara ek olarak hilebaz figürü sosyal bilimlerin eksik kaldığı yerlerde üstün gelen bir konumdadır. Çünkü hilebazlar, sosyal bilimlerin eksiklik duyduğu hayal gücünü çalıştırır ve onu iyileştirir (bkz. Lindquist ve Zanger, 1994:71).

Hilebaz figürü, hemen hemen dünyada yer alan bütün kültürlerde yer alır. Genellikle Şamanist kökenlere dayandırılan bir figürdür. Hilebaz figürü halkbilim ve antropoloji çalışmalarında olmazsa olmaz unsurlardan biridir. Bütün şakacı figürler hilebazdır fakat bütün hilebaz figürler şakacı değildir. Örneğin; Odysseus-Ulysses hayatta kalmaya başaran arketipidir, çünkü Odysseus içine düştüğü kötü durumlardan kıvrak zekâsıyla mutlaka bir şekilde kurtulur ve düşmanını zor durumda bırakmayı başarır. Ayrıca Truva atı da onun kötü nam salan şakalarından biridir (bkz. Bloom, Harald ve Blake Hobby, 2010: xv). Tahta atı içeriye alan Trualılar beklemedikleri bir tuzağa düşerler ve sonucunda da Truva şehri mağlup olur.

Jung'un ele almış olduğu arketipler sadece anne, yaşlı bilge, yeniden doğuş ve hilebaz ile sınırlı değildir. Bunlara ek olarak baba, kahraman, gölge, persona, anima ve animus, yolculuk, aydınlık ve karanlık, sihirbaz, masum, aşık, yardımsever gibi arketipler de bulunmaktadır. Evrensel olan bu arketipler kuşaktan kuşağa aktarılmaktadır. Çok eski zamanlardan beri insanların bilinçaltında yer edinen bu arketipler mitlerde gün yüzüne çıkarlar. Arketipler, mitlerde görülen her bir karakterin, olayın ya da tekrarlanan motifin ilk örneklerini teşkil etmektedirler. Ele alınacak olan diğer bölümde dünyanın çeşitli ülkelerindeki mitlerindeki tekrarlanan bir motif olan yılan ele alınacaktır.

3. BÖLÜM

DÜNYA MİTLERİNDE YILAN

Yılan, hemen hemen her kültürün mitolojisinde yer alan hayvanlardan biridir. Kendisine yüklenen olumsuz anlamlara rağmen hem Tanrı olarak kabul görmüş hem de yaratılışın başlangıcında önemli bir rol atfedilmiştir. Görünüş itibariyle soğuk bir hayvan olan yılan, özellikle eski çağlarda hem saygı gösterilmiş hem de kendisinden korkulmuştur. Çünkü bedeninde barındırdığı zehir ölümcül sonuçlara yol açabilmektedir. Tüm bu olumsuzluklara rağmen tıbbın sembolü olmasını da zehri ve panzehiri bünyesinde barındırmasına borçludur. Yılan karşı toplumların aldığı tavır ve yılanı yükledikleri anlamlar dönem dönem farklılıklar göstermektedir. Özellikle tek tanrılı inançların kabul görmesiyle yılanın itibarı daha da kötüye gider. Cennet ve cehennem anlayışının baskın olduğu bu inançlarda yılan Şeytan olarak kabul görmüş ve kendisine olumsuz yakıştırmalar yapılmıştır. Çünkü yılan ilk insan Âdem ve Havva'nın cennetten kovulmasına neden olmuştur. Özetle yılan, zıtlıkları içinde barındıran bir varlıktır ve birçok farklı toplumda da bu özellikleriyle öne çıkan ve tekrarlanan bir motif ya da semboldür. Tekşan şu sözleri ile edebi eserlerdeki tekrarlanan motiflerin benzerlik ve farklılıklarını araştırmanın ne denli önemli olduğunu şöyle dile getirmektedir:

Milletlerin kabul ve retlerine göre ortak olarak ele alıp işledikleri motifler vardır. Bunlar bazen bir milletin edebiyatında kalmayıp birçok milletlerin edebiyatlarında görülür. Edebi eserlerde ortak motifleri aramak, her bir motifi nasıl işlendiğini ele alıp bir başka edebiyatta ele alınışıyla karşılaştırmalar yaparak kimin kimden ne ölçüde farklılık veya benzerlik gösterdiğini belirlemek, bize bazı ipuçları verir. Bizim değil diye bildiğimiz, ithal dediğimiz çoğu şeyin aslında orijinal olduğunu ve bizim olduğunu görerek kendimize ve edebiyatımıza daha bir sıkı sarılırız (Tekşan, 2011:155).

Eski çağlardan beri birçok topluluk birbirleriyle kurdukları iletişim sayesinde sosyal, kültürel, ekonomik boyutlarda farklı etkileşimlerde bulunmaktadırlar. Burada önemli olan hangi toplumun hangi toplumdaki daha çok veya daha az etkilendiği konusu değil; karşılıklı olarak kurdukları bu iletişimde birbirlerinden aldıkları verileri ne denli içselleştirip ortaya yeni bir bakış açısı getirdikleridir. Aynı şekilde sözlü kültür ürünlerinde de bu durum dikkat çekmektedir. Özellikle bu kültür aktarımı; aynı ya da benzer konuların, motiflerin ya da sembollerin aktarıldığı mitlerde görülebilmektedir. Bu konuda Campbell; "Mitolojinin Gücü" adlı eserinde; mitlerin temel motiflerinin hep aynı olduğunu, her mitolojinin belirli sınırlar

dâhilinde belirli bir toplum içerisinde geliştiğini, daha sonra bunların birbirleriyle çarpıştıklarını ve ilişkiye girip karıştıklarını böylece daha karmaşık bir mitolojiyi ortaya çıkardıklarını söyler (bkz: Campell, 2010:43).

Yaratılışın başlamasında yılan, dünyayı düzene kavuşturmada vazgeçilmez bir unsurdur. Uzunca bir süre bu görevi yerine getirmiştir. Doğudan batıya, kuzeyden güneye yerküreyi oynatan bir güçtür. O olmadan ne tohumlar ne filizlenme olur ne de yaratılmış hiçbir şey üretilemez (bkz. Jean Doresse, *The Secret Books of the Egyptian Gnostics*, 1986:292-293; Akt. Varner, 2007:119).

Eliade, yılanı okyanusun derinliklerinde yaşayan ve bu derinliklerin gücüyle sarmalanmış bir hayvan olarak tanımlamaktadır. Göllerde uyurken ya da nehirleri geçerken yağmuru, seli dünyanın her bir tarafına dağıtarak yeryüzündeki bereketi kontrol eder. Ejderha ve yılanı ritmik yaşamın simgesi olarak tanımlayan Eliade, onları yaşamı besleyen ve uygarlıkları doğuran suyun ruhunun simgesi olarak görür. Çoğunlukla su kenarlarında yaşayan yılanlar; yaşam, ölümsüzlük, sağlık, bereket gibi unsurlarla ilişkilendirilir (bkz. Eliade, 2014a:212-215).

Yeraltı ve yeryüzü arasında yaşamını sürdüren yılan, üç farklı katmanın karakteristik özelliklerini, kendi bünyesinde barındırdığı zıtlıklarla görünür kılar. Öncelikle ölüm ve kötülük ile ilişkilendirilen kısmı yeraltını; yaratılış ve deri değiştirme özelliği ile yeniden dirilme yeryüzünü temsil eder. Yeryüzünde ise, ağaç, yumurta ve su gibi unsurlarla ilişkilendirerek hayatı, üremeyi ve doğurganlığı ifade eder. Bu üç taraf yılanın hem aydınlık hem de karanlık yüzünü ortaya koyar. Aynı zamanda “yılan, aslanla birlikte hayvanlarla ilgili sembolizmin ilk sırasını paylaşır. Görüntüsü her zaman en iyi olanı en kötü şekilde temsil etmek için kullanılmıştır: Yaratılış, yenilenme, ölümsüzlük ancak aynı zamanda da gerçeği gizleme, mutlak kötülük ve ölüm” (Larousse Semboller Sözlüğü, 650) kavramlarını sembolize eder. Görüldüğü üzere, yaratılışı itibariyle yılan, düalist bir yapıya sahiptir.

Ateş'e göre yılan, doğum ve yeniden doğum temasının sembolik öğelerinden biridir (bkz. Ateş, 2012:86). Çünkü görünüş itibariyle fallusu simgeleyen yılan, doğurganlık ile sembolleştirilen toprağı dölleyen bir unsur olarak görülmektedir. Ateş, yılan ve fallus arasındaki bağı “Üst Paleolitik dönemlerdeki tipik yılan çizimleri aslında fallusu sembolize etmektedir. Buna ek olarak yılanların birden fazla

yani çoğul olarak kurgulanması burada spermaya işaret eder. Dolayısıyla yılan ve sperm arasında da bir eşleştirme vurgulanır” (Ateş, 2012:85-89) sözleriyle ifade eder.

Farklı hayat üreme unsurlarıyla birlikte ele alınan yılan ayrıca toprak ile de kendini göstermektedir. Toprağın verimliliği yani doğurganlığı üzerine Eliade, “yerin, toprak olarak, yani üzerindeki toprak katmanı ve yeraltıyla kazandığı en önemli teofanilerden ³ biri de onun sonsuz üretkenlik kapasitesi, yani “doğurganlığıdır” (Eliade, 2014a:248) der. Yılan da hem toprak üzerinde hem de toprak altında yaşamasıyla bu doğurgan toprağı dölleyen bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca yılan burada kadının toplayıcı erkeğin avcı olduğu dönemlerdeki gibi avcı toplayıcı toplumlardaki erkek ile de benzerlik gösterir. Çünkü erkek avlanmak için her daim dolaşmak ve kendi hayatını sürdürebilmek için bir av bulmak durumundadır.

Yılanın, derisini değiştirme yeteneği ve böylelikle gençliğini yinelemesi, onu tüm dünyada yeniden dünyaya gelme gizinin ustası haline getirmektedir. Ayrıca suların ilahı sayılan yılan dünyada ağaç köklerinin arasında yaşar, sık sık kaynaklara, bataklara, su yollarına dalgaların hareketiyle kayarak uğrar veya sarmaşık gibi tırmanır, orada bir ölüm meyvesi gibi asılır. Burada da akla fallus düşüncesi gelir. Ayrıca yutucu olarak da dişilik organını düşündürür. Öyle ki, duygulara ikili bir imge oluşturur (bkz. Campbell, 2015a:17-18).

Aynı zamanda “toprak altında yaşayan yılanın ölü atalarla ilişkili bulunduğu, onların ruhlarını taşıdığı kabul edilmiştir. Yılan, çoğunlukla, yeryüzünü ve yeraltını simgelemiştir” (Hançerlioğlu, 2013:561). Bu noktada yılanın yeraltını simgelemesi çoğunlukla yer altı ve ölüme duyulan merakla ilgilidir. Çünkü insanoğlu her zaman bilinmeyene ilgi duymuş ve bu konuyla ilgili sorularına cevaplar aramıştır. Özellikle ölüm oranlarının daha fazla gerçekleştiği eski çağlarda, yılan fallusu sembolize etmesi itibariyle toprağın doğurganlığında işlev sağlayacak önemli bir konumdadır. Çünkü toprağın verimli olması da kadının doğurganlığına vurgu yapar. Bu hususta Ateş şunları dile getirir:

Ölüm oranlarının doğum oranlarını geçtiği karanlık çağlarda doğurganlık dileklerinin ön plana çıkması ve inançların kadınlar üzerinde odaklanmasına paralel olarak, ana tanrıça tapınakları bizlere kutsal doğurgan kadın tanrıça

³ Teofani, Antik Yunan ve Yakın Doğu dinlerinde Tanrının görünmesini ifade eder. Bir insanın veya bir başka canlının Tanrıyı görmesidir.
<http://web.archive.org/web/20120606014506/http://www.britannica.com/EBchecked/topic/590940/theophany> (Erişim Tarihi: 07 Mayıs 2016).

inancı hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. Neslin üreyememesinin büyük bir felaket olarak görüldüğü, çoğalmanın bu denli önemli bulunduğu bu çağlarda çocuk doğuran kadının kutsanması da o denli olağan görülmelidir (Ateş, 2012:119).

Eski çağlarda doğa ile iç içe yaşayan insanlar bu gibi sembolleştirmeleri doğaya dair bilgileri dâhilinde gerçekleştirmektedirler. Fallus ve spermanın da yılan aracılığıyla sembolleştirilmesi öncelikli olarak şeklinden kaynaklanmaktadır. Yılan da soylarının devamı konusunda gelecek kaygısı duyan insanoğlunun kaygılarının simgesel bir dışavurumu olmaktadır.

Bunlar ilk çağların mitolojik sembolik kurgularının yansımalarıdır ve eşleştirme mantığının doğal görüntüleridir. Zira döllenme olgusunun mikro-organik hareketlerinin –spermanın gözle görünmemesinden dolayı- mitolojik anlatımı hayata geçirilebileceğinden sperma'nın sembolik olarak, daha bu çağlarda yılanla eşleştirilmiş olduğu anlaşılmaktadır (Ateş, 2012:89).

“Semboller Sözlüğü”ne bakıldığında da yılanın farklı tezahürleri göze çarpmaktadır. Yılan; yaratıcı, şeytan, hekim vb. olması özelliklerine göre ayrılmaktadır. Sayılan bu özellikleriyle birlikte yılan diğer bölümde ele alınacaktır.

Yılan, hemen hemen bütün mitolojilerde yer alan motiflerden biri olmuştur. Özellikle yaradılış mitlerinde kendisinin varoluşun temelinde yer almasını destekleyen başka unsurlarla birlikte de dikkat çekmektedir. Çoğunlukla yılan; ağaç, yumurta ve su ile ilişkilendirilmektedir. Sayılan unsurlar doğada yılanın üremeyle ve varoluşla ilgili bütünlüğünü sağlayan sembollerdendir. Bu noktada öncelikle yılan ve ağaç arasında bağ kuran Ateş, ağacın, yani hayat ağacının da doğurganlıkla ilgili bir sembol olduğunu söyler. Ağaç ve bitki dallarıyla kadın genital bölgesi arasında da ilişki kuran Ateş'e göre ağaç-bitki dalı simgeleriyle yılan arasında da yakın bir bağlantının var olduğunu savunur. Çünkü her iki simgeyi de kadın doğurganlığı ile ilintili bulur (bkz. Ateş, 2012:169, 96-97). Ağaç şekli itibariyle özellikle de göğe uzanan dallarındaki çentikler ve yaprakları ile birer kadın vajinasını andırmaktadır.

Doğurganlık özelliğinin yanı sıra, “yaşamın, gelişimin, yenilenmenin, yer ve gök arasındaki bağın, Tanrı ve insan arasındaki ilişkinin mükemmel bir görüntüsü olan ağaç, tüm zamanlardan beri mevsimlerin değişim törenleri ile ilişkilendirilir, bin yıllardan beri Batılı simgelerin merkezinde yer alır” (Larousse Semboller Sözlüğü, s. 20). Yapısı itibariyle ağaç, kökleri yerin altında, gövdesi yeryüzünde durmaktadır ve dalları göğe doğru uzanmaktadır. Yer altı, yeryüzü ve gökyüzü arasında görünmez olan bir bağı görünür kılmaktadır yani iki dünya arasında bir geçit gibidir. Bu

noktada ağaç, yılan gibi düalist bir anlamı ifade eder. Kendisinde hem başlangıcı hem de sonu içerir. Ağacı zıtlıkların birliği olarak gören Jung şu sözleri dile getirir:

Simyada zıtların birliğinin simgesi ağaçtır; bu nedenle, kendini dünyasında yabancı hissedilen ve varlığını ne artık var olmayan geçmişle ne de henüz olmamış gelecekle temellendirebilen günümüz insanının, bu dünyada kök salan ve göğün kutbuna uzanan, aynı zamanda da insanın kendisi olan dünya ağacı simgesine yeniden sarılmasına şaşmamak gerek. Simgeler tarihinde bu ağaç, ebediyen olana ve değişmeye doğru büyüme ve yaşam yolu olarak tasvir edilir, zıtların birliğinden doğmuştur ve bu birleşmenin gerçekleşmesinin nedeni onun ebedi varlığıdır (Jung, 2013b:45).

Kökleriyle dünyayı tutan ve dallarıyla göğe uzanan hayat ağacı çoğu toplumun kozmogonisinde yer alan önemli bir semboldür. Çünkü insanoğlunun yaşamı onunla başlar. Hayat ağacı, semboller sözlüğünde şöyle açıklanmaktadır:

Edebiyatta, ilk hayat ağacına ait kaynaklar 4000 yıl önce, bir Sümer destanı olan *Gılgamış*'a kadar uzanır. Aynı isimdeki kahraman, insanı yeniden gençleştirme gücü olan bir esrarengiz su bitkisinden bahsedildiğini duyar. Gılgamış bitkiyi bulur fakat aniden bir yılan ortaya çıkar ve bitkiyi onun ellerinden çekip alır; böylece Gılgamış tüm insanların ölümlü olduğunu bir kez daha öğrenmek zorunda kalır. Sümer evreninde Yılan-Tanrı Ningizzida, "hayat ağacının efendisi"dir. Sümer mitolojisinin, Yahudi-Hristiyan hayal gücünün beslemek için, Yaratılış'ta nasıl yeniden ortaya çıktığını, yeniden şekillendirildiğini görmek zor değildir. *Tevrat*'a göre Âdem ve Havva'nın yaşadığı cennet bahçesinde adı bildirilen iki ağaç bulunur, biri hayat ağacı diğeri ise Tanrı'nın, Âdem ve Havva'ya meyvesini yemeyi yasakladığı iyilik ve kötülük ağacıdır. Âdem ile Havva, baştan çıkarıcı yılan tarafından kışkırtılarak meyveyi yerler, ceza olarak hayat ağacına dokunmaları yasaklanır ve ölümlü olmaları için bahçeden kovulurlar. İlk günah insanın düşüşüne yol açar: Erkek toprakta çalışmaya ve ölünce toprağa dönmeye, kadın ise acılar içerisinde çocuk doğurmaya mahkûm edilmiştir (Larousse Semboller Sözlüğü, 20-21).

Görüldüğü üzere, yaradılış ile ilgili mitlerde ağaç ve yılan birlikte yer almaktadır. Olumlu ve olumsuz olarak kendisine atfedilen özelliklerini de dikkate alarak yılanın, bir anne gibi özünde üremeye, doğurganlığa ve yaradılışa ait özellikleri barındırdığı görülmektedir. Ayrıca bir annenin sütü de tedavi edici ve onarıcı özelliklere sahiptir. Anne sütü bağışıklık sistemini güçlendirmektedir.

Yine bir Altay mitinde insanlar yeryüzüne gelmeden önce, ruhları gökte bir ağacın dalları arasında yer almaktadır. Kayın ağacı Umay anayla birlikte yere iner ve tüm insanlar bu ağaçtan doğar. Bu bağlamda ağaç ve kuş kompozisyonları da (plasenta-yumurta) mantıklı bir bütün oluştururlar. Aynı şekilde Ateş, Gılgamış destanındaki ve Etana'da geçen hayat otunun hayat ağacı olduğunu belirtir ve hayat ağacının plasentayı temsil ettiğini ekler. Başka bir deyişle Üst Paleolitik dönemlerin hayat bitkisi tekrar sembolizm sahnesinde yerini alır ve hayat ağacı-hayat bitkisi olarak, takip eden çağlarda da kesintisiz varlığını sürdürür (bkz. Ateş, 2012:169,170). Anne ile bebek arasındaki besin ve oksijen gibi ihtiyaçların giderilmesine yardımcı

olan plasentanın hayat ağacına benzetilmesi ikisinin de hayata, varoluşa ve üremeye yaptığı vurgudan ileri gelmektedir.

Hançerlioğlu ise; ağaçları ilkelerin hayatlarında önemli bulur ve bir yaşam döngüsü olarak sayar. Ona göre, ağacın mevsimlere göre aldığı konum canlanma ve dirilmeyi simgelemektedir.

Ağaçlar, ilkelerin dinsel ve büyüsel yaşamlarında etken olmuştur. Ağaçların bir ruhu olduğu ve ruhların barınağı olduğu inancı çok eskidir. Ağaç da, *su* ve *toprak* gibi, ilk insanlara *yaşam döngüsü* (ölüp dirilme)'nün simgesi olarak görünmüştü. İlbaharda yeşilliyor, yazın meyve veriyor, sonbaharda soluyor ve kışın da ölüyordu. Sonra, gene ilkbaharda canlanıyordu (Hançerlioğlu, 2013:17).

Bayat; hayat ağacını, mitolojik ananın simgelerinden biri olarak kabul eder. Ana rahmi simgesel olarak içi oyuk ağaçlara benzetilmektedir. Böylece de ağacın kadın gibi doğurgan olabileceğine dair inanç artmaktadır. Yakutlar ve diğer Türk topluluklarında erkeğin kocaman memeleri olan bir dişil ağaç tarafından beslendiğine inanırlar (bkz. Bayat, 2012a:38).

Yılan ile ilişkilendirilen unsurlardan bir diğeri ise sudur. Su dişi bir unsur olarak tüm toplumlarda yaşamın kaynağını, bereketi ve saflığı ifade etmektedir. Hemen hemen her toplumda su, yaşamın özü sayılmış ve kutsallaştırılmıştır. Temel olarak varoluşun ve evrenin özü sayılan su “Semboller Sözlüğü”nde şöyle yer almaktadır:

İfade ettiği yağmur, deniz, göller, nehirler, kaynaklar ve çağlayanların anlamının aksine su, mükemmel bir kutsal destekleyen, yaşam sembolü, arınma ve yenilenme aracı ve gelişim için bir vaattir. Kökenlerin okyanus kavramı, neredeyse bütün medeniyetlerde mevcuttur. Sokrates öncesi Yunanistan’da su evrensel prensip, her şeyin yapıldığı, her şeyin ondan çıkmak zorunda olduğu malzemedir. Ve hatta Mısırlı Nun (en başlangıçta var olan sular) Yaratılış’ın ilk sabahı erkenden Güneş Tanrısı Re tarafından konmuş bir malzemedir. Buna benzer kökenli bir rol de Eski Ahit tarafından alınmıştır. Dünyanın yaratılışı toprakla suyun ayrılmasıyla başlar ve cennet bahçesine yaşam veren de bir su kaynağıdır. Kitab-ı Mukaddes de insanlığın yaratılma prensibinde suyu kabul eder, çünkü ilk insan topraktan ve sudan yaratılmıştır (Larousse Semboller Sözlüğü, 554-555).

Beydili, yılan, yer ve su ile bağlantı kurar ve şeytanî tabiatlı varlık gibi şaman davullarında da yeraltı dünyasıyla bağlantıyı sembolize eder. Altaylarda Erlik, kırbaç yerine elinde yılan tutar halde betimlenirdi. Bazı inanışlara göre, Erlik’in vücudu baştan başa yılanlarla sarılıdır (bkz. Beydili, 2005:616). İfade edildiği üzere, yılan birlikte yer aldığı diğer unsurlarla birlikte olumlu ya da olumsuz görünümlere sahiptir. Bu da yılanın hem saygı duyulan hem de korkulan bir varlık olmasından ileri gelir.

Yılan ile ilişkilendirilen bir diğer unsur ise yumurtadır. “Yumurta pek çok halkın inanişında doğumun hatta evrenin yaratılışının sembolü sayılmıştır” (Öztürk, 2009:1005). Ölümsüzlük ve yeniden doğuş sembolü olan yumurta yine pek çok halkın mitlerinde özellikle yaratılış ile ilgili olanlarda kendini göstermektedir. “Mükemmel ve kendi kendine yeten organizma olan yumurta doğal olarak yaşamın sembolüdür, doğanın uyanışına, berekete, kökene ve yeniden doğuşa işaret eder” (Larousse Semboller Sözlüğü, 656). En eski çağlardan beri de evrenin yaratılışında önemli bir rol oynar.

Çeşitli dinler ve mitolojilerde yumurta, doğayı doğuran güç sayılmıştır. Örneğin Mısır mitolojisinde başlangıçta uçsuz bucaksız bir bataklık ve bu bataklıkta da bir yumurta vardır, dünyayı yaratan tanrı Ra bu yumurtadan çıkar ve uçmaya başlar. Japon mitolojisinde evren başlangıçta bir yumurtadır, ilk üç tanrıya gökyüzü ve yeryüzü bu yumurtadan doğarlar. Antikçağ felsefesinde doğanın dölleyici ilkesine Orpheus’un yumurtası denir, Orfik’lere göre toprak ana Kybele bir yumurtadan doğar. Mısır mitolojisinde ayrıca Osiris yumurtası da ünlüdür, efsaneye göre bu yumurtaya Osiris on iki kara ehram ve Seth on iki ak ehram sığdırmış, aklar iyiliği ve karalar kötülüğü simgeliyormuş. Hint mitolojisinde yedi kat gökle yedi kat yer bir kozmik yumurta’dan doğar. Hıristiyanların paskalyalarında yedikleri pişmiş renkli paskalya yumurtası, Adonis’in her ilkbaharda öldükten sonra yeniden dirilişini simgeler, Hıristiyanlar, İsa’nın öldükten sonra diriliş bayramı olan paskalya’yı Adonis’in doğum gününe rastlatmışlardır (Hançerlioğlu, 2013:565).

Ateş, yumurtayı da kadını ve doğurganlığı ifade eden bir sembol olarak görmektedir. “Üst Paleolitik çağlardan başlayarak binlerce yıl boyunca sembolik arenada temel öge olarak boy göstermiş ve bunun yanı sıra, onun sembolü kuş ve kadınla eşleştirilmiştir. Yumurtanın aşılması ve hamileliğin başlaması yılan ve spiral imgeleriyle sembolize edilmiştir” (Ateş, 2012:95,147). Kadın vücudunda da aşılana müsaait yumurtalar vardır ve formu itibariyle yılanı andıran sperm tarafından aşılır. Bundan dolayıdır ki üreme, doğurganlık gibi simgeleştirmelerde yılan her zaman yumurta, ağaç ve su ile ilişkilendirilmektedir.

3.1. TÜRK MİTOLOJİSİNDE YILAN

Orta ve İç Asya’da yaşayan Türk toplulukları arasında, dünyanın ve insanın yaratılış hakkında birçok mit tespit edilmiştir. Yakın çağlarda derlenen bu mitler İslamiyet, Hıristiyanlık, Budizm ve Maniheizm inançlarının etkilerini de taşımaktadırlar (bkz. Çoruhlu, 2013:114). Boratav, Türkiye Türklerinin mitlerindeki

İslami etkiye rağmen mitlerinde hala hayvan unsurunun bulunmasına şu şekilde bir açıklama getirmektedir:

Türkiye Türklerinin birçok halk inancı, bugünkü İslami etkiye rağmen, eski hayvan kültürünün izlerini taşır. Bu inanışlar, bir taraftan daha çok –Nuh’u ve Süleyman’ı anlatan etiyolojik efsanelere dayanırken diğer taraftan da, tabular, yasaklar ve kehanetler biçiminde yaşamaya devam etmektedirler (Boratav, 2012:72-73).

Mitlerde insan-bitki-hayvan ilişkilerinin oluşmasında önemli etkenlerden biri doğal ortamdır. İnsanların kutsallaştırdıkları canlı cansız her şey o bölgenin insanı tarafından bilinen bir varlıktır. Örneğin; geniş, sulak, zengin bitki örtüsüne sahip ovalarda “yedi başlı yılan” denilen korkunç yaratıklara rastlayamayız. Büyük azgın ırmakların, karanlık göllerin, kaynak sularının buldukları yerlerde yedi başlı yılanlar, ejderler gibi korkunç yaratıklar yer alır (bkz. Eyuboğlu, 2007:53-54). Anlaşıldığı üzere mitlerin oluşmasında coğrafi özellikler büyük önem arz etmektedir. Doğu, batı, kuzey ve güney her yönde yer alan milletlerin mitleri farklı özellikleriyle öne çıkmaktadır. Bu noktada önemli olan benzer ve değişmeyen unsurları ortaya koymaktır.

Jean Paul Roux’ya göre; ilk Türk dünyasında hayvanlar ilk sırayı alır. Orhon ve Yenisey yazıtlarında az da olsa yer almalarına rağmen çoğunlukla kaya çizimlerinde ve boyalı mezar taşlarında kendileri görülebilmektedir. Yedinci yüzyıldan itibaren daha belirgin, onuncu yüzyıldan itibaren de insan isimlerinde hayvanların etkisi dikkat çekmektedir. Bu da insan ve hayvan yaşamı arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktadır. Hayvanların hiçbir zaman Tanrı olarak görülmediğini ifade eden Roux, hayvanların insandan daha yüksek bir konuma yerleştirildiğini de söyler. Çünkü insanlar uçmak, sezmek ve yüzmek gibi yeteneklere sahip değildir. Hayvanların üstünlüğünü kabul eden insan onların bu gücünden faydalanmak istemektedir (bkz. Roux, 2012:74-75).

Hayvanların, Anadolu’da yaşayan, pek çok türü mitolojiye girer. Kartal göklerin, yılan yerlerin yaratıcısı durumundadır. Göklerden iyilik, yücelik, yerden kötülük, alçaklık gelir. Bundan dolayı iyilik tanrılarının, tanrıçalarının çoğu göklerde yaşar, kötülükle ilgili yaratıklar yerde, yerin altında bulunur (bkz. Eyuboğlu, 2007:46). Dolayısıyla bir hayvanın yerde yaşayan bir hayvan mı yoksa göklerde ya da denizde yaşayan bir hayvan mı olduğu o hayvanın kutsiyetini belirlemede önemli bir etkidir.

Yılanlar eski Türk mitolojisinde önemli bir yer tutmuştur. Bununla beraber Türklerin buldukları havası sert ve soğuk bozkırlar pek yılan yetiştirmez. Sonraları güney ve batıya gelen Türklerce, muhit değiştirmenin etkisi altında yılanın geniş yer verilmiştir. Türklerden geçerek Keldanîler arasında yılanla ilgili bir efsane yerleşmiştir. Bu efsanede, kozmik âlemlerle birlikte, Lakhmu ve Lâkhamu adında biri dişi biri erkek iki büyük yılan yaratılmıştır. Volga Türklerinde de yılan, uğurlu bir hayvan sayılmıştır. Yine Türkler arasında yerleşen bir efsanede bir yılanın bahsedilir. Yılanın başı inciden, vücudu kızıl altından, gözleri yakuttandır. Yılanın göğün en yüksek yeri olan büyük ve kutsal yere yedi defa sarılması emredilir ve o da sarılır. Yılan o kadar uzundur ki, yedi defa dolandığı halde yarısı hala göğün en üst katından yere doğru asılı durur. Yılanın dört başı, her bir başında da yedi yüz bir yüzü, her yüzünde bin ağzı, her ağzında bir dili, ayrıca seksen bir boynuzu vardır (bkz. Uraz, 1994:153-155).

Türk mitolojisinde yılan, pek çok farklı alanda kendini göstermektedir. Çünkü çevre kültürlerden de etkilenen Türk mitolojisi konu bakımından geniştir. İlerleyen alt başlıklarda yılanın yer aldığı konular üzerinde durulacaktır. Türk mitolojisinde; ejder olarak yılan, kozmogonide yılan, şamanizmde yılan, zamanın belirleyici unsuru olarak yılan, ev iyesi yılan ve Şahmeran yılan olmak üzere birçok farklı görünümlerine yer verilecektir.

3.1.1. Ejder

Türlere ait mitik anlatılarda su kültü önemli bir konumdur. Su ile ilgili mitlerde özellikle ejder dikkat çekmektedir. Kaosun simgesi olan su, evrenin imgesi olan ejderle eşleştirilmiştir. Bu da başlangıcı simgeleyen iki varlığın bir araya getirilmesidir. Bazı Altay destanlarında ejder kahramanlara yardım eden bir varlıktır. Vücudu balık pulları ile örtülü, ayakları timsah ayağına benzer, kanatlı, kuyruklu ve boynuzlu olarak tasvir edilir. Ejder, yılanın uzun süre yaşaması sonucunda dönüşüme uğrayan bir varlık olarak kabul edilmiştir. Biçimsiz şekli bakımından kaosu hatırlatan su, ejder şeklinde tasavvur edilmiştir. Ejderhanın ağaçla, bitkiyle alakalandırılması onun su kültürüne bağlı olduğunu gösterir. Bu da kaostan kozmosun doğuşunu simgeler. Ayrıca kuyruğunu ısırarak halka oluşturan yılan, su gibi sonsuzluk simgesi

haline gelmiştir. (bkz. Bayat, 2012a:255-257). Ejderha figürünün kökenini Çinlilere dayandıran Roux, benzer şekilde ejderhayı yer altı dünyasıyla şu sözleriyle ilişkilendirir:

Büyük olasılıkla Türkler *ejderha* figürünü ve onunla ilgili tüm tasarımları Çinlilerden ödünç almışlardır, ona takılan eski isim *luu* adı bunun bir kanıtıdır. [...] Kâşgarlı ise *ejderha* sözcüğünü (Arapça) timsah olarak tercüme etmektedir; bunu ise Türkçe'deki nak sözcüğü karşılamıştır. [...] Müslüman Türk kültüründe daha iyi gözlemlendiğimiz farklı özelliklerinin yanı sıra, *ejderhanın* –yılan familyasından olduğu anlaşılmaktadır. O, yılanların kralı olup, görevi insanları yutmaktır. Rutubet ve yer altı dünyası ile ilişki içindedir. Buna rağmen –bugüne kadar görülmedik bir şekilde- kışı yerin altında geçiren ejderha ilkbaharda dışarı çıkar ve yazın göğe yükselir. Yani ejderha “iki değerlikli”, kışın yerin altında yaşayan bir hayvan ve yazın en sıcak döneminde hüküm süren tanrısal bir hayvandır (Roux, 2012:67-68).

Ejderhanın daha çok sıcaklık ve kuraklık ile sembolize edildiğini söyleyen Beydili, aynı zamanda ejderhanın ölüm ve karanlıkla da sembolize edilebileceğini ekler (bkz. Beydili, 2005:193). Çünkü yerin altında hayatını sürdüren bu hayvan hükmünü yaz sıcaklarında sürerek kuraklığa neden olmaktadır.

Boratav ise; ejderha kelimesinin kökeninin Farsça bir kelimedenden geldiğini belirtirken, ejderhayı büyük, iri yılan olarak tanımlar:

Türklerin ejder veya ejderha diye adlandırdıkları hayvan, Farsça ‘azi-Ds’âka’ sözcüğünden türemiştir. Bu hayvan bazı metinlerde evren diye adlandırılır. Ejdere, epik metinlerde, şövalye romanlarında ve sözlü aktarımının masal, efsane şarkı vb. farklı türlerinde rastlanır. Genelde çok iri bir yılan olarak tasvir edilir; Kaşgarlı Mahmud’un sözlüğünde (11. yüzyıl) ve Dede- Korkut Kitabının bir bölümünde yedi başlı ejderi öldürdüğü için övünen Hazen adlı kahraman da onu bir yılan olarak adlandırır. Ejderin yedi başlı bir canavar gibi gösterilmesi veya ağzından ateş çıkarabilme gücüne sahip olması, Türklerde, farklı halklarda da rastlandığı gibi, ejdere verilen diğer özellikleridir (Boratav, 2012:66).

Ejderha ve yılanı akraba hayvanlar olarak tanımlayan Roux’ya göre yılan ve ejderha bozkır iklimine sahip bölgelerde daha üstün bir konumda yer almaktadır. Türkler gibi, Bulgarlar ve Başkırlar da yılanı saygı gösterilmesi gereken bir hayvan olarak kabul etmektedirler:

Ejderha ile akraba olan ve onun gibi Oniki Hayvanlı Takvimde yer alan hayvanlardan biri olan yılan, kaynaklara inanacak olursak, çok tali bir rol üstlenmiş olmalıdır. Fakat görünüşe bakılırsa, doğudaki bozkır bölgelerinde biraz daha üstün bir konumdadır. İbn Fadlan, Bulgarların yılanı öldürmediğini ve onun da kendilerine zarar vermediğini belirtir. Bu ise, bize bir antlaşma ya da akrabalığı düşündürmektedir. Gardizi, yılanı Başkırların oniki “tanrı”sından biri olarak görür; bunlar şüphesiz birer ongun hayvanı veya en azından bir armadır (Roux, 2012:139).

Benzer şekilde yılanı saygı duyan Altaylı Türkler de bazı av hayvanlarını avladıkları gibi yılanı da zarar vermezler. Özellikle de ormandaki şifa sularının etrafında dolaşanların avlanması yasaktır. Çünkü bu hayvanların şifalı oldukları

düşünüldüğü için kutsal sayılmaktadırlar. Yılan da bu hayvanlardan biri olarak görülmektedir (bkz. Alekseev, 1992:34; Akt. Bayat, 2012a:205).

Türk kozmogonisinde doğa unsurunda özellikle hayvanlar önemli bir yer tutmaktadır. Göçebe yaşayan Türkler hayvanlarla daha yakın bir ilişki kurabilmektedir. Beslenme ve avlanma gibi ihtiyaçların yanı sıra inanç açısından da insan-hayvan arasındaki ilişki kaçınılmaz olmaktadır. Türk mitolojisi üzerine önemli çalışmaları bulunan Radlof ve Verbitsky Türk kozmogonisi hakkında önemli veriler sunmaktadırlar.

Dünyanın eksenini ve yaşamın kaynağını sembolize eden hayat ağacı yaratılış mitlerinde önemli bir unsurdur. “Ortaasya inanışlarına göre, ağacın altında bekçi olarak bir yılan bulunurdu. Buryatlar bu yılanı “Abırğa” derler. Bu yılan hayat ağacını beklerdi” (Ögel, 2014:584). Ağacın dibinde insanların yasak meyveyi yememesi için bulunan yılan lanetlenerek cezalandırılır.

Er Töştük Destanı’nda da ejderha “Er-Töştük, büyük ağacın yanına geldiği zaman, bir ejderhanın ağaçtan yukarı tırmanarak çıktığını görmüş. Bu ağacın üzerine de her sene bir kartal (Kara-kuş) yavrularmış ve ejderha da yuvaya çıkıp onları yermiş” (Ögel, 2014:591). Bu mitte ise ayrıca yer ve göğün savaşı yer almaktadır. Yer hayvanı olan yılanın ve gök hayvanı olan kartalın mücadelesi görülmektedir.

Yılanın büyük hali mitlerde ejderha olarak adlandırılır ve genellikle ağaç ve su ile ilişkilendirilir. Ağaç ve su yaşamın kaynağıdır ve ejderha da bu yaşam kaynaklarına karşı bir tehlike oluşturmaktadır. Bazen de bu yaşam kaynaklarının etrafında bulunması onu kutsallaştırılan bir varlık haline de getirmektedir.

3.1.2. Kozmogoni Mitlerinde Yılan

Dünya üzerinde yer alan toplumların hepsinin bir kozmogoni, yaratılış yani var oluş öyküsü vardır. Tanrısal bir özellik gösteren kozmos her zaman kaosa karşıdır. Çünkü kozmos düzenin başlangıcıdır. Kozmogonik mitler, evrenin oluşum süresini ve sırasını içerir. Evrenin nasıl ve hangi şartlarda, ne zaman ve neden yaratıldığı soruları bu mitlerin cevabı olmaktadır (bkz. Bayat, 2011:77).

Eski Türklerin kendilerine has yaratılış mitleri vardır. Türk yaratılış efsanesi, başka dinlerin, yabancı efsanelerin etkisinde kalır. Ayrıca Türk yaratılış efsanesi, günümüz semavi dinlerinin yaratılış inancı ile büyük benzerlik taşımaktadırlar (bkz. Aydın, 2012:33). Türk mitolojisinde yaratılış sürecini anlatan kozmogonik metinlerin sayısı çok değildir. Elde olan metinlerde de yoktan var olma (veya var edilme) ve hiçlikten yaratılma sürecine rastlanır. Burada yaratılışın başlangıcı olarak ilk su gösterilir (Beydili, 2005:333). Bayat'a göre; "evrenin en eski algılanış biçimi zoomorfik olup ejder şeklinde tasavvur edilmiştir" (Bayat, 2011:681). Çünkü su ile ilişkilendirilen ejder hayatın kaynağı ve kozmosun kendisidir.

Türk mitolojisi üzerine çalışmaları bulunan Ögel, Türk yaratılış mitleri hakkında bilgi vermektedir. Radlof ve Verbitsky'nin derlemelerini paylaşmaktadır. Bu derlemeler Türk mitolojisinde evrenin ve insanın yaratılışı ile cennetten kovuluşunu anlatan mitlerdir. Bu mitler temelinde düalete barındırırlar ve mit boyunca iyilik, kötülük güçlerinin savaşını görmek mümkündür.

Yılan, Radlof'un derlemiş olduğu Altay Yaratılış destanında oldukça önemli bir rol üstlenmektedir. Destan her yerin sularla kaplı olduğundan bahsederek başlar. Bir tanrı bir de tek bir insan yaşamaktadır. Tanrı bir gün insandan suyun dibinden toprak getirmesini ister ve bu toprakla yeri yaratır. Tanrı bu kez ikinci defa suyun dibinden toprak getirmesini ister. Ağızına iki pay toprak alan insan birini tanrıya verirken diğerini ağzında saklar. Fakat ağzında sakladığı kısım büyümeye başlar ve insan boğulur gibi olur. Tanrıdan kurtulmak için yardım ister ve Tanrı tükürmesini emreder. İnsan tükürdüğünde dümdüz olan yerden tepeler ve dağlar oldu. İnsanoğluna çok kızan Tanrı onu Erlik olarak adlandırır ve kötülük eden herkesin onun halkı olmasını diler. Günlerden bir gün dalsız budaksız bir ağaç gören Tanrı ağacın dokuz dalının bitmesini buyurur. Bu dokuz dalından da soylar türemesini emreder. Dokuz kişi özünden dokuz oymak türer. Erlik bu ulusu Tanrıdan ister ama alamaz. Hemen bir plan yapmaya koyulur. Bakar ki halk bir ağacın altında toplanıp meyve yerler. Yalnız ağacın diğer dalına kimse dokunmaz. Çünkü ağacın o dallarından meyve yemeyi tanrı yasak kılmıştır. Tanrı insanların başına bir köpeği bekçi yapar. Köpeğin aynına da şeytan geldiğinde sokması için bir yılan bırakır. Şeytan kurnazca Törüngel adlı kişiye yanaşır ve meyveyi yemeye ikna etmeye çalışır. Bu esnada da uyuyan yılanın içine girer ve ilk yılanı yasak meyveyi tattırır. Yılan da bu meyveyi Törüngel'in sevdiği kız Eci'ye uzatır. Eci meyveyi böler ve

sevdiğinin dudaklarına sürer. O anda ikisinin de tüyleri dökülür. Durumu gören Tanrı yılanı şeytanın kendisi olmakla cezalandırır ve insanla yılanı düşman eder (bkz. Ögel, 2014:485-491).

Mitin devamında ise, Şeytan Erlik, kendine bir dünya oluşturmak ister. Bu dünyada da insanların yaşamasını ister. Fakat çekici örse vurdukça yerin altından yılan vb. hayvanlar çıkmaya başlar.

Kutu alınca Şeytan, çekildi dünyasına,
Şeytan yaptı bir körük, bir kerpeten yanına.
Eline çekiç alıp, vurdu örse bir defa,
Tam çekicinin altından, fırladı bir kurbağa
Bir vurdu yılan çıktı, kıvrılarak kayboldu (Ögel, 2014:496).

Altay-Türk tipinde Moğol mitlerinde insanın yaratılışı şu şekilde gerçekleşmektedir:

Burhan, dünyayı yaratayım diye gökten inmişti. Nasıl yaratayım diye bakıp düşünürken, birden Şeytan çıkıverdi ve Tanrının yanına geldi. Şeytan anladı, Tanrının niyetini. Başladı ona akıl vermeğe. Dedi ki, şu gördüğün denizin altında toprak vardır. Eğer bu toprağı elde edersen, insanoğlunu da yaratabilirsin. Tanrı düşündü ve Şeytana rica etti, kendisine biraz toprak getirmesi için. Şeytan daldı denizin dibine, bir parça toprak aldı, getirdi, Tanrıya. Tanrı toprağı baktı ve “Dünya yaratılsın.” Dedi. Ama Şeytan Tanrıya:- “Ben size toprak getirdim. Bana hiçbir mükâfat vermeyecek misiniz?” diye söylendi. Bir sopanın ucuyla bir delik açtı ve bu kadarlık bir yer olsun, bana da bu kadar bir toprak parçası ver, dedi. Tanrı dayanamadı verdi. Verdi ama, şeytan ne kadar zararlı hayvan ve yılan varsa oraya yığıdı ve bütün dünyaya kötülük saçmağı başladı.” (Ögel, 2014:530-531).

Dünyanın neyin üzerinde durduğu Türk mitlerinde de merak konusu olmaktadır. Yılan, dünyayı üzerinde taşıdığına inanılan hayvanlardan biridir. Çoğunlukla su ile ilişkilendirilen yılan, sonu bulunmayan bir denizin içinde dünyayı taşır.

Bu ucu bucağı görünmeyen suyun içerisinde bulunan yılan, ejderha, dev su kaplumbağası, dev balıklar vb yaratıklar zaman zaman yeryüzünün üzerine yerleştirildiği varlıklar olarak düşünülmüştür. Bunlar suda yüzdüğünden veya su üzerinde sabit durabildiğinden dolayı bunların üzerinde yer alan Dünya da bu sayede sabit durabilmektedir. Herhangi bir şekilde bu hayvanlarda bir hareketlilik söz konusu olduğunda Dünya’da felaketler, tufanlar, depremler olmaktadır (Çoruhlu, 2013:116).

Görüldüğü gibi yılan yaratılışın başlangıcından bu yana her zaman varlığını ön plana çıkarmaktadır. Bazen evrenin yaratılışında rol oynayan yılan bazen de insanı kandıran ve yoldan çıkararak şeytani yönleriyle rol oynar. Törüngen ve Eje’ye bakıldığında çoğunlukla Âdem ve Havva hikâyesinin etkisinde kaldığı görülen mitte yılan kötücül özellikleriyle öne çıkar. Fakat evrenin yaratılışı ya da dünyanın neyin

üzerinde durduğu konularında olumsuz özelliklerinden çok yaratılış eyleminin yan karakterlerinden biri olma özelliğini taşır.

3.1.3. Şamanizmde Yılan

Evrenin ve insanın yaratılışında olduğu kadar yılan, şamanizmde de önemli bir konumdadır. “Yılan Şaman’a yardım eden koruyucu hayvan ruhlarından birisidir. Şaman’ın gökyüzündeki ve yer altındaki seyahatlerinde ona yardımcı olur” (Seyidoğlu, 87). Yer altı, yer ve gökyüzü arasında bir elçi olan, fal bakıp gelecekte haber veren, ruhları ölümler âlemine götüren, insanları kötü ruhlardan koruyan şaman bu gibi mistik görevlere sahiptir. Bayat, Şaman’ın özelliklerinden şöyle bahseder:

Ritüel-mitolojik bağlamda şaman, kozmosla kaosu birleştiren arabulucu, ikili zıtlıkları birleştiren, zıtlıkları çözen, yaşamıyla kozmosla kaos arasında gedip gelen birisidir. Şamanda kaosun bütün işaretleri- delilik, ölüp dirilme, parçalanıp yenilenme- vardır. O bir bütün varlık olarak dikey dünyaları birleştirdiği gibi, yatay âlemleri de birleştirir. Ve her defasında da ruhlarla muhataptır (Bayat, 2012b:21).

Şaman görevlerini yerine getirirken üzerine giymesi ve yanında bulundurması gereken bazı nesnelere sahiptir. Bu nesnelere şamanın yeraltına ve göğe yolculuğunda ona yardımcı olacak unsurlardır. Şaman Altaylarda “manyak”, Yakutlarda “kumu” ya da “oyun tangasa” adı verilen bir giysi giyer. “Giysi kendi başına, çevredeki uzamdan nitel olarak farklı, özel bir dinsel mikrokozmosu temsil eder” (Eliade, 2014b:197). Yılan unsurları bu şaman giysisinde olmazsa olmaz nesnelere biridir.

Altay şamanının elbiselerinde Yutpa denilen yer altı canavarı ya da yılanı temsil eden kurdeleler de bulunabilir. İki gözü ve açık ağızla gösterilen bu yılan bazen tek başlı üç gövdeli ve çatal kuyruklu olarak belirtilir, Ülgen’in kızlarını bazen de Erlik’in çocuklarını temsilen çingirak ya da kuklalar da (elbisenin üzerinde) yer alabilir (Çoruhlu, 2013:86).

Şaman kostümü üç ana bölüme ayrılmıştır. Bunlardan üst dünyayı sembolize eden başlık, üst dünya sembolleri ile süslenmektedir. Cübbenin kemere kadar olan bölümünde orta dünya, kemerden alt tarafta ve ayak giyimlerinde ise alt dünya sembolleri yer almaktadır (Hoppal, 2012:222-223; Akt: Ergun, 2014:69). Evrenin küçük bir örneği olarak görülen insanda yani şamanın kıyafetlerinde evrenin özellikleri kendini göstermektedir.

Buryat’lardaki şaman kıyafetlerinin sırtında on santimetre eninde ve bir metre boyunda, kulin yani yılan adı verilen şeritler sarmaktadır. Yılanlar şamanın yer

altına yolculuklarında kullanılır. Şamanın omuzlarından da siyah ve beyaz kürklerden yapılmış otuz tane yılan yer almaktadır. Aynı şekilde Altay şamanlarının kıyafetlerinde de yılan öne çıkan unsurlardan biridir. Kaftanı teke veya ren geyiği derisinden olan elbisenin üzerinde yılanları temsil eden birçok şerit bulunmaktadır. Şeritlerden bazıları, iki gözü ve açık ağzıyla bir yılanbaşı şeklinde kesilmiştir. Uzun yılanların kuyrukları çataldır ve bazen üç yılanı tek bir baş da takılmaktadır (bkz. Eliade, 2014:200-203).

Şamanların yeraltına iniş ve gökyüzüne çıkış işlemlerinde kullandığı önemli nesnelere biri davuldur. Kötü ruhları kovmak için de kullanılan davul kayın ağacından yapılmaktadır. Şamanın kullandığı davulun üstünde gök ve yer ile ilgili unsurlar yer almaktadır. Yüzeyi yatay ve dikey olarak bölünen, dört yönü ifade eden, merkezinde bir dünya ağacı bulunan davul evreni yansıtır. Ayrıca kutsal sayılan başka unsurlar da davulun üstünde yer alabilmektedir. “Beltir ve Sagay şamanlarının davullarında yedi sarı kız, maral, kurbağa, yılan, kutsal kayın ağacı, ay, güneş, çeşitli yıldızlar ve hastalık yapan kötü ruhların tasvirleri bulunur” (Çoruhlu, 2013:96). Sadece davul da değil, “davulun tokmağı ve tokmak kutularında da yılan resmi bulunmaktadır. Özellikle Nanaylarda ve Amur boyunca yaşayan kavimlerde davul tokmaklarında alt dünyanın yardımcı ruhları olan yılan, kurbağa, kertenkele sıkça yer almaktadır” (Hoppal, 2012:247; Akt: Ergun, 2014:74). Davulun üzerine evrenin küçük bir şeması çizilmiş gibidir. Dolayısıyla davul evreni, yaratılışı gösteren ve sembolize eden bir araçtır. Davulunu eline alıp ritüellerini gerçekleştirmeye başlayan bir şaman bu varoluşu tekrar tekrar yaşar ve yaşatır. “Altay Türklerinin mitlerinde yeraltı dünyasının hâkimi Tanrıoğlu Erlik Han, Şaman davulunu ilk kez yapan ve onu ilk defa çalandır. Diğer bir ifadeyle, Erlik Han, ilk Şamandır. Erlik’in Şaman dualarının, efsanelerinin ağırlık merkezinde olması da bununla ilişkilidir” (Bayat, 2012a:105).

Şaman için kutsal olan nesnelere biri de asasıdır. Çeşitli mitlerde tanrıların ya da kutsal sayılan kişilerin ellerinde bulunan asa şamanlar için de önemli sayılmaktadır. Çünkü asa, “bir ağırbaşlılık amblemidir ve erki sembolize eder. Baston aynı zamanda doğurganlık ile de bağlantılıdır” (Larousse Semboller Sözlüğü, 103). Türk toplumlarında da şaman kutsal sayılan ve değer verilen önder bir kişidir. Şamanın asasında da yılan şu şekilde yer almaktadır:

Şamanların kostüm ve davuldan sonra en çok kullandıkları ritüel eşyaları âsâlardır. Kostüm ve davullarda olduğu gibi âsâlarda da yılan figürüne rastlanmaktadır. Şaman âsâlarında genellikle at, yılan ve insan motifleri kullanılmaktadır. Bazı âsâlar yılan derisi ile kaplanmaktadır. Âsâ, şamanın diğer dünyalar arasında seyahatler gerçekleştirmesine yardım etmektedir. Ayrıca bu âsâlar şamanın derecesini göstermektedir (Hoppal, 2007:55; Hoppal, 2012:143,225; Akt: Ergun, 2014:75).

Yılan, Türk Şamanizminde yeraltı ilahı Erlik'le ilgili bir simgedir. Onun genellikle kara yılan olarak anılmasının sebeplerinden biri yine Erlik'le ilgilidir; çünkü Türk mitolojisinde ak ya da gök renk Gök Tanrı'yı, kara renkse yeri ve yeraltı tanrısı Erlik'i temsil eder (Çoruhlu, 2013:193). İnan, kötü bir ruh olan Erlik'i şu şekilde tasvir eder:

Bindiği (at) kara küheylân
Döşegi kara kunduz (derisinden)
Beline kuşak yetişmez.
(Göz) kapağı bir karış
Kara bıyıklı, kara sakallı
Kana çalmış yüzlü (çehreli)
Parlak saçlı Bay Erlik!
Kuvası kişi göğsünden
Kadehi kurumuş kafatasından
Kılıcı yeşil demirden
Kürek kemikleri yassı demirden
Kapkara yüzlü
...
Bindiği (at) kara küheylân
Dizgini kara ipekten
Kamçısı kara yılan
Tam önüme gülerek gel! (İnan, 1995:40).

Erlik, Türk mitlerinde Şeytan'ın kendisidir. Erlik daima kötülük getiren kutsal bir semboldür. Erlik her zaman kendi isteği doğrultusunda kötü şeyleri seçer ve kötü şeyler yapar. İyi şeylere her zaman muhaliftir. Düzen, barış ve sükûnet istemez. Tanrı onu affeder ve iyi yaşaması için göklerde ona yer verir, fakat o bunlara rağmen kötülük yapmaya devam eder. Erlik aynı zamanda şeytanların yaratıcısı ve hükümdarıdır. Ülgen'in yarattığı halkı da elde etmek ister. Bundaki en iyi başarısı Törüngel ve Ejeyi kandırmaktır (bkz. Williams, enc. Of Relig., I:237; Akt. Ögel, 2014:461).

Türk kozmogonisinde olduğu gibi Şamanizm'de de yılan Şaman'ın erk hayvanlarından biri olarak yer alır. Yeraltının efendisi olan yılan şamanın esrik

hallere geçişinde onu yeraltına götüren bir hayvandır. Şamanın bunu yapabilmesi için de kıyafetinden, davulu ve esasına kadar birçok önemli aksesuarında yılanla dair unsurlar bulundurur ve o hayvanın gizil gücünün kendisine de geçtiğine inanır. Şaman için her ne kadar kutsal sayılan bir hayvan olsa da Erlik’le ilişkilendirildiğinde olumsuz anlamlara bürünmektedir. Yer altı dünyasının tanrısı Erlik yılan ile birlikte anılarak yılanla olumsuz anlamlar yükler.

3.1.4. On iki Hayvanlı Türk Takviminde Yılan

Türkler, her bir yılın bir hayvan adıyla anıldığı bir takvim kullanmaktaydı. Bu takvim on iki hayvandan oluşan on iki yıllık bir döngüye sahipti. Kaşgarlı Mahmud on iki hayvanlı takvimin oluşumunu “Divanü Lûgat-it-Türk” adlı eserinde ele almaktadır. Kaşgarlı Mahmud’un naklettiğine göre, bir gün bir Türk Hakan birkaç yıl önce geçen savaşlardan birini öğrenmek ister ama yılda yanılır. Kendisinden sonraki gelecek neslin de aynı yanılgıya düşmemesi için kurultayında bir görüşme yapar. Görüşmede on iki burca ve on iki yıla birer ad koymaya karar verirler. Bunun üzerine Hakan ava çıkar. Yaban hayvanlarını İlisu’ya sürsünler diye emreder. Halk bu hayvanları sıkıştırarak suya doğru sürer. Bazı hayvanlar avlanırken bazı hayvanlar da suya atlar. On iki hayvan suyu geçer ve adları on iki yıla verilir. Bu hayvanlardan birincisi sıçgan (sıçan) olduğu için birinci yıla sıçan yılı denmiş. Daha sonra sırasıyla geçen hayvanlar yıllara adlarını vermiş: Ud (Öküz) yılı, Pars (Kaplan veya Aslan) yılı, Tavışgan (Tavşan) yılı, Nek veya Luu (Timsah, Ejder veya bazen Balık) yılı, Yılan yılı, Yund veya Yont (At) yılı, Koy veya Kon (Koyun veya Koç) yılı, Biçin (Maymun) yılı, Takagu veya Takıgu (Tavuk ve Horoz) yılı, İt (Köpek) yılı, Tonguz (Domuz) yılı (bkz. Kaşgarlı Mahmud, Çev: Besim Atalay, 344-346; Akt. Çoruhlu, 2013:206).

Yılan, Türk Takviminde hem yılan hem de ejder olarak kendisini görünür kılmaktadır. Zamanın bölünmesinde ve adlandırılmasında da önemli bir rol oynayarak Türk toplumu için vazgeçilmez unsurlardan biri olduğunu göstermektedir.

3.1.5. Ev-eşik İyesi Olarak Yılan

Ev-eşik iyeleri Türk mitolojisinde önemli bir yer tutmaktadır. Mitolojik bakışa göre görünen her şeyin bir iyesi vardır. İye kültü sadece Türk mitolojisine özgüdür. Kısmen Moğol-Buryat mitolojisinde de görünmektedir. Aslında koruyuculuk fonksiyonunu yerine getiren iyeler köken açısından Erlik'in yardımcılarının vurulup yere dökülmesi sonucu ortaya çıkmıştır. Buldukları evin insanlarına iyilik yapan bu ruhlar eğer küstürülüp incitilirse, eve bela, hastalık geleceğine inanılmaktadır. Ev-eşik iyelerine en azından yılda bir kere kurban sunmak adet haline gelmiştir. Damdabaca adıyla da bilinen koruyucu iyeler vardır. Damdabaca adı geçtiği zaman farklı donlarda insanlara görünen bir varlıktır. Genelde yılan donunda gözüken damdabacanın ağzı çok büyüktür. İnsana da benzediği söylenmektedir. Damdabacalar kendilerini evin sahibi olarak görmektedirler (bkz. Bayat, 2012a:262). Evin koruyucu ruhu olan yılan, eve bereket getirir. Evde insanlarla birlikte yaşar ve her daim ona saygı gösterilmesi gerekir.

Ev iyesinin yılan donunda tasavvur edilmesi Azerbaycan'da evde yaşayan ve dokunmadıkça evdekilere zarar vermeyen yılanın olan inanç şeklinde korunmuştur. Azerbaycan'ın bazı yörelerinde ev yılanı adıyla bilinen büyük bir yılanın bir kasada süt koyulması âdeti vardır ki, inanca göre evin bereketi, diriliği bu yılanla bağlıdır. Yılanın küsüp gitmesi kötü işaret olarak yorumlanır. Ayrıca yılanın öldürülmesinin felaket getireceği veya evden bereketin kesileceği inancı da vardır (Bayat, 2012a:264).

Yöndemli ise, ev yılanının adını "cihanelbüyüt" olarak da dile getirmektedir. Naklettiği eserde ev yılanına dair İslami bir yorum getirilmektedir.

Ev yılanı diye bilinen küçük bir yılanıdır. İnce ve beyaz renklidir. Buhari, Müslim ve Ebu Davud, Lababe'den şöyle rivayet ederler: "Hz. Peygamber (s.a.), evlerde bulunan yılanları öldürmekten bizi men etti. Ama arkası beyaz olan yılanlar ile, kuyruğu kısa olan yılanları bundan istisna etti. Zira onlar korkunç yılanlardır. Gözleri alır, onu gören kadınlar, eğer hamile iseler, çocuklarını düşürürler. Hadis-i Şerifte, müstesna olan yılanları tufyeteyn ve ebter isimleriyle bildirmişlerdir. Tufyeteyn, yılanın arkasında bulunan iki beyaz çizgidir. Ebter ise, kısa kuyruklu habis bir yılanıdır (Demiri,, Hayat-ül Hayvan, Cilt 1-2:361; Akt. Yöndemli, 2004:179).

Ev yılanları da her zaman saygı duyulan ve korkulan varlıklardan biri olmaktadır. Çünkü yaşadığı evin bekçiliğini yaparak aslında o ev halkına yardım eder. Ev yılanının varlığı bile bir bereket unsuru olarak görülür çünkü yılan en başından beri bahsettiğimiz gibi doğurganlık ve üreme özellikleriyle ilişkilendirilerek kadına benzetilir. Kadın da doğası itibarıyla doğurganlığı sembolize eder.

3.1.6. Şahmeran

Anlatılan efsanelere göre, Şahmeran, belinden aşağısı yılan, üstü ise kadın görünümünde olan ve hiç yaşlanmayan bir varlıktır. Şahmaran, Farsça'da Şah-ı Mârân: Yılanlar Şahi anlamına gelmektedir. “Yılanların şahi” anlamına eril bir yaratık olması gerekirse de tüm kayıtlarda dişi olarak yer almaktadır. Şahmaran, Yunan mitolojisindeki Gorgo ve Ekhidna ile benzerlik taşımaktadır. Şahmaran, hastaları iyileştiren, can veren, bilgelik simgesi bir yaratıktır. Dünyanın çeşitli ülkelerindeki inançlara göre kadını, dolayısıyla doğurganlığı ve bereketi de simgeler (bkz. Tez, 2008:97). “Şahmeran aynı zamanda uzun ömrün, sonsuz yaşamın, değişimin bir dönüşüm olduğunu anlatır, ki bütün sırlar ondadır. Sonsuzluk ile gizli bilgiler ancak ondan sorulur” (Sözeri, 2000:12).

Şahmeran, yerin altında yaşar ve orada büyük bir krallığı vardır. Şahmeran miti, Binbir Gece Masalları'nda da “Yeraltı Sultanı Yemliha'nın Öyküsü” olarak yer almaktadır.

Çok eski zamanlarda adı Danyal olan bir bilge yaşamaktadır. Birçok öğrencesi ve el yazması kitapları bulunan Danyal bir oğlu olmadığı için onun bu mirasına sahip çıkacak bir evlat ister tanrıdan. Duası kabul olan Danyal'ın eşi hamile kalır. Fakat öleceğini anlayan Danyal kitaplarındaki tüm bilgiyi küçük bir kâğıda yazar ve bunu da öldükten sonra oğluna vermesi için eşine verir. Oğlu bu kâğıdı çözerse çağının en bilge kişisi olabilecektir. Danyal öldükten birkaç gün sonra oğlu Hasib dünyaya gelir. On beş yaşına gelen Hasib hiçbir iş tutamaz. Annesi de sorumluluk sahibi olması için oğlunu evlendirir. Dağda odun kesip pazarda satarak hayatını devam ettirir. Ormanda yağmurdan arkadaşlarıyla mağaraya sığındıkları bir anda Hasib bir mermer kapak bulur. Mermer kapağın altında bal küpleri bulurlar ve Hasib'i kuyunun içinde bırakarak kaçarlar. Arkadaşları Hasib'in öldüğünü söyler. Kuyuda tek başına kalan Hasib bir çıkış yolu arar ve içeriye sızan bir ışık keşfeder. Işığın geldiği tarafta ise bir dehliz vardır. Buraya geçmeyi başaran Hasib uzun süre burada ilerler ve sonunda bir kapıya ulaşır. Kapıyı açınca kendini zümrütten bir tepenin eteklerindeki bir gölün kenarında bulur. Gölün kenarında altın bir taht ve çevresinde on iki bin sandalye vardır. Hasib altın tahta oturunca baş döndürücü güzellikte olan ve bedenlerinin altı yılan gibi sürünen insanlar gelir. Tepeden de dört yılan kadının taşıdığı altın bir leğende kraliçeleri görünür. Tahtına oturan kraliçe

kendisini yeraltı ülkesinin kraliçesi Yemliha olarak tanıtır. Eğer kalmak isterse Hasib'in burada çok iyi zaman geçireceğini, kalmak istemezse de ona bir öykü anlatacağını söyler (bkz. Onaran, 2012:424-431).

Öykü bitince dönüş hazırlıklarına başlar. Yalnız Yemliha Hasib'den yaşamı boyunca hamamda yıkanmamasını ister. Yoksa yok olup gideceğini söyler. Hasib de yemin eder ve evine döner. Dödüğünde ise ondan çekinen arkadaşları elde ettikleri servetin yarısını Hasib'e verirler ve o da bir dükkân açarak zengin olur. Bir gün komşularından birisi açtığı hamama Hasib'i davet eder. Her defasında daveti reddeden Hasib'i bir grup insan zorla hamama sokar ve yıkar. Karın derisinin kararmasından Yemliha'yı gördüğünü anlarlar ve hükümdarlarının iyileşmesi için ondan Yemliha'nın sütünü isterler. Hasib'le birlikte Yemliha'nın yanından ayrıldığında çıktığı harap eve giderler ve birtakım dualar okuyarak Yemliha'yı yeryüzüne çıkarırlar. Yemliha da ona iki şişe süt verir. Şişelerden biri hükümdarı iyileştirmek diğeri de veziri zehirlemek içindir. İlk şişeyi içen hükümdar bir anda iyileşir. Aynı şekilde vezir de ikinci şişeyi içer ve oracıkta patlayarak ölür. Bunu gören hükümdar Hasib'i veziri yapar. Okuma yazma da öğrenen Hasib bir gün babasından miras kalan kâğıdı okur. Kâğıtta ise tüm bilimin boşuna olduğu ve Hazreti Muhammed'in geleceği yazmaktadır.

Binbir Gece Masalları'ndaki hikâyeden başka "Camasbname" adlı eserde de Danyal peygamberin oğlu Camasb'ın Şahmeran'ın yanında geçirdiği günler anlatılmaktadır. Hikâye ise şöyle geçmektedir:

Dânyâl peygamber kâinatın bütün sırlarını bilen, her derde çare bulan hikmet sahibi bir kimsedir. Öleceğine yakın hikmet dolu kitabını, doğacak çocuğuna büyüdükten sonra vermesi için hanımına teslim eder. Dânyâl'in ölümünden sonra doğan oğluna Câmasb adı verilir. Câmasb yedi yaşına girince annesi onu mektebe gönderir; fakat Câmasb bir harf bile öğrenemez ve herhangi bir sanatta da başarı sağlayamaz. Bunun üzerine dağdan odun getirip satmaya başlar. Bir gün arkadaşlarıyla çıktıkları dağda yağmur dolayısıyla bir mağaraya sığınır ve burada bal dolu bir kuyu bulurlar. Kuyuya inen Câmasb'a arkadaşları ihanet ederek balı alırlar ve onu kuyu dibinde bırakıp giderler. Kuyuda açtığı bir delikten yerin altına giren Câmasb bir sarayla karşılaşır. Burası yılanlar ülkesidir. Ancak yılanların şahı Şahmaran kendisine iyi muamele eder ve ikramda bulunur. Câmasb başından geçenleri anlatır, Şahmaran da ona Bulkiya hikâyesini nakleder. Daha sonra Câmasb Şahmaran'dan kendisini yurduna göndermesini rica eder. Şahmaran, gördüklerinden hiç kimseye bahsetmemesi şartıyla onu bal kuyusundan dışarı çıkarır. Bu sırada ülkenin hükümdarı olan Keyhusrev çok hastadır. Hastalığına Şahmaran'ın etinden başka hiçbir şeyin çare olamayacağını öğrenen hükümdar Câmasb'dan Şahmaran'ın yerini söylemesini ister. O da öldürüleceği korkusu ile sırrını açıklar. Şahmaran tılsımla yakalanıp öldürülür ve etinden yapılan ilâçla hükümdar kurtulur. Bu arada Câmasb Şahmaran'dan öğrendiği ve babasının kendisine bıraktığı kitaptan edindiği bilgilerle bütün dünyanın sırlarına vâkıf büyük bir hakîm olur (İslam Ansiklopedisi:44).

Tekin, Şahmeran'ı daima hayat bağışlayan cömert bitki-güneş tanrılarıyla ilişkili görmektedir. Bu özelliğinden dolayı da güneşin yılan simgesine tapınan miladın ilk yüzyıllarından altıncı yüzyıla kadar tarih sahnesinde yer alan Orfik inanışın izlerini taşıdığını savunur (bkz. Kayaoğlu, 2007:283).

Her iki örnekte de görüldüğü üzere Şahmeran yeraltı ülkesinde yaşar ve yılanların şahı, efendisidir. Şahmeran aynı zamanda şifa da dağıtmaktadır. Etinin yenmesi hastalıklara derman olmaktadır. Bu özelliğini kendi düalist yaratılışından almaktadır. Çünkü yılan hem zehri hem de panzehiri içinde barındıran bir varlıktır. Hem öldürür hem de hayat verir. Dolayısıyla Şahmeran hikâyelerinde de sonsuz yaşamı, değişimi ve uzun ömrü ifade etmektedir.

3.2. SÜMER-BABİL MİTOLOJİSİNDE

Mezopotamya mitlerinde, özellikle Sümer ve Babil mitlerinde yılan doğa unsurlarıyla iç içe yaşayan diğer toplumlar gibi vazgeçilmez bir sembol olmaktadır. “Yılanın sürekli eski derisini atıp yeni bir deriye sahip olması onu daima genç kılar. Yılan bu anlamda gençlik iksirinin sahibidir. Yılanın bu özelliği Sümer mitolojisinde etkili bir mitle vurgulanmıştır” (Gezgin, 2014:174). Gılgamış Destanı'nda gençlik otunu çalan yılan derisini değiştirmesiyle daha genç bir görünüme kavuşur.

Aşağıdaki bölümlerde sırasıyla içinde yılanla ilgili önemli veriler barındıran mitler ele alınacaktır. Öncelikli olarak Sümerlerin yaratılış miti Enuma Eliş'te ejder Tiamat, sonrasında ise Gılgamış Destanı'nda ölümsüzlük otunu çalan yılan ve Etana Destanı'ndaki kartal ile birlikte yaşayan yılan ele alınacaktır.

3.2.1. Enuma Eliş Mitinde Yılan

Sümerlerde yaratılış anlamlandırma çabası Enuma Eliş miti ile dile getirilmektedir. “Ele alınan bir kültürün en önemli mitleri çoğunlukla kozmogonik ya da evrenin yaratılış mitleri, evrenin doğuşunu açıklama çabasıyla çıkarılmış ve geliştirilmiş kutsal öyküler ve insanın varoluşudur” (Kramer, 2001:66). Çünkü insan

öncelikli üzerinde yaşadığı evrenin sonra da kendi yaratılışının nasıl olduğuna dair sorularına cevap bulmak ister.

Enuma Eliş adıyla bilinen (bu ad şiirin ilk sözlerinden alınmıştır: “Bir zamanlar yukarıda...”) kozmogoni şiiri, Gılgamış destanıyla birlikte Akkad dininin en önemli yaratımını oluşturmaktadır (Eliade, 2012:90). Enuma Eliş, bir Babil yaratılış mitidir ve Babil’de her sene sonbaharın başlangıcını simgeleyen on günlük Yeni Yıl Festivalinin bir parçası olarak ezbere okunur ve dramatize edilirdi. Tatil evrendeki düzenin yeniden kurulması, hayatın yenilenmesi ve gelecek yıl için tüm insanların kaderlerinin belirlenmesini vurgulayan ciddi bir olaydır. Babilliler, Enuma Eliş’te kaos güçleri ile düzen güçleri arasındaki savaşı pandomimle temsil ederlerdi. Enuma Eliş bir yaratılış mitinden daha fazlasını ifade eder. Babilliler Sümerlerin yaratılış söylencesini almışlar ve onu, yeni ulusal, dinsel ve siyasal amaçlarla kullanmak üzere yeniden şekillendirmişlerdir (bkz. Rosenberg, 2006:241-243). Diğer yaratılış mitlerinde olduğu gibi Enuma Eliş’te de yaratılış ile ilgili ortak motifler bulunmaktadır. Bunlar; kaostan bir düzenin ortaya çıkması, başlangıcın kaynağı olan sonsuz bir suyun ya da denizin bulunması, cennette bir savaşın olması, bir kral tanrının meydana gelmesi ve ilk anadan dünyayı oluşturan maddelerin yaratılmasıdır (bkz. Leeming, 1991:19).

Enuma Eliş mitinde başlangıçta Apsu ve Tiamat vardır. Tiamat, Mezopotamya mitolojisinde “Enuma Eliş’te başlangıç okyanusunun kişileştirilmiş formu olan dişi ejderhanın adıdır. Tatlı suların efendisi Apsu’nun karısı, Anşar ile Kişar’ın annesi, tuzlu suların efendisi olarak tanımlanmıştır” (Öztürk, 2009:931). Kaos ejderhası Tiamat Büyük Ana’dır. Tiamat’ın ikili bir karakteri vardır. Tanrıların yaratıcısı olması onun karakterinin iyi yanıyken, düzenin ve iyiliğin düşmanı olup dünyayı yok etmeye çalışması karakterinin kötü yanıdır. Tiamat deniz ejderhası olmasından dolayı bir yılan yani su canavarıdır. Ejderha yani dragon kelimesi Yunanca bir kelime olan drakondan gelir. Drakon, bir bakışıyla şimşek çaktıran anlamına gelen yılan demektir (bkz. Mackenzie, 2015:182-183). Tiamat her ne kadar evrenin, tanrıların yaratılışında önemli bir rol üstlense de düzeni bozma çabası Ea ve Damkina’nın oğlu olan Marduk tarafından engellenecektir. Mitte, “Tiamat’ı yenen, yazgı tabletlerini ele geçiren, şiirde anlatılan çeşitli yaratıcı eylemlerde bulunan Marduk’tur” (Hooke, 2015:51). Marduk, Tiamat’ı yenerek anaerkil düzene bir son vererek ataerkil düzenin de başlamasına neden olur.

Kendisi bir ejderha olan Tiamat'ın da yine kendi gibi yılan soyundan gelen çocukları da olacaktır. Lakmu ve Lakamu adlı yılanların çocukları da aynı zamanda evrenin yaratılışında önemli bir rol oynamaktadırlar.

Lakmu. (Sümer) Erkek-yılan... Dişi-yılan *Lakamu*'yle birlikte dünyaya gelmiş. Sümerlerin yaratılış tasarımlarını anlatan *Enuma Eliş* (Gökyüzünde) adlı yapıta göre (bu yapıtın İ.Ö. VII. Yüzyılda yazıldığı sanılıyor) bu iki yılan *Apsu*'yla *Tiamat*'ın birleşmesinden olmuşlar. Bu iki yılanın birleşmesinden de *Anşar*'la *Kişar* dünyaya gelmiş. Yeryüzüyle gökyüzü böylece oluşmuş (Hançerlioğlu, 2013:285).

Başlangıçta sadece su ve onun üzerinde salınıp duran sis mevcuttu. Baba Apsu ortaya çıktı ve tatlı suların efendisi oldu. Ana Tiamat (yılan-ejder) ortaya çıktı, tuzlu suları yönetti ve her ikisi birlikte aktılar. Oğulları Mummu, suları kaplayan sislerin içindeydi. Henüz ne yer ne de gök vardı. Ne bataklıklar, araziler ne de kamıştan örülmüş barınaklar vardı. Daha sonra Apsu'nun tatlı, Tiamat'ın tuzlu sularının içinden oğulları Anşar ve kızları Kişar şekillenmiş ve sulardan dışarı çıkmışlardı. Sonra Anşar ve Kişar, zamanı gelince göklerin tanrısı Anu'nun ana babası oldular. Anu da, o yeryüzünün efendisi olacak Ea'nın babası oldu. Ea onlardan daha akıllı, daha anlayışlı, daha güçlü ve sihir kullanmada çok yetenekliydi. Hem babası Anu'yu hem de büyük babası Anşar'ı geçti. Yeryüzü tanrısı oldu, büyük tanrılar arasında rakibi yoktu. Genç tanrıların bir arada eğlenip çok gürültü yapmaları ve başlarına buyruk olmaları Apsu'yu ve Tiamat'ı çok kızdırdı. Apsu ve Mummu, ceza olarak, onları yok etmeyi planlarken, Tiamat kendi yarattıkları çocukları yok etmeyi istemedi. Genç tanrılar Apsu ve Mummu'nun planını öğrendiler. Tanrı Ea, Apsu ve Mummu'nun planlarını bozacak bir yol buldu. Önce tanrıları koruyacak büyü bir daire yapıp onları güvenle oraya yerleştirdi, sonra Apsu'nun derin sularına doğru, onu derin bir uykuya daldıracak, Mummu'yu da güçsüz bırakacak bir büyü okudu. Apsu'yu öldürüp, Mummu'yu burnunun içinden geçirilmiş bir iple onu, her istediği yere götürecektir şekilde bağladı. Düşmanları yenen Ea, karısı Damkina ile Marduk'un ana babası oldular. Marduk, görünüş ve güç bakımından diğer tanrılardan üstündü. Tiamat, kocası Apsu'nun intikamını almak için kendi çocuklarıyla savaşmaya hazırlandı. Bu durumda Marduk da Tiamat ile savaşmayı kabul etti. Marduk dehşetli bir zırha büründü. Tiamat ile teke tek dövüşte Marduk, oku ile Tiamat'ı vurdu ve onu öldürdü. Savaş sonunda Marduk evrende düzeni sağladı (bkz. Rosenberg, 2006:245-254).

Ejderha öldürme miti de denilen, suların derinliklerinde yaşayan büyük bir yılanı öldürme Sümerlerde yer alan önemli temalardan biridir (bkz. Kramer, 2001:144). Tiamat'ı öldüren Marduk, ejderhanın gövdesini ikiye ayırır bir tarafıyla gök kubbeyi sarıp oraya sabitler, diğer kısmıyla da yeryüzünü yaratır. Daha sonra derinliklere Ea'nın evini, göklere Anu'nun evini kurar. Enlil'in yuvası da hava olur (bkz. Mackenzie, 2015:179). İlk tanrısal varlıklardan birinin yani Tiamat'ın bedeninden oluşturulan evren onun özünü de paylaşmaktadır. Dolayısıyla evrenin ikili bir doğasının olduğu görülebilir. Açıkça şeytani denmese de içinde çelişkiler barındıran bir madde ve Marduk'un eseri olduğu için de tanrısal bir biçim evrenin ikili doğasını oluşturmaktadır (bkz. Eliade, 2012:93). Böylece Türk mitolojisinde olduğu gibi Sümer mitolojisinde de evrenin yaratılışında düalizmden söz edilebilir. Bu düalizm her zaman iyilik-kötülük ya da aydınlık-karanlık güçlerin savaşını içermektedir. Evren ve insan ne sadece iyi olabilmiş ne de tamamen kötü kalabilmiştir. Çünkü değişim, dönüşüm ve sonsuz döngü için bu zorunludur.

3.2.2. Gılgamiş Destanı'nda Yılan

Gılgamiş Destanı, Babil mitleri içinde halk arasında en yaygın olan destandır. Destanın başkahramanı Uruk kralı Gılgamiş arkaik çağda da çok meşhurdur ve hayatının anlatıldığı birçok bölümün Sümerce versiyonu da bulunmuştur. Ama bütün bu öncüllere rağmen Gılgamiş Destanı Sami dehasının ürünüdür. Uruk kralı Gılgamiş'in ölümsüzlük arayışının anlatıldığı destan Akkadça yazılmıştır (bkz. Eliade, 2012:97). Destanın sonunda ölümsüz olamayacağını anlayan Gılgamiş, adını ebedileştirmenin yolunu bulmak ister. Fakat Gılgamiş'in bütün bunları öğrenmesi için büyük bir sabır ve azim göstermesi gerekmiştir. Destanda bunların yanı sıra ele alınan farklı konular da bulunmaktadır. Çığ bu konuları şöyle dile getirmektedir:

Gılgamesh Destanı'nda işlenen konular, sözlencesel içerikli olmakla birlikte, insanın eskimeyen, çağlar boyunca gündemde tutulan sorunlarıdır. (...) Bütün destanlarda insan sorunlarının, insanın kendisini bulma, anlama özleminin ağırlık kazandığı biliniyor. (...) Gılgamesh Destanı'nda ilgi çekici konular arasında, erdem, doğruluk, yiğitlik, güzellik, sevgi, bağlılık, yardımseverlik gibi çağlar boyunca işlenen "insan değerleri" görülmektedir (Çığ, 2012:16-17).

Önceleri sert ve zalim bir hükümdar olan Gılgamiş, tanrıların kendisini yavaşlatması için gönderdiği Enkidu ile bu kötü huylarından vazgeçer ve Enkidu ile çok iyi birer dost olurlar. Fakat Gılgamiş'in ardında büyük bir ün bırakmak gibi bir

isteği vardır. Bunun için de Sedir Ormanlarında yaşayan ejder Humbaba (Huvava)'yı öldürmek istemektedir. Enkidu her ne kadar karşı gelse de Gılgamış'ı ikna edemez ve Humbaba'yı öldürmeye giderler. Çünkü ülkelerinde ormanları yoktur, fakat bina, eşya yapabilecekleri keresteleri bir şekilde temin etmeleri gerekmektedir. Bu yüzden Gılgamış'ın ejder canavar Humbaba'yı öldürmesi gerekir.

Katran ormanına varması, şu senin sevmediğin ejder
Humbaba'yı yok etmesi, bir de ülkeyi bu beladan
Kurtarması bir süre ister. (...)
Dinledi göksel Şamaş, Gılgames'in yakarışlarını,
Fırtınalarla kesti yolunu Humbaba'nın.
Büyük fırtına, poyraz, kasırga, kum fırtınası,
Kırağı fırtınası, rüzgâr, çam fırtına.
Sekiz fırtına kalktı ona karşı, bunlar
Humbaba'nın gözlerine savruldu.
İleri gidemedi, geri dönmedi, Humbaba
Vazgeçti savaştan (...)

Gılgames Humbaba'nın kesilen başını sırığa dikti (Çığ, 2012:40,44-45).

Gılgamış, Humbaba'yı öldürür ama ceza olarak da çok sevdiği arkadaşı Enkidu'yu kaybeder. Arkadaşının ölümüne çok üzülen Gılgamış kendi kaderinin de Enkidu gibi olacağından korkup diğer bir adı da Çokuzak olan Utanapiştım'in (Uta: Buldu, Napiştım: yaşam) evine gitmeye karar verir. Çünkü o da bir insan olmasına rağmen sonsuz yaşamı bulup göksel tanrıların arasına katılmıştır. Aynı şekilde Gılgamış'a da sonsuza dek nasıl yaşanacağını öğretebileceğini düşünür. Utanapiştım'e birçok macera atlattıktan sonra varır ve Utanapiştım ona tufandan sonra hayatta kalmayı başardığı için tanrıların onu ölümsüz kıldığını söyler. Hiçbir şekilde ölümsüz olamayacağını anlayan Gılgamış'a, Utanapiştım karısının önerisiyle derin suların içinde yetişen gül gibi dikenli bir bitkiyi almasını söyler. Bu bitki onu yaşamının her günü genç tutacaktır. Gılgamış suyun dibine iner ve dikenli bitkiyi aldıktan sonra ülkesine dönmek üzere oradan ayrılır. Yolculuğunda çok yorulan Gılgamış dinlenmek üzere suya girer, bu esnada suyun içindeki yılan bitkinin kokusunu alır ve bitkiyi ağzıyla suyun içine taşır. Suyun içine geri döner dönmez derisini düşürür ve daha genç bir görünüme sahip olur. Gılgamış olan bitenin farkına vardığında çok geçtir (bkz. Rosenberg, 2006:305-323).

Gılgamış'ın otu yılanı kaptırmasını Eyuboğlu şu şekilde ifade etmektedir:

Gılgames. Aşağı indi yıkanmak için suda.

Bir yılan otun kokusunu aldı. Taşların yarığında
Yukarı çıkarak otu götürdü. Geri döndüğünde
Gılgames, yılan gömleğini bırakmıştı.

Bu sırada Gılgames yere oturmuş ağlıyordu, sonra (Eyuboğlu, 2012:78).

Otu yılanı kaptıran Gılgames “Ben yılanın gençleşmesi için mi sıkıntıya katlandım? Ellerim onun için mi dikenlerden kana bulandı? Kanımı onun için mi akıttım? Görüyorsun, bu kadar sıkıntıya karşı ben ne kazanabildim?” (Çığ, 2014:77) diyerek haline çok üzülür. Çünkü “Utnapiştim’in Gılgames’a verdiği ayrılık hediyesi ise “iyi korunan bir şey”, “tanrıların sırrı” gençlik otudur” (Mccall, 2011:75). Gılgames bu otu ülkesine götürüp herkese faydalı olmak ister. Gılgames Destanı’nda da yılan, ölümsüzlük otunu kapıp deri değiştirmesiyle öne çıkan kötücül özelliklere sahip bir hayvandır.

Gılgames ölümsüzlük otunun peşine düşmeden ve hatta Enkidu ile tanışmadan önce başından geçen bir başka hikâye daha vardır. Kendini çok mutsuz ve yalnız hissettiği günlerden birinde Tanrıça İnanna ona davul ve tokmak hediye etmiştir. Gılgames bu davul ve tokmağın hikâyesini şöyle anlatır:

Bir zamanlar bir *huluppu* ağacı, belki söğüt, vardı; Sularıyla beslendiği Fırat Irmağı’nın kenarına dikilmişti. Ama Güney Rüzgârı onu kökünden söküp çıkardı ve ağaç ırmağın sularıyla sürüklendi. O sırada oradan geçmekte olan gök-tanrıçası İnanna ağacı alıp ana tapınağının merkezi Uruk’a getirdi ve kendi kutsal bahçesine dikti. Ona binbir özenle baktı. Çünkü ağaç büyüdüğü zaman kerestesinden kendisi için bir iskemle ve sedir yapmayı tasarlıyordu. Yıllar geçti, ağaç olgunlaştı ve büyüdü. Ama İnanna ağacı kesmek istediğinde bunun hiç de kolay olmadığını anladı. Çünkü ağacın dibinde “Çekicilikten Nasibini Almamış” yılan yuva yapmıştı. Tepesine Zu-kuşu –zaman zaman haylazlık yapan mitolojik bir yaratık- yavrusunu koymuş, dallarına da harabe hizmetçisi Lilit evini kurmuştu (Kramer, 2001:69-72).

Hikâyenin devam eden kısmında ise; yılan, Lilit ve kuş tanrıçasının ağacı kesmesine engel olur. Tanrıça Gılgames’tan yardım ister ve Gılgames elindeki baltasıyla yılanı öldürür. Sonrasında Zu-kuşu yavrusuyla dağa kaçarken, Lilit de avlanmaya harabelere kaçır. Gılgames’a eşlik eden Uruklular ağacı keser ve iskemle ile sedir yapması için İnanna’ya sunarlar. Çünkü İnanna’nın amacı ağacı keserek ondan kendisine bir taht, bir kürsü ve bir yatak yapmaktır. Gılgames tanrıçaya ağacı verir, karşılık olarak da tanrıça ona davul ve tokmağı verir (bkz. Çığ, 2014:21). Destanın on ikinci tabletinde bu nesnelere kaybolmasından bahsedilmektedir. Gılgames destanında bu davul ve tokmak “pukku ve mikku” olarak adlandırılmaktadır.

3.2.3. Etana Mitosunda Yılan

Mit, çok eski bir kral olan ve ismi Sümerlerin krallar listesinde geçen Kiş kralı ile ilgilidir. Aynı ağaçta yaşayan kartal ve yılanın hikâyesi, çocuk sahibi olamayan bir kralın büyüdü bir bitki arayışı ile buluşur. Mitin ilk tableti, aralarında İgigi ve Annunaki'nin de bulunduğu büyük tanrıların yer aldığı Kiş kentinin kurulmasıyla başlar. İhtar her yerde bir kral ararken, Enlil de her yerde bir taht aramaktadır. Buradan sonraki yüz yirmi satır kayıptır. Tahminlere göre Enlil ile İhtar tahta Etana'yı oturturlar. İkinci tablette ise, tahtın gölgeliğindeki kavak ağacında yaşayan bir yılan ve bir kartal vardır. Aralarındaki anlaşma gereği uyum içinde yaşarlar. Fakat bu uyum kartalın yavrusu büyüüp geliştiğinde bozulacaktır (bkz. McCall, 2011:96).

Etana ile kartal mitosunda da yılan öne çıkan unsurlardandır. Kral Etana, krallığının devamı için bir oğula ihtiyaç duyar. Şamaş'a sürekli dualar eden Etana'ya Şamaş, bir çukurda kapalı duran kartalı kurtarması gerektiğini söyler. Çünkü onu doğum otuna götürecektir ancak kartaldır. Öyküye bakıldığında kartal ile yılan arasında saygılı bir dostluk vardır. Kartal ağacın tepesinde yavrusuyla yaşarken, yılan yavrusuyla ağacın dibinde yaşar. Birbirlerinin yavrularını korumayı üstlenirler. Her şey yolunda gitmesine rağmen içine kötülük düşen kartal yılanın yavrusunu yutar. Avdan dönen yılan evini boş bulur ve Şamaş'a öcünü alması için başvurur. Şamaş da kendisine kartalın kanatlarını nasıl kıracağını ve onu nasıl bir çukura kapatacağını anlatır. Tuzağa düşen kartal Şamaş'ı yardıma çağırır. Şamaş'ın gönderdiği Etana kartalı salıverir. Buna karşılık kartal da doğum otu elde edebileceği İhtar'ın tahtını göğe taşımaya söz verir. Burada tabletin devamı kırık durumdadır. Fakat tabletin sonunda hikaye mutlu sonla bitmektedir (bkz. Hooke, 2015:73-74).

Bu mitte göklerin efendisi kartal ve yerlerin efendisi yılan bir ağacın dibinde birlikte yaşarlarken görülmektedir. Özü itibarıyla dikotomik bir anlama sahip olan ağaç yine bu dikotomiyi etrafında yer alan hayvanlar ile de göstermektedir. Bir kara hayvanı olan yılan ile havada yaşayan kartal arasındaki bu farklılık ağacın kendi sembolizminin dışavurumu olarak görülebilir. Çünkü ağaç da kökleri yer altında dalları gökyüzünde bulunan bir unsurdur. Yeraltı ve gökyüzü arasında bir köprü görevi gören ağaç hem yerin, yeraltının hem de gökyüzünün bütünleşmiş bir şeklidir. Burada dikkat çeken unsur ise yılanın diğer mitlerde olduğu gibi yine bir ağacın

dibinde kendine yer bulmuş olmasıdır. Yaşamın kaynağı olan ağaç içinde barındırdığı düalizmi yılan ile dışarıya vurmaktadır.

3.2.4. Ningişzida ve Yılan

Sümer tanrılarında birinin adı “Hayat Ağacının Hakimi” anlamına gelen Ningişzida’dır. Bu tanrının sembolü olan, bir sopaya sarılmış biri erkek, biri dişi iki yılan, bir vazonun üzerinde kabartma olarak resmedilmiştir (Yöndemli, 2004:20). Öztürk ise, Ningişzida’yı şöyle tanımlamaktadır:

Nin Gişzida, Gişzida, Gizzida [Mezopotamya Mitolojisi] Tanrılar kralı Anu’nun kapıcısı Belili’nin kocası ve Ninazu’nun oğlu olan bir tanrının adı olup, boynuzlu bir yılan formunda sembolize edilmekteydi. Kült şehri Lagaş ile Ur arasında yer alan Gişbanda idi. Akad panteonunda Basmu olarak bilinen bir bereket tanrısı olup, başlangıçta insan başlı yılan olarak tasvir edilmiş, şifa ve büyü güçlerine sahip olduğuna inanılmıştır (Öztürk, 2009:733).

Yer altı tanrısı olarak da bilinen Ningişzida’nın Gişbanda’daki evi büyüleyici bir yer olan karanlık bir mahzen gibi tanımlanır. Belki de bu mahzen bir yer altı tapınağıdır. Ningişzida, arkasından uzanan süslü ve gür saçlarıyla birlikte temiz elini cennete uzatan bir hükümdardır. Onun yeraltına ait yönleri An’ın tanrılar listesince doğrulanmıştır. Sembolü boynuzlu yilandır (bkz. Gwendolyn, 2002:131). Yeraltının yanı sıra Ningişzida su ile de ilişkilendirilmektedir. Bayat’ın bu konudaki ifadeleri şöyledir:

Evrensel bir motif olan yılan ve ejderin su ile bağlantısı Babillilerde su, hayat ve sağlık tanrısı Ningişzida’nın sembolü olarak bilinmesinde de kendini gösterir. Ancak eski mitolojilerin Su hamisi olan yılan veya ejder, semavi dinlerde karanlıkların gücü ve kötü ruhların simgesine çevrilmiştir (Bayat, 2012a:257).

Anlaşıldığı üzere Ningişzida hem yer altı hem de su ile özdeşleştirilen bir tanrıdır. Onun su ile ilişkilendirilmesi yaşamın kaynağı olan su ile bağlantısından gelmektedir. Kendisi de bir bereket tanrısı olan Ningişzida şifa dağıtıcı özellikleriyle de bilinen bir tanrıdır. Yılan bir bölümünde canlı bir bölümünde ise ölü olan Ningişzida yılan figürleriyle birlikte ölümsüzlüğe vurgu yapmaktadır. Bir tanrı olarak geçen Ningişzida’nın su ve bereket gibi eril olmayan unsurlarla bir arada yer alması onun aynı zamanda dişil özelliklere sahip olduğunu gösterir.

3.3. MISIR MİTOLOJİSİNDE YILAN

Mısır mitolojisi, hem yazılı hem de görsel alanlarda zengin mitlere ve tasvirlerle sahiptir. Mitlerin bazen anlaşılmasız ve çelişkili olduğu durumlarda bile doğa olgusu ve gizemli olanı araştırma Antik Mısır halkının her daim ilgisini çekmiştir. Son iki buçuk asırdır Nil Vadisi'ni ziyaret edenler, mezarlara, tapınaklara, papirüslere yazılmış tanrılarla ilgili yazıtlardan elde edilen bulguları kayıt altına almışlardır. Antik Mısır mitleri, kurgular ve betimlemeler yoluyla günümüze önemli bilgiler sunarlar (bkz. Hart, 2012:9-11). Mısır uygarlığı bütün yaratımlarında kendine özgü bir üslup geliştirmiştir. Coğrafi olarak, her türlü tehlikeye karşı açık olan Mezopotamya uygarlıklarından farklı olarak Mısır uygarlığı, çöl, Kızıldeniz ve Akdeniz tarafından korunan bir bölgedir (bkz. Eliade, 2012:112). Dolayısıyla Mısır Uygarlığı çevre kültürlerine karşı kapalı bir toplumdur ve etkileşim oldukça azdır. Böylece coğrafi etmenlerin de etkisiyle kendine has bir kültür oluşturmuştur.

Birçok medeniyette olduğu gibi Mısır'da da yılan, ilahi bir varlık sayılmakta, kendisinde doğurganlık ve verimlilik özelliği bulunduğu inanılmaktadır (bkz. Yöndemli, 2004:17). Sadece doğurgan olması ile değil tanrısal ve tedavici edici olması özellikleri ile de ön plana çıkmaktadır. İlerleyen başlıklarda Hermopolis mitinde, Dout'ta, Osiris, Apep, Atum gibi tanrıların yılan ile ilişkisi ele alınacaktır.

3.3.1. Hermopolis Yaratılış Mitinde Yılan

Hemen hemen bütün mitlerde olduğu gibi Mısır'da da yaratılış mitleri vardır. Mısır uygarlığında yaşayanlar da kendilerini ve evreni anlamlandırma çabasına girmişlerdir. Bunu yaparken de diğer toplumlarda olduğu gibi kendi coğrafi ve kültürel özelliklerinden faydalanmışlardır. Çünkü insan ancak gördüğünü, bildiğini ve yaşadığını kendi inanç unsurlarına aktarır. Mısır'ı baştan aşağı dolaşan Nil Nehri'ne sahip Mısırlılar için toprak ve tarım çok önemlidir. Çünkü etrafı çöllerle sarılı bir ülke olan Mısır tarımsal faaliyetlerini gerçekleştirebilmek için verimli bir toprağa ihtiyaç duyar. Ayrıca Nil Nehri'nin belli dönemlerde taşması da tarım faaliyetlerini olumsuz etkileyen unsurlardan biridir. Dolayısıyla aynı zamanda hem büyük bir nehre sahip olması hem de etrafının çöllerle çevrili olması hayvan

unsurunu da önemli kılmaktadır. Diğer toplumların mitlerinde ele aldığımız gibi Mısır toplumunda da yılan oldukça fazla karşılaşılan sembollerden biridir. Mısır mitlerinde yılan yaratılış ile de ilişkilendirilmektedir.

Yaratılışın başlangıcında kimi zaman içinde Işık Kuşu'nu barındıran bir ezeli yumurtadan, kimi zaman Çocuk ya da Güneş'i taşıyan ilk nilüferden, kimi zaman da tanrı Atum'un ilk ve son imgesi olan ilk yilandan söz edilmektedir. Dünya kaos haline geri döndüğünde Atum'un yeniden yılan olacağı bildirilmektedir (bkz. Eliade, 2012:115). Öztürk, Atum'u şöyle tanımlamaktadır:

Atum, Tem, Tum [Eski Mısır] Dünyayı ve diğer tanrıları yaratan güneş tanrısının adıdır. Atum, Amon, Khnum ve Ptah'tan oluşan eski Mısır'ın dört önemli tanrısından birisiydi ve bu kentin teologlarına göre 'eksiksiz olan' anlamına geliyordu. Söylenceye göre kendini Nun'un sularının dışında yaratmıştı. Bir diğerine göre başlangıçta Nun içinde bir yilandır. Muhtemelen ilk zamanlar Heliopolis kentinin yerel tanrısıyken zamanla önemi artmış tüm Mısır'a yayılmış ve Atum-Ra olarak adlandırılmıştır (Öztürk, 2009:142).

Larousse Semboller Sözlüğü'nde ise Atum, şu şekilde tanımlanmaktadır:

Tüm evrene hâkim biricik esas olan Mısır tanrısı. Şu (hava tanrısı) ve Tefnut (nemin özü) çiftini kendinden yaratmış, bu çift de kendilerini çoğaltmışlardır. Atum kısa zamanda güneş tanrısı Ra ile özdeşleştirilmiştir. Genellikle insan görüntüsü altında, başında firavunların taçları ile temsil edilmiştir. Kutsal hayvanları aslan ve yilandır (Larousse Semboller Sözlüğü, 70).

Mısır mitolojisinde yılanın yaratılışta yer aldığı mitlerden bir diğeri ise, Hermopolis yaratılış mitidir. Hermopolis, Orta Mısır'da görkemli bir tapınağı bulunan bir şehirdir. Buna Hermopolis Ogdoad'ı da denmektedir. Ogdoad, (sekizli grup) olarak bilinen sekiz temel tanrıya ev sahipliği yapmaktadır. Sekiz tanrı ilk maddenin patlamasıyla meydana gelmiştir ve dört kurbağa tanrı ile dört yılan tanrıça kausun kişileşmiş halleridir. Hermopolis mitindeki tanrı ve tanrıçaların sayısı tesadüf değildir. Dört sayısı bu mitte dengeli bir bütünlük oluşturur. Hermopolis sekizlisinde (dört çift olarak kabul edilmiş) tanrılar kurbağa, tanrıçalar ise yılan olarak tasvir edilmiştir. Tanrı Nu ve Tanrıça Naunet kadim suları, Tanrı Heh ve Tanrıça Hauhet suların kabarma gücünü, Tanrı Kek ve Tanrıça Kauket karanlığı, Tanrı Amon ve Tanrıça Amanuet gizli dinamizmi temsil etmektedir (bkz. Hart, 2012:30-32). Atum, ilksel okyanus Nun'dan çıkarak kaos öğelerini bir düzene sokar (bkz. Hooke, 2015:87).

İsis'le ilgili bir mitte de, oldukça çalışkan ve zeki bir tanrıça olan İsis, Güneş Tanrısı'nın gizli ismini keşfetmek ister. Eğer bu işte başarılı olursa Güneş Tanrısı, İsis ve oğlu Horus'u tanrılar hiyerarşisinde kendinden sonraki rütbeye çıkaracaktır.

Güneş Tanrısı her gün gökyüzünde doğudan batıya seyahatini gerçekleştirmektedir. Bir seferinde ağzını açar ve yeryüzüne salyaları dökülür. Bu fırsatı bekleyen İsis, Güneş Tanrısı'nın salyalarını toprakla karıştırır ve büyü ile zehirli bir yılan yaratır. Güneş Tanrısı'nın güzergâhına yılanı bırakır ve yılan Güneş Tanrısı'nı sokarak zehrini içine akıtır. Gittikçe durumu kötüleşen Güneş Tanrısı'na diğer tanrılar yardım edemez. Sadece İsis, gizli ismini öğrenmeye karşılık onu iyi edebileceğini söyler. Çektiği işkenceye dayanamayan tanrı sonunda İsis'e boyun eğer. (bkz. Hart, 2012:69-70). Güneş Tanrısı Re, gizli adını Horus dışında hiçbir tanrının öğrenmemesi koşuluyla açıklar. Bunun üzerine İsis, Re'nin gizli adını kullanarak yılan zehrinin etkilerini ortadan kaldıracı efsunu okur (bkz. Hooke, 2012:91).

İsis ve Güneş Tanrısı arasında geçen bu mitte ise yılan kötücül özellikleriyle dikkat çeker. Güneş Tanrısı'nı zehirleyen yılan onu etkisiz hale getirir. Zehrin geçmesi için de özel bir dua gerekir. Bu dua da ancak o sırta sahip İsis tarafından bilinmektedir. Görüldüğü üzere yılan sadece yaratılışla ilgili konularda değil kendi özünü oluşturan unsurlardan biri olan zehri ile de dikkat çekmektedir.

Atarkil gücü temsil eden güneş ve anaerkil gücü temsil eden yılan arasında bir çatışma görülmektedir. Bu mitte, yaratıcı unsur ve dişil güç olan yılanın eril gücü alt etmesi anlatılmaktadır. Her daim bir çatışma içinde bulunan bu iki karşıt güç temelinde varoluş için gerekli olan sonsuz döngüyü ifade etmektedir.

3.3.2. Osiris, Apep, Set, Uto ve Yılan İlişkisi

Antik Mısır'ın tanrı ve tanrıçalarından pek çoğu hayvan şeklinde görünmektedirler. Hathor inek, cinsellik tanrıçası kedi, Mısır firavunlarının güçlerinin cisimleşmiş şekli olan Sobek timsah, akıl tanrısı Toth da ibis (aynak) şeklindedir. Bu hayvan formları tanrılara güçlü bir kimlik duygusu kazandırmaktadır. Belirli hayvan formları Nil'in taşma zamanında karşılaştıkları hayvanlardır (bkz. Wilkinson, 2014:235).

Hem yeryüzünün hem de Mısır'ın kralı olan Osiris, verimlilik ile özdeşleştirilmiştir. Osiris'in yaşaması ve ölmesi, bitkilerin yaşaması ve ölmesine denk; yeniden hayata dönmesi, baharda bitkilerin yeniden hayat bulması demektir. Nil'in taşması, kurumması, yeniden taşması bitkilerin ölümü ve baharda bitkilerin

yeniden hayat bulmasına denktir (bkz. Rosenberg,). Dolayısıyla Mısırlılar için kutsal sayılan Nil Nehri aynı zamanda Osiris ile ilişkilendirilmiştir. Mackenzie Nil ve Osiris arasındaki bağı şu şekilde bir açıklama getirir:

Mısır'da, Horus, Osiris ve Set, gazele benzetilmişlerdi. Osiris, girdiği biçimlerden birinde, Nil Nehri idi. Sadece Nil'in kendisi değil, aynı zamanda nehrin denetçisiydi; O, Nil nehrinin yılanı ve ruhuydu; ve Nil aktığı okyanustu ve derinlerin ejderhasıydı (...) Böylece Osiris, okyanusun dibinde uzanıp dünyayı çevrelemiş olan yilandı (ejderha) (Mackenzie, 1996:54).

Plutark'a göre, Osiris ıslak ve nemli olan her şeyin kaynağı, her üremenin nedeni, her tohumun tözü olurken, Typhon ise kuraklığa ilişkin olan, yakıcı, kurutucu, ıslaklığa düşman olan her şeyin ana kaynağıdır (bkz. Plutark, 2006:50). Yunan mitolojisinde Typhon olarak anılan Tanrı Set çöl ve fırtınaları temsil eden kötülüklerin tanrısıdır. Osiris'in karşı konumunda yer alan Set her zaman Osiris ile bir mücadele içerisinde. Bu mücadeleyi ne iyilik güçlerini temsil eden Osiris ne de kötülük güçlerini temsil eden Set kazanır.

Sadece Osiris yılan olarak görülmemiştir aynı zamanda "Mısırlı tanrıçalar Neheb-kau ve Uazit yılanlardı. Tanrıça İsis ve Nephthys de yılan formuna sahipti. Yılan bereketi simgelerdi. Ve eğer anne yılansa bu koruyucu anlamına gelirdi" (Mackenzie, 2015:182). Koruyucu özelliğinin yanında doğurganlığı da simgeleyen yılan, Serapis ile ortaya çıkmaktadır. Mısır mitolojisinde Serapis, Osiris ile özdeşleştirilen bir tanrıdır. Osiris'i sembolize eden kutsal boğa Apis'in insani bir dışavurumudur. Doğurganlık, verimlilik, tıp tanrısı ve ölümlerin hükümdarı olarak tasvir edilir. Ayrıca Serapis, Güneş Tanrısı olarak da betimlenmektedir ve bazen vücudu yılanlarla çevrili şekilde doğurganlığı temsilen eden bir tanrıdır (bkz. Varner, 2007:125). Çoğunlukla eril unsurlarla özdeşleştirilen güneş burada da yılan ile birlikte görülmektedir. Çünkü bir yer hayvanı olan yılan, güneşi tıpkı bir spermin yumurtayı aşıladığı gibi sarmalar ve tipik bir döllenme durumunu bizlere hatırlatır.

Re'nin düşmanı Apep'in öldürülmesi önemli motiflerden biridir. Ejderha öldürme birçok mitte yer alan ortak motiflerden biridir. Dişil ve anaerkil olanın alt edilmesini anlatan bu motif, Sümer mitolojisinde yer alan Marduk'un Tiamat'ı öldürme sahnesini hatırlatmaktadır. Re'nin doğurduğu tanrılar sihirsiz güçlerini Apep'i yok etmekte kullanmaktadırlar. Yılan, güneş göklerdeki gezisine başlarken, her sabah ve özellikle de yeni yılın sabahında yenilgiye uğrattığı karanlığı simgelemektedir (bkz. Hooke, 2012:90). Yılan Apep'i Öztürk şöyle tanımlamaktadır:

Apep, Apepi, Aapep [Eski Mısır] Ebedi karanlıkta yaşayan bir yılan tanrının adı olup karanlık, kaos ve kötülüğün, sembolü olan bir canavardır. Güneş tanrısı Re'nin her gece kayığıyla yeraltı dünyasına yaptığı yolculuğa mani olmaya çalışmaktadır. Kötülükle iyiliğin mücadelesinde Apep'in tanrı Re'ye karşı kazandığı zaferler hep kısa süreli ve geçici olup er geç Re Apep'i öldürecektir. Apep, Yunan kültürüne Apophis adıyla girmiştir (Öztürk, 2009:103).

Kötülüğü ve kötülük güçlerini simgeleyen Apep, evrensel düzen için de bir tehdittir. Güneşin düşmanı olan bu yılan Apep, Osiris'in ağabeyi ve evrendeki kötülüğün simgesi Set'e de benzetilmektedir.

Kötü güçlerin sembolü, Mısırlı uzun yılan-tanrıdır. Güneşin düşmanı olup, günlük olarak gece (öteki dünya) ve gündüz arasındaki gidip gelmeleriyle onu devamlı tehdit eder, ama evrensel düzen ve uyumu elinde tutan Güneş her seferinde bu savaştan galip çıkar. Apep, (dünya düzenini tehdit edebilen tanrı) Set'e benzemektedir (Larousse Semboller Sözlüğü, 2014:45).

Set adı kelime anlamı olarak “ezen ve baskı altında tutan güç” (bkz. Plutark, 2006:68) anlamına gelmektedir. Yunan mitolojisindeki Typhon'a denk gelen Set, deprem ve fırtına gibi doğal afetleri, karanlığı, yıkımı ve ölümü simgeler. “Mısır'ın Ölüler Kitabı”nda Apep yılanı Set'in simgesi olarak görülmektedir. “Işık doğmadan, evrenin kurucu elemanları tamamlanıp bir düzen meydana getirilmeden, yaratılış şekilleri “gökün doğusunda tanrıça Nouit'in jenital bölümlerinden ruhlar ve tanrılar oluşmadan evvel”, Seth mevcut idi” (Renouf, 2015:66).

Hançerlioğlu ise, Apep'i gökte yaşayan yılan olarak tanımlarken İsis ve Rie arasında geçen bir hikâyeden kısaca şöyle bahseder:

Gökte yaşayan yılan... Eski Mısır inançlarında bu zehirli yılanın, her gün güneşi doğudan batıya taşıyan tanrı *Rie*'nin peşinden giderek onu sokmaya çalıştığı ve günün birinde de bunda başarıya ulaştığı öyküsü yaygındır. Bu inanca göre, tanrı *İsis*, *Rie*'yi iyileştirmiş; *Rie* de bildiği tılsımlı sözü ona öğretmek zorunda kalmış, böylelikle *Rie*'nin gücü *İsis*'e geçmiş (Hançerlioğlu, 2013:48).

Hem eril hem de dişil olarak tasvir edilen Apep, kendisinde iyiliği ve kötülüğü bir arada bulundurur. Apep'in, yaratılış öncesi kaostan da önce var olduğuna inanılmaktadır. Apep, evrenin çatışan güçlerinin getirmiş olduğu bir yenilemenin sembolüdür. Doğal afetler, fırtınalar, depremler ve kaosun geri dönüşünün bir habercisi olan yapay bir karanlık ile ilişkilendirilmektedir (bkz. Varner, 2007:124). Aynı zamanda başlangıçtaki bütünlüğü sağlayan eril ve dişilin birlikteliğini simgeleyen Apep, yaşamın kaynağını, ilerlemeyi, gelişmeyi ve uyumu ifade eder.

Yaratılışın ve kaosu düzene çevirmenin önemli bir sembolü olan yılan aynı zamanda tanrıların ve firavunların taçlarında da yer almaktadır. Hükümdarlık

sembollerinden biri sayılan taç, erki sembolize eder. Yılanın taçlarda bu şekilde yer alması gücünü tacın sahibine geçireceğine olan inançtan kaynaklanmaktadır.

Mısır'da ilahî işaret ve kraliyet işareti olan taçlar, büyü güçler ve sembollerle doludur. Sadece tanrılar ve firavunlar taşıyabilir. Tanrılarinki bazen –Atef tacını (Yukarı Mısır tören tacıdır, bir güneş diskinin üzerine yükselir ve her kenarında bir deve kuşu tüyüyle çevrilidir) taşıyan Tanrı Osiris gibi- köken yerlerinin işaretidir. En sık görülen kraliyet taçları beyaz taçlardır. Bunlar Yukarı Mısır kralının gücünün sembolü olan tepesi soğan şeklinde bir tümsekle biten taçlar ve Aşağı Mısır üzerinde kralın hâkimiyetini çağrıştıran bir çeşit kraliyet asası olan, öne doğru çıkıntılı kırmızı taçlardır. Uraeus (“yılan”) ile süslü Pschent, iç içe geçmiş iki taçtan oluşur ve firavunun iki birleşik devlet üzerindeki hâkimiyetini hatırlatır. Kepresh denilen mavi taç bir geçit alayı tacıdır. Sözümlerine göre ona savaş kaskı olarak yapılmış olup sarı beneklerle ve Uraeus ile süslenmiştir (Larousse Semboller Sözlüğü, 2014:580)

Tehditkâr bir şekilde doğrulmuş Mısır kobrası, yani açık kahve renkli kutsal kobra yılanı, Eski Mısır İsis kültüründe, taçlı ilahe Uto'nun hayvanıdır. Kudret ve iktidar sembolü olan bu yılanın ateşli nefesiyle, firavunların düşmanlarını öldürdüğüne inanılır (bkz. Yöndemli, 2004:18). Uto “Aşağı Mısır'ın 6. Bölgesinde yılan tanrıça Buto'ya verilen isim olup, ‘papirüs renginde’ anlamına gelmektedir” (Öztürk, 2009:956). Öztürk Uto'yu şöyle tanımlamaktadır:

Buto, Uto, Edjo, Vadjet, Vadjet [Eski Mısır] Papirüs bitkisinin gövdesine sarılmış kobra yılanı şeklinde tasvir edilen bir tanrıça adıdır. Gerek Buto gerekse akbaba Nekhbet kralın koruyucu tanrıları olup, kralın tacında bazen tasvir edilirdi. Buto, bebek tanrı Horus'u emzirmiş, İsis'e yardım etmiş onu Delta bataklığına düşüğünde tehlikeli amcası Seth'ten korumuştur (Öztürk, 2009:226).

Ningişzida'da bir sopa üzerinde birbirine sarılan iki yılan gibi Uto'da papirüsün gövdesine sarılan bir kobra yer almaktadır. Tacın üzerinde yer alan bu kobra kralın ölümsüzlüğüne ve gücünün sonsuzluğuna atıf yapar.

Benzer şekilde Uraeus da firavunların tacında yer alan kobralardan biridir. Uraeus, “tükürmek üzere gövdesini dikleştirilmiş formda stilize edilmiş kobra yılanının adı olup eski Mısır üzerinde firavunun tanrısal otoritesini sembolize etmekteydi” (Öztürk, 2009:953). Uraeus bir kobra olarak tasvir edilen tanrıça Wadjet'in bir sembolüdür. Kobra tanrıça Wadjet Nil Nehri'nin tanrısıdır ve ölümler dünyasıyla değil canlıların dünyasıyla ilgilidir. Kralın bir koruyucusu olan Wadjet, bir korunma yöntemi olarak ateş saçma yeteneğine sahiptir. Firavunların tacında da yer alır (bkz. Varner, 2007:124). “Firavunların tacındaki Naja yılanının⁴ –İki Mısır’ı; aynı zamanda doğu ve batıyı simgelemektedir” (Renouf, 2015:67). Mısır krallarının taçlarında bulunan engerek yılanı imgesi, kralların yenilmezliğini simgelemektedir (bkz. Ellen, Hayvanların Doğası, XI, 38; Akt. Plutark, 2006:190).

⁴ Kobra

Görüldüğü gibi kudret ve iktidar ile özdeşleştirilen kobra Mısır hükümdarlarının taçlarında yer alır ve kendi ölümsüz doğasını sembolik olarak tacı taşıyan firavuna aktarır.

3.3.3. Douat ve Yılan

Mısır mitolojisinde yer altı dünyası Douat olarak adlandırılır. Güneş Tanrısı Ra yeraltına yaptığı yolculuğunda birçok zorluk yaşar ve bu zorlukların üstesinden gelerek tekrar yeryüzüne çıkar. Bu yolculuğunda ise yeraltının olmazsa olmaz hayvanlarından biri olan yılan karşısına çıkar. Bu mitte yılan kapıda muhafızlık yapmasının yanı sıra kuyruğundan giren Ra'nın gemisinin, ağzından bir dönüşüme uğrayarak Khepri olarak çıkmasına kadar birçok farklı şekilde görünür.

Güneş Tanrısı, Khepri olarak bilinen skarabe şeklinde yeniden doğmak için yer altı dünyasına bir yolculuk yapar. Gecenin ilk saatinde, yolculuk boyunca Ra'nın iki tarafında ona yardımcı olan ilahi yaratıklar vardır; ona kapıları açan ve yeraltına girişi sırasında şarkılar söyleyen dokuzar babundan oluşan iki grup ve karanlığı aydınlatan on iki yılan tanrıça bulunmaktadır. Dördüncü saate geldiğinde Ra'nın karşısına iki açık kapısı olan bir yol çıkar. Burada insan kafasına sahip dört ayaklı yılanlar ya da üç yılan başlı ve iki kanatlı muhafız yılanlar vardır. Beşinci saatte ise, yeniden dirilme tasvirleriyle Ra hayati bir aşamaya ulaşır. Girişini de ağzından alevler püskürten bir mağaraya ulaşır ve burayı dört baş korumaktadır. İki başlı yeryüzü tanrısı Aker'in arkasında bir kum tepesi bulunmaktadır. Kum tepesinin bir ucunda insan başı, diğer ucunda üç yılan başı olan bir yılanın sırtından şahin başlı Sokar yükselir. Yolculuğun yedinci saatinde de Osiris'in bedeni olarak adlandırılan ve kendisini saran bir yılan tarafından korunan tanrıdan söz edilir. İlerleyen kısımda ise Akrep Tanrıça Serket'in yılan Apophis'i bıçak darbeleriyle deldiği sahneler yer almaktadır. Dokuzuncu saatte, Ra Osiris'in koruyuculuğunu yapan ve katlettiklerinin kanlarında yaşayan ve ağızlarından ateşler çıkaran on iki kobrayla karşılaşır. On ikinci saate gelen Güneş Tanrısı yolculuğunun sonuna ulaşır. Burada Ra gemisiyle dev bir yılanın kuyruğundan içeri çekilir ve skarabe Khepri olarak yılanın ağzından yeniden doğar (bkz. Hart, 2012:82-86).

Ölülerin geçmek zorunda olduğu Douat'ın on iki bölgesindeki yolculukta, belleği iç organları yiyen, sürekli ölümler âleminin tanrılarının gölgesinde yaşayan yılan ölüyü şeytanlara yakalatmama konusunda yardımcı olmaktadır. Tanrıların çift yaşamını simgeleyen yılan, ölüyü on iki kadın iplerle aşağı çekerken ruhun geçebilmesi için, ruh yılanın vücuduna karanlıklara yönelik kuyruk tarafından girer ve her zaman ışık yönünde olan ağzından dışarı çıkar. Böylece ebediyet ve reenkarnasyonun sembolü olan yılanı geçtikten sonra sihirli güçler kazanabilecektir (bkz. Renouf, 2015:41-45).

Zorlu mücadelelerle yeraltındaki geçişler tamamlanır ve sonucunda bir yılanın ağzından çıkarak dönüşüm tamamlanır. Bu noktada yılanın yer alması tesadüfî değildir. Yılan da sürekli deri değiştirerek kendini yenileyen bir varlıktır. Yılanın bu yenilenmesi aynı zamanda içinden geçen varlığın da yenilenmesine yardımcı olmaktadır.

3.4. HİNT MİTOLOJİSİNDE YILAN

Hindistan Yarımadası'ndaki dini geleneğin en eski izlerine MÖ 3000 yılının ortalarına dayanan kült heykellerde rastlanmaktadır. Bazı araştırmacılar bu tanrı, hayvan, ağaç heykellerini ve cinsel amblemleri Hint dininin başlangıcıyla ilişkilendirmektedir. MÖ 2000 yılına gelindiğinde ise, Hint medeniyeti, Hint Yarımadası'nın kuzeyini istila eden Aryanların etkisinde kalmıştır. Aryanlar, dört Veda'yı yazıya geçirmişlerdir (bkz. Dallapiccola, 2013:8).

Oldukça zengin bir içeriğe sahip olan Hint mitolojisinin ilk kaynakları Vedalar'dır. Vedalar aynı zamanda Sanskrit edebiyatının da ilk kaynaklarıdır. En eskisi Rigveda'dır. Bunu Yacurveda, Samaveda ve Atharvaveda takip eder. Vid (bilmek) eyleminden bilgi (veda) anlamında türetilmiş olan bu kitaplara Samhitalar (Birikimler) denir. Dört kitabın içinde en önemlisi de Rigveda'dır. Rigveda'da adı geçen tanrılar, tanrıçalar ve aşağı yaratıklar, Hint mitolojisinin temelini oluşturmaktadır. Yacurveda'da dualar ve kurban törenlerine yer verilmektedir. Samaveda'da kurban törenlerine yer verilirken, Atharvaveda'da mutluluk ve mutsuzluk veren büyüler ile hastalıkları ve sıkıntıları geçirmek için okunan büyü

formülleri yer almaktadır. Bunlara ek olarak Upanishadlar da Hint mitolojisinin önemli kaynaklarından biri sayılmaktadır (bkz. Kaya, 2003:20-22).

Diğer mitlerde görüldüğü gibi Hint mitolojisinde de hayvanlar oldukça fazla yer tutmaktadır. Sık sık Muson yağmurlarının yağdığı bir ülke olan Hindistan için Ganj Nehri de kutsal sayılan unsurlardandır. Su mitleri ile de yakından ilişkili olan yılan Hint mitolojisinde de sıklıkla karşılaşılan hayvanlardan biridir. Yılan Vritra, Nagalar, Ananta, Vasuki, Kundalini ve Vişnu ilerleyen kısımlarda ele alınacaktır.

3.4.1. İndra ve Vritra

Ariler, MÖ 1500 civarında kuzeybatıdan gelerek Hindistan'ı işgal edince, fethettikleri topraklara kendi dinsel düşüncelerini de getirdiler. Bunlar doğa güçlerini ateş, yağmur, rüzgâr gibi kişileştiren bir grup tanrıyı içerir. Hindistan'ın fethi ile İndra gibi kahraman önder türemiştir. Zamanla da İndra eski Hindistan'ın büyük tanrılarında birisi olur ve eski tanrıların kutsal özelliklerini kendinde toplar. İndra, Vişnu onun konumuna yükseltilmeden önce tanrıların ve insanların savunucusudur. Yağmur ve toprağın verimliliğiyle ilintilidir. Silahı yıldırımla karanlıkta yaşayan ve kuraklık yaratan kötü ruhları yok etmiştir. Ejderha ile savaşıp dünyayı verimli yapan yedi nehri özgür bıraktığı bu mitte, İndra'nın verimlilik tanrısı olarak rolü açıktır. İndra'nın en eski kahramanlık serüvenleri Rig Veda'da anlatılır. Hindular Veda'lara büyük saygı göstermişler fakat kendi gelişen dinsel geleneklerini yansıtmak için biçimde tanrıların rollerini de değiştirmişlerdir. MÖ 700 civarında yeniden dünyaya geliş düşüncesini oluşturmuşlardır. Rig Veda'dan yüzyıllar sonra, Tanrı İndra hala Hindu mitlerinde varlığını sürdürür (bkz. Rosenberg, 2006:514-516).

Hint mitolojisinde yer alan önemli yılanlardan biri Vritra'dır. Vritra "Asura'lardan birisinin, muhtemelen en güçlüsünün adı olup, başı gökyüzüne degecek kadar büyük ejderha ya da yılan formunda tasvir edilmektedir. İndra'nın en büyük düşmanı olup yeryüzüne kuraklık getirmektedir" (Öztürk, 2009:975). Diğer ejderha mitlerinde olduğu gibi bu mitte de ejderha Vritra, yaşamın kaynağı olan suyu hapseder. Dolayısıyla mitte su kaynaklarını elde edebilmek için bir kavga gerçekleşecektir. "İndra ve Vritra arasındaki bu kavga, dünyanın yenilenmesini

sağlayan Yeni Yıl bayramlarının mitsel senaryosunu oluşturmaktadır” (bkz. Eliade, 2012:250).

Vritra, Rigveda’da adı geçen en ünlü kötü ruhtur. Elleri, kolları yoktur ve bir yılan biçiminde düşünülür. Annesinin adı Danu’dur. Birçok kötü ruhla savaşmak zorunda kalan Tanrı İndra’nın baş düşmanıdır. İndra onu öldürür ve suları kurtarır. Çünkü Vritra “suları tutan kötü ruh”tur. Bazen kuraklık olarak düşünülür. Bu yüzden fırtınalı yağmur Tanrısı İndra’ya Vritrahan “Vritra’yı Öldüren” denir. İndra Dadhyanc’ın kemikleriyle doksan dokuz Vritra’yı öldürür ve Vritra’nın doksan dokuz kalesini yok eder. İndra’ya, Vritra’yı öldüren anlamında Vritrakhada da denir. Vritra adı vri “kaplamak, etrafını çevirmek” eyleminden türetilmiştir. Engelleyici bir anlam içerir. Avesta’da ise Verethra olarak görülür ve anlamı “zafer”dir (bkz. Kaya, 2003:212).

İndra ve Vritra mitinde de sonsuz döngünün sağlanmasında gerekli olan çatışma bulunmaktadır. Eril bir güç olan İndra ve dişil bir güç olan Vritra birbirlerine karşı üstünlük sağlamaya çalışırlar. Bunun yanı sıra Vritra özünde düalist bir yapı gösterir. “Vritra da aynı biçimde hem Tanrı Tvastr’nin hem de bir dişi ifritin oğludur, yarı brahmin yarı karşı-tanrıdır” (bkz. O’Flaherty, 1996:66). İyi güçleri içinde barındıran tanrı özelliklerinin bulunması ve dişil bir ifritin oğlu olmasıyla şeytani özelliklerinin de varlığı onun ikili bir duruş sergilemesine neden olur.

Elinde bir yıldırım taşıyan İndra, her şeyi ve herkesi yönetir. İnsanları kralları olarak yönetir ve ona gereksinim duyduklarında yardımlarına koşar. İndra’nın ilk kahramanlık eylemi ise şöyledir: Bir zamanlar dünyada Vritra adında bir ejderha yaşar. Vritra tanrıların ve insanların düşmanıdır. Bir gün dünyanın yedi nehrini yutar ve onları büyük bir dağa hapseder. Onları korumak için de başında nöbet tutmaya başlar. Zamanla ağaçlar, otlar ve her türden bitki gerekli nemi sağlayamadığı için kurur ve ölür. Halk tanrılardan yardım diler. Çünkü açlık çeken insan sayısı gittikçe artar. Tanrılar bu güçlü canavar karşısında bir şey yapamaz. Fakat İndra insanlara yardım etmek ister. Tanrıların en genci olan İndra, cesaretini ve gücünü herkese kanıtlamak ister. İndra üç kâse soma içer ve gittikçe güçlendiğini hisseder. Silahı olan yıldırımını eline alır ve Vritra ile savaşmaya gider. İndra’yı gören Vritra, sisli dumanlar püskürtür ve kör eden ışık ile sağır eden bir gök gürültüsü yayar. İndra hiçbir korku belirtisi göstermez ve yıldırımını ok gibi ejderhanın etine saplar. Bu vuruş ejderhayı paramparça eder ve yere serilir. Oğlunun öcünü almaya gelen

Vritra'nın annesine de yıldırımını atar ve o da oğlunun yanına serilir. İndra hapsedilen suları kurtarır ve yıldırımını ile dağın yamacını ikiye böler. Mühürlü çıkışı açarak yedi nehri kurtarır. Sular dağın kenarından aşağı doğru akmaya başlar. Ölen ağaçların ve bitkilerin köküne tekrar su gider. İnsanlar da sularını içerler ve yeni ürünlerle yaşamlarına devam ederler (bkz. Rosenberg, 2006:516-518).

Bir tanrının bir su ya da deniz canavarıyla dövüşmesi yaygın bir mit izleğidir. Bu konuya örnek olarak Re ile Apophis, Marduk ile Tiamat, Zeus ile Typhon arasındaki mücadeleler örnekler verilebilir. Bazı örneklerde, Marduk ve Tiamat örneğinde olduğu gibi tanrının zaferi kozmogoninin ön koşulunu oluşturmaktadır. Başka örneklerde ise, hedeflenen yeni bir çağın başlaması ya da yeni bir egemenliğin kurulmasıdır. Bir su canavarı kaosun olduğu kadar yerli olanın da simgesidir. Öldürülmesiyle kozmik ya da kurumsal yeni bir durum var olur (bkz. Eliade, 2012:248-249).

Kurak mevsimin yılanı Vritra'nın İndra tarafından öldürülmesiyle hayati önem taşıyan sular serbest bırakılır ve yeryüzü tekrar verimli ve bereketli doğasına geri döner. Vritra, gök gürültüsü ve yağmur tanrısı İndra'nın baş düşmanıdır ve ölümüyle kuraklık son bularak yeni bereketli bir dönem başlar.

3.4.2. Nagalar

Nagalar, başını havaya diktiğinde şişiren kobra yılanının efsaneleştirilmesi sonucu düşünülmüş, insan yüzlü ve yılan kuyruklu yaratıklar olarak betimlenmektedirler. Ülkeleri, aşağı dünyada yer alan Patala'dır. Burada en önemli kentleri Bhogavati'dir. Mahabharata'nın başlangıcında, Canamecaya'nın yaptırttığı kurban töreni sırasında, yılanların öldürülüşünü anlatan bir yılan öyküsü yer alır. Burada adı geçen belli başlı Nagalar şunlardır: Airavata, Vasuki, Takshaka, Şesha. Şesha'nın diğer adı Ananta'dır ve bu yılan, içlerinde en yüksek seviyede olandır. Ananta, şişmiş boynuyla dünyayı korur. O, Vişnu'nun hizmetçisidir (bkz. Kaya, 2003:129). Nagalar, Kasyapa'nın asıl karısı Kadru'nun oğulları olan yılanlardır. Esasında Nagalar, mahkûm edilen Garuda'nın annesi olan Vinasa'nın yer altındaki muhafızlarıdır. Bazılarının cin olduğuna inanılan Naga'ların bir kısmı Amrita'nın

birkaç damlasını yaladığı için ölümsüz olmuşlardır. Nagalardan biri olan Ananta da bu yüzden ölümsüzlüğün sembolü olarak kabul edilir (bkz. Yöndemli, 2004:42).

Bhogavati şehrinin altında Patala adı verilen sulak bölgelerde yaşayan yarı yılan yarı insan bir ırkın adı olup, nehir, pınar ve kuyuların koruyucusudurlar. Güney Hindistan'da yağmur ve bereket getirmeleri için bugün bile tapınılmaktadırlar. Kraliçeleri Ananta-Şeşa'nın 1.000 başı olduğuna ve bir gün Nagaların dünyayı ateşe vereceğine inanılmaktadır. Burma'da, Nagalar yarı insan yarı timsah olarak tasvir edilmektedir (Öztürk, 2009:716).

Yerin altındaki sonsuzluk âleminde Naga kralı Takşaka'nın ülkesi vardır. Burada görmüş geçirmiş, kudretli yılanlar yaşar. Bu yılan krallığını sadece ölümlü genç Utanka görebilmiştir. Bir gün genç bir çırak olan Utanka birçok zorlu mücadeleyi aşarak ustasının karısına bir kraliçeye ait olan iki mücevher getirir. Mücevherleri götürmek için kraliçenin yanından ayrılan genç Utanka susayınca bir çeşmenin başında durur ve mücevherleri de yanına bırakır. Bu esnada yanından geçen dilenci kılıklı adam Takşaka'ya dönüşür ve mücevherleri kapıp kaçar. Her şeyi anlayan Utanka yılanın peşine düşer. Yerdeki bir deliğin içine giren yılanı tanrı İndra'nın yardımıyla takip etmeyi başarır. Deliğin içine giren Utanka geçit bitince kendini bir ülkede bulur. Burası görkemli saraylarla ve bahçelerle doludur. Tılsımlı bir ülkeye geldiğini anlayan Utanka büyüler söylemeye başlar ve atın üstünde bir adam bunu duyunca kendisinden bir şey dilemesini ister. Utanka da yılanlara egemen olmayı diler ve adamın atına üfler. Üfler üflemez ülkeyi yakacak derecede büyük alevler yükselir ağzından. Bunları gören Takşaka mücevherleri bırakır. Utanka'ya mücevherleri alıp ata binmesini söylerler. At onu ustasına götürecektir. Ata binen Utanka an geçmeden kendini ustasının karşısında bulur. Takşaka'nın diyarından Ölümsüzlük tılsımını içmeyenlerin sağ çıkamayacağını öğrenen Utanka yılanların soyunu bitirmek için kralı ikna etmeye karar verir. Eskiden yılan halkı hem kendi aralarında hem de insanlarla savaşır. Gökteki tanrılar yılanların insanları yok edeceğinden korkmaya başlar. O günlerden birinde Ana Yılan Kadru çocukları onu dinlemediği için ilenir. Hepsinin kral Canamecaya'nın düzenlediği kurban ateşinde yok olmasını diler. Bunları duyan tanrıların ise yüreği sızlar ve Brahma'dan yardım isterler. Brahma da sadece kötü yılanların yok olacağını söyleyerek herkesin içini rahatlatır. Sonra ayağının dibinde bulunan küçük bir yılanın duyabileceği kısık bir sesle Naga soyundan ölümlülerin en kutsalıyla evlenecek bir kızın doğacağını söyler. Bu evlilikten doğan Astika adındaki erkek çocuk da yılanların kötü yazgısını yenecektir. Takşaka'nın ülkesi bunu duyunca rahatlar ve sabırla beklemeye başlarlar (bkz. Noble, 2002:19-23).

İnsan görünümlü yılan Nagalar diğer benzer mitlerde olduğu gibi burada da su ile ilişkilidir. Çünkü özellikle sulu ve nemli bölgelerde yaşayan yılanlar suyun koruyuculuğunu üstlenir.

3.4.2.1. Ananta/Şeşa

Hint mitolojisinde yer alan Ananta “Nagaların kralı, Kasyapa ile Kadru’nun oğlu ve kimine göre Manasa’nın kardeşi olan 1.000 (veya 7) kafalı yılanın adıdır. Mani-Mandapa sarayında yaşamakta olup Patala ülkesinin kralıdır. Bazı öykülerde Vasuki ile özdeşleştirilmişken diğerlerinde Vasuki’nin babasıdır” (Öztürk, 2009:89). “Sonsuz” anlamına gelen Ananta, yılan tanrılar içinde en önemlilerinden biridir. Bir adı da Şeşa’dır. Şişmiş boynuyla tüm dünyayı korur. Evreni yaratıp dinleyen Vişnu’nun arkasında, kıvrılmış biçimde durur. Genel olarak yılanlar, Tanrı Şiva ile de birlik halindedirler (bkz. Kaya, 2003:37).

Bir kalpa⁵nın sonuna gelindiğinde Vişnu evreni tamamen yok edecek ateşin suretine bürünür. Kızgın ateş her şeyi yok ederken ufukta bir bulut kümesi belirir. Sağanak yağmur olarak boşalan bu bulutlar alevleri bastırır ve her şeyi koca bir denizin suları altında bırakır. Sonra Vişnu, yılan Şeşa’nın üstünde uzanır haldeki Narayana suretine bürünür. Etrafi saran karanlıkla birlikte derin bir uykuya dalar. Böylece yeni bir yaratılış başlar. Narayana’nın göbeğinden aniden bir nilüfer filizlenir ve yaratılış sürecini yeniden harekete geçiren dört yüzlü tanrı Brahma oluşmuş olur (bkz. Dallapiccola, 2013:28-29).

Nagaların hükümdarı olan Şeşa, yaratılışın başlıca varlıklarından biridir. Burada da yılan su unsuruyla birlikte gözlemlenmektedir. Yaratılışın özünü oluşturan temel maddelerden biri olan su her zaman yılan ile yakından bir ilişki içerisindedir. Yaşamın, yenilenmenin kaynağı olan su gibi yılan yaşamı, yenilenmeyi dolayısıyla da verimi ve bereketi sembolize eder.

⁵ Brahma’nın bir günü, bin çağ, ölümlülere göre dört bin üç yüz yirmi milyon yıl (O’Flaherty, 1996:296)

3.4.2.2. Vasuki

Üç büyük yılan kraldan biridir (diğer ikisi Şesha ve Takshaka'dır). Tanrılar ve ifritler Okyanusu çalkalarken Vasuki'yi Mandara dağının etrafına dolayıp çalkalama ipi olarak kullanmışlardır. Kimi araştırmacılar bu yılandan ipin dünyanın eğik eksenini sembolize ettiğini, tanrılarla ifritlerin farklı kutupları, çalkalanma hareketinin de dünyanın yalpalanma hareketini temsil ettiğini öne sürerek, ciddi astronomik hesaplamalara girişmektedirler (bkz. Kaya, 2003:201-202).

İndra ve çileci Durvasas arasında talihsiz bir olay geçer ve bu duruma gücenen Durvasas İndra'yı lanetler. İndra takatten düşünce ağaçlar bitkiler ölür, tanrılara adak sunulmaz olur ve bir belirsizlik hüküm sürmeye başlar. Bu durumu fırsat bilen düşmanlar tanrılara karşı gelmeye karar verir. İndra ve diğerleri Vişnu'ya gider çünkü güçleri ellerinden alınır. Bir plan yapan Vişnu, tanrılardan ve düşmanlarından aynı anda iyileştirici tüm çeşit bitkileri Süt Okyanusu'na atmalarını ister. Sonrasında ise Mandara Dağı'nı çubuk yapıp yılanların kralı Vasuki'yi de bir halat olarak kullanarak karıştırmalarını ve böylece de ölümsüzlük nektarına ulaşacaklarını söyler. Fakat bunun öncesinde tanrılar düşmanlarıyla barışmalıdır. İki taraf da anlaşınca şifalı bitkileri toplayıp Süt Okyanusu'na atarlar. Mandara Dağı'nı sopa yaparlar fakat yılan Vasuki'yi kimin kuyruğundan kimin başından tutacağı konusunda anlaşmazlık çıkar. Vişnu tanrıları kuyruğundan, düşmanları başından tutmaları konusunda ikna eder. Karıştırma başlayınca Vasuki'nin başında düşmanları güçsüz bırakacak dumanlar ve sıcaklık yayılmaya başlar. Kuyruğundan ise, tanrılarının üstüne yağmur yağdıracak bulutlar çıkar. Bunu gören Mandara kımıldamadan durur ve Vişnu kaplumbağa halini alarak Mandara'ya destek olmak için okyanusa dalar. Vasuki'yi çekmeleri için tanrılara yardım eder. Okyanus birçok hediye bahşeder (bkz. Dallapiccola, 2013:43-44).

Süt Okyanusu'nu karıştırmada yardımcı bir unsur olan yılan Vasuki Nagalar'ın önemli üç tanrısından biridir. Vasuki de su unsuru sayılabilen süt ile ilişkilendirilmiştir. Okyanusta ölümsüzlük nektarını karıştırabilmek için Vasuki'ye ihtiyaç duyulur. Çünkü yılan şekli itibariyle bir ipi andırır ve kendini yenileyen doğasıyla da ölümsüz olduğuna inanılır. Dolaylı olarak yılan bu nektara kendi şifa veren ölümsüz özünü katmaktadır.

3.4.3. Kundalini

Kundalini “Tantrik Yoga’da kullanılan bir terim olup her insanın omuriliğinde bulunan, yılan formunda tasvir edilen evrensel bir enerjinin adıdır. Yoga egzersizleri sayesinde aktif hale gelip çakraların açılmasını sağlamaktadır” (Öztürk, 2009:626). “Kundalini sembolik olarak kendi için bir yüzük gibi kıvrılan yılan olarak tasvir edilmektedir” (bkz. Cirlot, 1971:288). Kundalini enerjisinin uyarılmasıyla insan bedeninde güçlü bir potansiyel meydana gelir. Yöndemli Kundalini’yi şehvet sembolü olarak şöyle yorumlamaktadır:

Eski Hint edebiyatında yılan, ihtiras ve şehvet sembolüdür. Nitekim eski Hint edebiyatına ait Tantra metinlerinde, perine bölgesinde bulunan bir nokta Muladhara Chakra (seks merkezi) olarak kabul edilmektedir. Resimli metinlerde bu nokta, kuyruğunu ağzına almış, uyuyan bir yılan şeklinde tasvir edilen Kundalini şekliyle gösterilir (Yöndemli, 2004:47).

Yogada her insanın omuriliğinde bulunan enerjiyi sembolize eden Kundalini’nin yılan şeklinde olması yılanın doğurganlık ve üreme ile olan ilişkisinden ileri gelmektedir. Dişi bir varlığı dölleyen unsur olarak görülen yılan dolayısıyla dölleme öncesinde şekli itibariyle de bu arzuyu temsil edecek bir varlıktır. Yılanın fallusu andıran şekli onun üremeye dair potansiyelini ortaya koymaktadır.

3.4.4. Vişnu

Hint mitolojisinde “Vişnu hem (evrenin düzenlenmesine olanak veren) sınırsız uzay boşluğunu, hem hayatı yücelten yararlı ve mutlak egemen enerjiyi hem de dünyayı destekleyen kozmik eksenini simgeler gibidir” (Eliade, 2012:255). “Vişnu, Narayana⁶ halindeyken çok başlı yılan Şeşa’nın (bir önceki yaratılış döngüsünden kalan) üstünde oturmuştur. Aynı zamanda Ananta (sonsuz) olarak da bilinen bu yılanın her bir kangalı zamanın sonsuz devirlerini sembolize etmektedir” (Dallapiccola, 2013:28). “Hindu üçlülüğünün koruyucusu Vişnu yer yılanının

⁶ Sularda hareket eden

gövdesinde uyurdu. Yılan muskaları koruyucu ve bereket getiricidir” (bkz. Mackenzie, 2015:182).

Koruyucu olarak da bilinen Vişnu, dengenin, adaletin ve düzenin örneğidir. Vişnu belli aralıklarda farklı biçimlerde yeryüzüne inerek iyi ve kötü güçler arasındaki dengeyi sağlamaya çalışır. İlksel sular üzerinde yilandan tahtına çıkıp yüzmesiyle kurtuluşu simgeler. Varoluş onun içinden kolayca çıkıverir ve bu başı veya sonu olmayan daimi bir döngünün içinde yer alan tek bir olaydır. Kalıcı ve değişmez gibi görünen dünya okyanusun üzerinde bir balon gibidir. Zamana geldiğinde, Vişnu evrenin yaratıcısı olduğu gibi yok edicisi de olabilmektedir. Kozmik döngünün sonunda dünyayı tekrar emer ve yeni bir yaratılışa kadar onu dönüştürür (bkz. Dallapiccola, 2013:12-13).

Yer yılanı üstünde uyuyan Vişnu, kozmik döngünün sağlayıcısı konumundadır. Evrenin yaratıcısı konumunda bulunan Vişnu aynı zamanda evreni yok etme ve yeniden yaratma gücüne de sahiptir. Vişnu kaos ve düzen arasında bir arabulucu gibidir. Vişnu ilksel sular üzerindeki yılan Ananta'nın üstünde yatar. Burada da yılan su unsuru ile birlikte görülmektedir. Yaratılışın temel kaynaklarından biri olan su ile yaşamın sonsuzluğunu ifade eden yılan birbirini destekler niteliktedir. Çünkü daha önceki mitlerde de yılan ve su birbirinden ayrılmaz iki unsur olarak karşımıza çıkmıştır.

3.5. YUNAN-ROMA MİTOLOJİSİNDE YILAN

Yunan kültüründe oldukça yaygın olan mitler Yunan kültürü için merkezi bir konumda bulunmaktadır. Kaydedilen ilk mitler, MÖ sekizinci ve yedinci asırlara ait Homeros ve Hesiodos'un şiirlerinde bulunur. Ayrıca Yunan sanatında da mitler büyük bir önem arz etmektedir. Yunanlılar için basit birer hikâyeye olmanın ötesinde bulunan mitler onlara göre tarihi anlatmaktadır. Bu hikâyeler onların kahramanlık geçmişindeki sahici hikâyeleri konu etmektedir. Yunan kültürüyle erken bir dönemde temas kuran Romalılar, Yunan kültüründen, edebiyatından, sanatından ve mitlerinden derinlemesine etkilenmişlerdir. Yunan edebiyat ve sanat eserlerini kendilerine model alan Romalılar, Yunan tanrılarını benimseyerek kendi yerel tanrılarıyla özdeşleştirirler. Yunan tanrılarını ve mitlerini bu kadar çok benimseyen

Romalılar kendi edebiyat ve sanatlarında onları yeniden ürettiler (bkz. March, 2014:17-19).

Yunanlıların tanrılarını ve mitlerini alan Romalılar gibi Yunanlılar da mitlerini münasebetlerde buldukları milletlerden, Mısırlılardan, Asurlulardan, Finikelilerden ve diğer milletlerden aldılar. Onları kendi inançlarına kattılar ve kendi kültürel öğeleriyle süsleyerek kulaktan kulağa nesilden nesile anlattılar. Yunanlılar arasında yazı yazma öğrenildikten sonra şairlerin, filozofların çabalarıyla mitler incelenmeye başlandı. Daha sonra bu mitler göçler vasıtasıyla da birçok farklı yere gitti ve toplumdan topluma geçerek yeni inançların içine karıştılar (bkz. Can, 2014:20). Toplumların birbirleriyle bu şekilde kültür alışverişinde bulunmaları karşılaştırmalı mitolojinin de doğuş zeminini hazırladı.

Yılana, Yunan ve Roma mitolojisinde de sıklıkla karşılaşılmaktadır. “Eski Yunan’ın Klasik Çağ’ında yılan simgesel olarak üç temel metaforik anlama işaret etmekteydi: (1) yerin verimliliği, (2) ölü atalardan biriyle kurulan bağlantı ve (3) ölümden hayata geri dönerek soyunu sürdürme” (Naskali, 2014:20). Ağaç, yumurta ve su gibi unsurlarla her daim birlikte görülen yılan bereketi, doğurganlığı sembolize etmesinin yanı sıra yer altı ile ilişkili olması da onun ölümler dünyasıyla bağımlı ortaya koyar. Ayrıca deri değiştirme özelliğiyle de onun ölümsüzlüğü simgelediğine inanılmaktadır.

Önceki başlıklarda ele alındığı gibi yılan Yunan ve Roma mitolojisinde de karşılaşılan önemli sembollerden biridir. Aşağıdaki alt başlıklarda yılan, Ophion, Typhon, Python, Uroboros, Herakles, Laokoon, Medusa ve Asklepios-Caduseus ile birlikte ele alınacaktır.

3.5.1. Ophion Yılanı

Yunan mitolojisinde yaratılış konusunda, yaratıcı tanrının kozmosta yerleşecek ilk ırkları oluşturmadan evvel evrene nasıl şekil verdiğini anlatan pek çok rivayet bulunmaktadır. Bu yaratılış hikâyeleri, Klasik mitolojinin çoğuna egemen olan ve Olympos Dağı’nda oturduklarına inanılan tanrı ve tanrıçaların doğumlarına kadar gitmektedir (bkz. Wilkinson, 2014:16). Konu bakımından oldukça zengin olan Yunan mitolojisinde yılanın yer aldığı önemli mitlerden biri Eurynome ve Ophion

arasında geçen hikâyedir. Kimi kaynaklarda Eurynome yaratılış sürecini Ophion yılanıyla ilişkiye girmesiyle başlatan tanrıça iken, kimi kaynaklarda parmaklarının arasından çıkan yılan Ophion toprak ana ile birlikte olunca yaratılış başlamaktadır.

Orfik inançlara göre Kronos'la Rhea yönetimi ele alınca onu ve karısı Eurynome'yi Tartaros'a kapatmışlar. Başka bir anlama göre-ki bu anlatım da orfik kaynaklıdır- ilkin büyük sessizlik ve ıssızlıkta Ürinome (Kybele) meydana gelmiş, can sıkıntısından avuçlarını sürtüştürünce parmaklarının arasından büyük yılan Ophion çıkmış, toprak-ana tanrıça onunla sevişmiş, birlikte yuvarlanmalarının sarsıntısından topraklar dağlaşmış ve yerden sular fişkırmış, sonunda tanrıça onu öldürüp ruhunu yeraltına göndermiş (Hançerlioğlu, 2013:380).

Diğer bir hikâyede ise; Ophion, Orphion olarak da anılmakta ve sadece kaosun olduğu bir karanlıkta yaratıcı güç olarak Eurynome ve Ophion görülmektedir:

Başlangıçta hiçbir şey yoktu; sadece Kaos denilen geniş, karanlık bir ıssızlık vardı. Bu boşluktan yaratıcı güç ortaya çıktı. Eski Yunanlıların yaradılışa ait çeşitli rivayetlerinde bu güce farklı isimler verilir: Bu, bazılarında yaradılış sürecini başlatmak üzere Orphion adındaki ilk yılanla cinsel ilişkiye giren Eurynome adında bir tanrıça iken, diğerlerinde de Toprak Ana Gaia'dır (Wilkinson, 2014:16).

Eurynome ısınmak için öteki adı Boreas olan yılan biçimli kuzey rüzgârı Ophion'la dans etmeye başlar. Eurynome kendisine gittikçe daha kuvvetli sarılan büyük yılan Ophion'dan gebe kalır. Bir kumru biçimine bürünen Eurynome, rüzgârın dalgalanmaları üzerine kuluçkaya yatar ve zamanı gelince de evrensel Yumurta'yı yumurtlar. Bu yumurtanın üzerine de Ophion yedi kez sarılır (bkz. Naskali, 2014:14). İkisinin birleşmesinden ise dağlar, denizler, yıldızlar ve gezegenler yaratılır.

Eurynome güvercin şekline girerek büyük bir yumurta yumurtlar. Orphion bu yumurtanın etrafına dolanır. Yılanın halkaları ile ısınan yumurta çatlar ve varolan tüm şeyler dışarı çıkar: Uranos, gökyüzü; Ourea, dağlar; Pontus, deniz ve tüm yıldızlarla gezegenler. Yumurtadan aynı zamanda Toprak Ana Gaia ve dağlarıyla nehirleri de çıkmıştır. Bütün bunlar doğduğunda Eurynome ve Orphion Olympos Dağı'na yerleşirler. Ancak Orphion kendisini evrenin tek yaratıcısı ilan eder ve Eurynome de onu önce kovarak, daha sonra da sonsuza kadar Yeraltı'na sürgüne göndererek cezalandırır (Wilkinson, 2014:16).

Ophion yılanını daha sonraki başlıklardan biri olan Uroboros'un bir görünümü olarak ele alınmaktadır. Kuyruğunu ağzına almış ısırın yılan Uroboros'un olumsuz bir simge olarak görülmesi şöyle açıklanmaktadır:

Ophion'un kozmik yumurta üzerine yedi kez sarılı olması Ouroboros'un Orpheusçu görünümünden başka bir şey değildir. Gnostik metinlerde kuyruğunu ısırın yılan kökensel kaosun temsili olan yeri-sarmalayan bir ejder biçimindedir ve bu dünyayı yöneten ya da bu dünyanın kötücül ilkesidir (Naskali, 2014:38).

Yaratılışın başlangıcını oluşturan Ophion'dan yeryüzü ve gökyüzü unsurları yaratılmaktadır. Bir yumurtanın etrafında yedi kez sarılması ise onun yaratılışın özünü oluşturan maddeyle bağına dikkat çekmektedir. Doğanın dölleyici ilkesi

olarak görülen Orpheus'un yumurtası; bereket, doğanın uyanışı ve yeniden doğuşu simgelemektedir. Yumurtadan çıkan bir hayvan olan yılanın yine bir yumurtanın etrafına sarılıp yumurtanın kırılması yaratılışı başlatan temel olayların başında gelmektedir.

3.5.2. Typhon ve Python

Yüz başlı ve yılan ayaklı olarak tasvir edilen Typhon, yer altı canavarı Kerberos'un babası, fırtınanın ve yıkıcı rüzgârların sembolüdür. Ayrıca Mısır mitolojisinde de "Typhon'un kendisi Osiris'in düşmanı Seth ile özdeş tutuluyordu ve Amon kültüne bir açıklama getirmek üzere, Zeus'un kıvrık boynuzlu bir koç kılığında, Mısır'a kaçan diğer tanrılara eşlik ettiği söyleniyordu" (March, 2014:60). Typhon Hesiodos'un "Tanrıların Doğuşu"nda şöyle geçmektedir:

Zeus Titanları gökyüzünden kovduğunda
Toprak Typhon'u doğurdu,
Tartaros ile Aphrodite yüzünden sevişip.
Tanrının kolları zor işlere uygundur.
Ayaklarıysa yorulmanın ne demek olduğunu bilmez.
Omuzlarının üzerinden yılan gibi yüz kafası uzanır.
Korkunç siyah dillerini çıkarır,
Ejder kafasındaki gözleri de
Siyah kaşlarının altından adeta alevler saçarak etrafına.
O iğrenç kafalardan öylesine sesler çıkar ki
Donup kalırsınız.
Bu sesleri bazen sadece tanrılar anlayabilir.
Bazen azgın bir boğanın çıkardığı sese benzer.
Bazen acımasız bir aslan kükremesi gibidir.
Bazen köpek yavrularının bağırması
Bazen de dağlarda yankılanan bir ıslık gibidir (Hesiodos, 2014:95-96).

Çıkardığı korkunç seslerle ve yüz yılan kafasıyla oldukça ürkütücü bir tablo çizen Typhon, Olimpos'lu tanrıların düşmanıdır. Homeros İlahisi şiirine göre Hera'nın oğlu olmaktadır.

Titanlar tamamen devrilip gitmişlerdi, ama Zeus'un yüksek iktidarı Typhon adlı (Typhaon veya Typhoeus olarak da bilinen) kocaman dehşet verici bir canavarın tehdidi altındaydı. *Apollon'a Homeros İlahisi* şiirine göre, bu canavarı, Athene'yi kendi başından dünyaya getiren Zeus'a kızgın olan ve diğer yandan

kendi oğlu Hephaistos'un bu kadar zavallı olmasından ötürü kızgınlığı daha da artan Hera tek başına doğurmuştu. Zeus'tan daha güçlü bir oğul için yalvarmış ve böylece Typhon doğmuştu. Typhon, daha çok kabul gören Hesiodos uyarlamasında Gaia ile Tartaros'tan olmaydı (March, 2014:58-59).

Typhon, Hesiodos'un uyarlamasında ise, Gaia ile Tartaros'tan değildir. Zeus'a meydan okuyan bu dev yılanı Zeus Tartaros'a fırlatır ve Typhon, orada insanlara zarar veren ve gemileri batıran fırtınaların babası olur, böylece tayfun kelimesine de adını verir (bkz. age, 59). Typhon gibi diğer bir korkunç yılan ise Python'dur.

Python, Yunan mitolojisinde Apollon ile birlikte görülmektedir. Hem Yunanlılar hem de Romalılar tarafından aynı isimle anılan Apollon müziğin ve sanatların hamisidir. Aynı zamanda arındırma ve şifa tanrısıdır. Bu sıfatıyla genellikle Paion diye anılır. Apollon, Zeus ile titan Leto'nun oğlu ve Artemis'in ikiz erkek kardeşidir. Delphoi'de kehanet ocağını kuran Apollon, öldürdüğü Python'u anmak için Pythia Oyunlarını tesis eder ve Delphoi'deki rahibesinin, ölü Python'u anmak için Pythia adını aldığı söylenmektedir (bkz. March, 2014:87).

Apollon doğumundan dört gün sonra gücünü göstermek üzere Parnassos dağında yaşayan ve insanlara huzursuzluk veren büyük bir yılanı yok etmek ister. Yılanın bulunduğu mağaraya gelir ve okuyla onu vurur. Yaralanan Python can havliyle ormana doğru kaçır. Orada kıvrılarak, uzanarak kimi zaman da kendini ısırarak her yeri kana bulayarak ölür. Python adındaki bu büyük yılan, ilkbaharda Parnassos dağlarından akarak inen coşkunselleri temsil etmektedir. Dağlardaki karın erimesiyle çoğalan bu seller yılan gibi kıvrılarak hızla akmakta ve önüne çıkan insanları ve sürüleri alıp götürmektedir. Yazın güneşin sıcak, yakıcı okları insanlar için bir ejder olan bu seli yok etmektedir. Zaten Python; çürüyen, kokan sel yatağı demektir (bkz. Can, 2014:73). Erhat ise Python'u şöyle tanımlamaktadır:

Tanrı Apollon'un Parnassos eteğindeki bir su başında bulup öldürdüğü yılan. Bütün ejderler gibi Python ya da Topak Ana'dan doğmadır. Delphoi yöresinde bulunan kehanet merkezinin bekçisiydi. Apollon Delphoi'ye kendi kehanetini yerleştirmeden bu canavarı öldürmek zorunda kaldı (Erhat, 2013:260).

Apollon'un Python'u öldürmesi hemen hemen diğer mitlerde de yer alan ejderha öldürme motifinin bir örneğidir. Genellikle ejderhaların aşırıya kaçan zarar veren davranışları vardır ve bu da evreni kaotik bir döneme götürür. Ejderha hem karanlığı ve kuraklığı hem de kuralların askıya alınmasını ve ölümü simgelemektedir (bkz. Eliade, 2012:181dit). Typhon ve Python da dünyanın ve tanrıların düzenini

tehdit eden varlıklardır. Onların öldürülmesi düzenin kaosa sürüklenmeden devam etmesini sağlamaktadır.

3.5.3. Uroboros

Kuyruğunu ısiran yılan olarak da bilinen Uroboros, “tamamlanmışlığın, bitmişliğin, mükemmelliğin sembolü olup, kendi kuyruğunu yutan daire şeklinde bir yılan formunda tasvir edilmektedir. Ebediyetin, tekrar doğuşun ve sonsuzluğun sembolüdür” (Öztürk, 2009:763). Uroboros figüründen anlaşılacağı üzere yılan, doğanın dairesel akışını temsil etmektedir (Nunez, 2015:423). Kuyruğunu ısiran ve bedeniyle bir tam çember oluşturan yılan imgesinin kökleri Eski Mısır’a kadar dayanmaktadır (Naskali, 2014:38). Semboller Sözlüğü’nde ise Uroboros şöyle ele alınmaktadır:

Kendi kuyruğunu ısiran halka şeklini almış bir yılan görüntüsüdür. Bu temsil yılanın sahip olduğu kendi kendine üreyebilme, süreklilik ve ebedî geri dönüşe atıfta bulunur. Oysaki halka şekli aynı anda hem doğanın bütünlüğünü hem de gökyüzü ile yeryüzünün birleşmesini sembolize eder (Larousse Semboller Sözlüğü, 626).

Tanrısalılığı simgeleyen daire şekli, yılan ile birlikte farklı anlamlara bürünmektedir. Sonsuzluğun, ölümsüzlüğün sembolü olan yılan, kuyruğunu ağzına almasıyla oluşturduğu yuvarlak şekil onun tamamlanmış olduğunu gösterir ve tıpkı bir güneşi andırır. Hayatı canlandıran ve evrendeki mevsimsel döngüyü sağlayan bir güç olan güneş gibi yılan da yeniden doğuşu ve varoluşu simgeler. Çünkü yılan da hem deri değiştirir hem de biyolojik özellikleriyle kıvrılarak birçok forma girerek ki bunlardan biri daire reenkarnasyonu temsil eder.

Aynı zamanda yılan, “Kuyruğunu ısırışı göz önüne getirildiğinde, mitolojik uroboros gibi, bütün eski kozmogolojilerdeki daire şeklinde yüzen bir ada olan dünyayı (altından olduğu kadar içine de yayılan ve) çevreleyen suları düşündürür” (Campbell, 2015a:18). Çünkü yılan aynı zamanda kaosu ve kaosun sularını temsil eder. Su kültürle yakından ilişkisi bulunan yılan okyanusların derinliklerinde yer alır ve evrenin yolunda giden düzeni için bir tehdit oluşturur.

3.5.4. Herakles/Hercules ve Yılan

Yunan mitolojisinde Herakles, Roma mitolojisinde Herkül olarak bilinen kahraman Zeus ile Alkmene'nin oğludur. İnsanüstü kuvvet ve cesarete sahip olan Herakles Yunan ve Roma mitolojisinde on iki göreviyle bilinen bir kahramandır.

Şan, şöhret ya da iktidar peşinde koşmayan Herakles, Yunan kahramanları arasında “dünya savunucusu” olarak anılır. Herakles, ölümsüzlük ödülünü kazanmak için değil de sadece tanrısal bir emir olduğu için bu görevleri yapmayı kabul eder. Herakles'in görevleri, onun büyük olasılıkla anaerkil kültüre ait olduğunu gösterir. Çünkü kadın egemenliğindeki bir toplumda erkeğin rahibelere yakın olabilmesi için birtakım yarışlarda rakiplerini yenmesi gerekmektedir. Herakles, Zeus'un ölümlü bir kadından olan oğludur. Fakat Zeus'un başka kadınlardan olan çocuklarını çekemeyen Hera, Herakles'in yaşamasını istemez ve odasına onu öldürmeleri için iki yılan yollar. Herakles, kollarıyla yılanları tutup boğar ve o daha sekiz aylıkken gerçekleşen bu olay onun büyük bir saygınlık kazanmasına yol açar. Yetişkinliğe erişen Herakles evlenip üç çocuk sahibi olur. Fakat Hera'nın kendisini çıldırtması sonucu çocuklarını öldürür. Suçlarından arınmak için Miken kralı Eurystheus'un hizmetine girer ve onun istediklerini yapması gerekir. Herakles'e on iki görev verilir. Görevlerden biri, kocaman gövdesinin üzerinde yılanı benzeyen dokuz başlı olan Lerna Ejderi'nin öldürülmesidir. Herakles bu görevi de başarıyla tamamlar; ancak Iolaos'tan yardım aldığı için, Eurystheus bu görevi başarmış saymaz (bkz. Rosenberg, 2006:61-64). Erhat, Hydra olarak da geçen Lerna Ejderi'ni şöyle tanımlamaktadır:

(Ekhidna) Hydra'yı doğurdu onlardan sonra,
Hydra o bataklıklar canavarı ki
Tüyler ürpertir bütün yaprakları,
O Hydra ki ak kollu Hera Tanrıça
Büyütmüştü korkunç hıncını gidermek için
Güçlüler güçlüsü Herakles'e karşı (Erhat, 2013:147).

Ejderha öldürme motifi Herakles'te de görülmektedir. Herakles'in görevlerinden biri olan Lerna Ejderini ya da Hydra'yı yenmesi gerekmektedir. Bir kaos simgesi olan suda yaşayan ejderin öldürülmesi eril gücü tehdit eden bir unsurun ortadan kaldırılmasını ifade etmektedir.

Herakles'in on birinci görevi altın elmaları almaktır. "Hesperidler adındaki üç nymphanın baktığı elmalar, bir yılan tarafından korunmaktadır" (Burn, 2012: 30). Geceyle gündüzün sınırı sayılan batıda oturan kızlar üç kız kardeştir. Aynı zamanda gecenin kızları olarak da bilinen Hesperidler'in bahçesini koruma görevi dehşetli gücünden dolayı yılan Ladona'a verilmiştir.

Gecenin kızları olan, şarkı söyleyen bir periler topluluğu oluşturan Hesperidlerin bahçesinde, bir zamanlar Gaia (Yeryüzü) tarafından Zeus ile Hera için düğün hediyesi olarak verilmiş şahane altın elmalar yetişiyordu. Bu elmaları veren ağacı Ladon adlı kocaman bir yılan koruyordu (March, 2014:208).

Hemen hemen tüm mitlerde yılan ve ağaç birbirinden ayrılmaz iki unsur olarak görülmektedir. Çünkü daha önce de değinildiği gibi ağacın da yaşam ve ölüm arasındaki köprü işlevi yılan ile benzerliklerinden biridir. Törüngei ve Eje'de yer alan ağacın da koruyucusu bir yilandır. Orada ise yılan yasak meyveyi insanlardan tutmakla görevlidir. Burada da benzer şekilde bir meyve ağacının dibinde onu korumakla görevli olarak yılan Ladon görünmektedir.

Öykünün diğer versiyonlarında ise, Herakles'in o bahçeye kendisinin gittiği, ya yılanı öldürerek ya da Hesperidleri ona elmaları vermeleri için ikna ederek görevini tamamladığı anlatılmaktadır. Hesperidlerin elmaları, ölümsüzlüğü simgeler ve bu görev Herakles'in sonunda Olympos'a çıkıp diğer tanrılar arasında yerini alacağına işaret etmektedir (bkz. Burn, 2012: 30).

Herakles'in görevlerinde yılan öne çıkan hayvanlardan biridir. Yılan Herakles'te su ve ağaç unsurlarıyla birlikte ele alınmaktadır. Ejder su unsuruyla yakından ilişkili olan bir hayvan olarak bu mitte kötücül özellikleriyle öne çıkmaktadır. Yılan Ladon ise daha çok yaratılışı temsil eden bir ağacı korumakla görevlidir.

3.5.5. Laokoon ve Yılan

Yunan ve Roma mitolojisinde "Troyalı Antenor'un oğlu sayılan Laokoon, Thymbralı Apollon tapınağında rahiptir. Ama tanrının heykeli önünde karısıyla seviştiği için günah işlemiş ve Apollon'un öfkesini üstüne çekmiştir" (Erhat, 2013:192). "İlyada" destanında adı geçen Laokoon, "Aeneas" destanında da Troya'nın yıkıldığı bölümde yer alan bir kahramandır.

Mite göre, Neptün rahibi Lakoon tahta atın içinde askerlerin olduğunu söyleyerek onu şehre almamalarını söyler. Bu sırada Yunanlı Sinon, Troya askerleri tarafından bulunarak getirilir ve eğer canını bağışlarsa onlara atla ilgili her şeyi anlatacağını söyler ve Troyalılara planlanmış bir hikâyeyi anlatmaya başlar. Hikâyeye göre; Yunanlılar evlerine dönebilmek için tanrıya bir kurban vereceklerdi ve arkadaşları kurban olarak kendisini seçmişlerdi. O da kaçarak buraya gelmişti. Tahta at ise, Yunanlıların Minerva'ya armağan olarak yaptıkları bir sunaktı. Yunanlılar, Troyalılar bu atı şehre alıp da kentlerini koruyamazsınlar diye bu kadar büyük yapmışlardı. Troyalılar Yunanlıların sözlerini düşünürlerken; denizden iki yılan çıkar ve Neptün'ün rahibi Lakoon'u sararak denizin dibine çeker ve oğullarını da ısırarak zehirler. Tahta ata inanmadığı için, tanrıların Lakoon'u cezalandırdığını düşünen Troyalılar, atı içeri almaya karar verirler (bkz. Rosenberg, 2006:203-206).

Mitten de anlaşıldığı üzere deniz yılanları, Laokoon'u içeriye çekerek onu Apollon'a ettiği saygısızlıktan dolayı cezalandırılmıştır.

3.5.6. Medusa

Bir bakışla insanları taşa çevirdiğine inanılan yılan saçlı kadın Medusa olarak bilinmektedir. Gorgon'lar adı verilen üç kız kardeşten biridir (bkz. Hançerlioğlu, 2013:312). Medusa "hem ölümün hem de yeniden doğuşun sembolü" olmasını Perseus'a borçludur (Semboller Sözlüğü, 2014:234). Perseus, Zeus (Jupiter) ile Danae'nin oğludur. Ölümünün torununun elinden olacağı yönündeki bir kehanet üzerine Acrisius, kızı ile torununu bir sandığa kilitleyerek denizin ortasında bırakır. Seriphus'ta bir balıkçı tarafından bulunan sandıktan çıkan ana oğul, kral Polydectes'e teslim edilir. Perseus büyünce de ülkeyi yerle bir etmeye başlayan korkunç canavar Medusa'yla savaşa gönderir. Medusa zamanında saçlarıyla ünlü güzel bir genç kızdır, ama Athena (Minerva) onun güzelliğini kıskanır ve güzel saçlarını yılanla çevirir. Athena'nın ve Mercurius'un gözdesi olan Perseus'a savaşta yardımcı olmak için Minerva kalkanını, Mercurius ise kanatlı sandaletlerini verir. Medusa uyurken yanına yaklaşan Perseus kalkanı ayna gibi kullanarak canavarın başını keser (bkz. Bulfinch, 2011:138). Medusa'nın kesik boynundan Pegasos atıyla Khrysaor fişkirir (Erhat, 2013:243).

Gorgo'lar olarak da bilinen Medusa, Euryale, Stheno adlı üç kız kardeş, Phorkys'le Keto'nun kızlarıdır. Başlarında yılanlar sarıdır ve yaban domuzu dişleri vardır. Medusa'ya âşık olan Poseidon'la birleşmelerinden canavarlar soyu meydana gelmiştir (bkz. Haçerlioğlu, 2013:172).

3.5.7. Asklepios ve Caduseus

Yunan mitolojisinde tıbbın ve sağlığın tanrısı olan Asklepios, Apollon'un Koronis'ten doğan oğludur. Romalılar ona Aesculapius (Eskülap) derler. Simgesi kutsal yılanıdır. Hekimlik bilimini Kentaur Khiron'dan öğrenen Asklepios, aynı zamanda sağlık tanrıçası Hygieia'nın da babasıdır. Bir ölüyü diriltecek kadar bilgiyi elde edince Zeus onu yok eder (bkz. Haçerlioğlu, 2013:55). “Yılanlar Asklepios'un kutsal hayvanlarıdır ve tedavilere düzenli olarak yardım edip onun mabetlerinde bulunurlar” (March, 2014:89). Asklepios'un yılanlı asası hekimliğin sembolü sayılmaktadır. Asanın üzerinde birbirine sarılı iki yılan yer almaktadır.

Gorgonlardan biri olan Medusa, Perseus tarafından öldürülmüştür ve “Tanrıça Athena Gorgo canavarı öldüğü zaman bedeninden akan kanı toplamış ve Asklepios'a vermiş. Gorgo'nun sağ tarafındaki damarlarda dolaşan kan zehirli, sol tarafındaki damarlardaki ise faydalıymış. Bu şifalı kanı Asklepios ölüleri diriltmek için kullanırmış” (Erhat, 2013:62). Buradan da yılan saçlarıyla kendine bakını taş çeviren Medusa'nın da zehri ve panzehiri bir arada bulunduran bir varlık olduğu anlaşılmaktadır. Aslında Medusa yaşam ve ölüm gibi iki zıt unsuru damarlarından akan kan ile verebilmektedir.

Asklepios'un asası gibi Hermes de yılanlarla sarılı bir asaya sahiptir ve bu asaya Caduseus denmektedir. Sembolik anlamda “değnek erkeklik organını, yaşam ağacını, iki yılan ise yükselen ve alçalan kozmik akımın kutuplaşmasını temsil eder. Bunların bütünü ise enerjiyi ve zıt güçlerin dinamik dengesinden doğan bereketi sembolize eder” (Semboller Sözlüğü, 129). Asklepios'un asasında kendini şifa unsuru olarak gösteren yılan Hermes'in asasında barış unsuru olarak yer almaktadır. “Hermes, dövüşen iki yılanı bu sopayla ayırdığı için asa adı verilen değnek barış simgesi sayılmaktadır” (bkz. Haçerlioğlu, 2013:95). “Birbirine dolanmış iki engerek, Yunan bilgi ve yeniden dünyaya gelme tanrısı gizemli Hermes'in yılanlı

asası Caduceus biçiminde, bir değneğe sarılmış olarak açılan iki kapının arasında, aslan-kuş olarak bilinen iki kanatlı ejderha tarafından itilmiş biçimde gösterilmiştir” (Campbell, 2015a:17). Aslında yılan ikiliğin, zıtların birlikteliğinin temsili olan erkek/kadın, su/ateş, bedensellik/ruhanilik gibi unsurları da temsil etmektedir. Kaotik faaliyet baston boyunca yüksek bir amaca doğru buyrulmuş ve yönlendirilmiştir, bu da maddeyi ve ruhu birleştiren dünyanın eksenini sembolize etmektedir. Zıtların birleşmesini sağlayan çift spiralli bu görüntüye Hint-Avrupa ve Doğu sembollerinde de rastlanır: Svastikanın (gamalı haç) ve ters svastikanın iki hareketinde ve hatta yin ile yang’ın (Uzakdoğu ve özellikle Çin düşüncesinde evrendeki diyalektik kutupluluğu gösteren karşıt çift) kıvrımında bu görülmektedir. Caduceusun en uç noktasındaki simge ruhani üstünlüğü işaret eder ve bu nedenle tıbbın ya da ilahiyatın amblemi haline gelir. Gerçek iyileşme gerçek bir diriliş gibi önce ruhta başlar fakat her şey zıt ilkelerin birleşmesinden ibaret olduğu için, vücuttan da geçer (bkz. Semboller Sözlüğü, 129-130).

Bir güç sembolü olan asa, aklın, ölümsüzlüğün, karanlığın, yeniden doğuşun sembolü olan yılan ile farklı bir boyut kazanmaktadır. Çünkü ikili bir anlama sahip olan yılan anlaşılması güç bir varlıktır ve onu anlamak öncelikle evrendeki zıt güçlerin birliğini anlamayı gerektirir. İyi-kötü, aydınlık-karanlık, eril-dişil gibi zıtlıkların üzerine kurulu olan evren sembolik olarak bu zıtlıklarını yılan gibi hem korkulan hem de saygı duyulan bir hayvanda ortaya koymaktadır.

Türk, Sümer-Babil, Mısır, Hint ve Yunan-Roma mitlerinde yılan genellikle zıtlıkları bünyesinde barındıran ve zıtlıklarla hayat bulan bir varlık olarak görülmüştür. Soğuk bir görünüme sahip olan yılan birçok toplumda hem korkulan hem de saygı duyulan bir hayvan olmuştur. Çünkü yılanın gizemli doğası insanın bilmediği şeye olan korkusunu pekiştirmektedir. Yer ve yer altında yaşamını devam ettiren yılanın ölümler dünyasıyla da bir bağı olduğuna inanılmıştır. Hayatın sürdürüldüğü dünya ve öteki dünya arasında aracı bir unsurdur. Ayrıca birçok yaratılış mitinin de önemli kahramanlarından biri yılanıdır. Bazen bir yumurtaya sarılı olarak görülen yılan bazen de bir ağacın kökünde çöreklenmiş olarak görülmektedir. Kimi zaman su altında evren düzenini bozabilecek bir kaos olarak yer alırken kimi zaman da evrensel bir okyanusta yaratılışı destekleyen unsurların arasında yer almaktadır. Bir sonraki bölümde de ele aldığımız çeşitli alanlardaki yılanlar

arketipsel inceleme yöntemiyle yaratıcı, şeytan ve iyileştirici yılan olarak incelenecektir.

4. BÖLÜM

DÜNYA MİTLERİNDE YILANIN KARŞILAŞTIRMALI OLARAK İNCELENMESİ

Yılan çok eski çağlardan beri insanoğlunun hayatında önemli bir yer tutan sembollerden biridir. Güncelliğini hiçbir dönem yitirmeyen yılan toplumdan topluma, kültürden kültüre çağdan çağa aktarılarak geçmişten günümüze kadar simgesel varlığını devam ettirmektedir. Ölümcül zehri ile korkulan ama deri değiştirmesiyle ölümsüzlüğü çağrıştıran doğasıyla da saygı duyulan bir varlıktır. Mitlerde görülen düalizmi kendi bünyesinde açığa çıkarmaktadır. Hem ölümcül olması hem de şifayı sunan bir tedavi edici olması tamamen onun düalist doğasından gelmektedir. Dolayısıyla çok eski zamanlardan beri yılanı ve doğasını gözlemleyen topluluklar onun bu çift yönlü tabiatından korkarlar ve aynı zamanda duydukları bu korkuyla da ona kutsallık atfederler.

Yılana duyulan bu korku ona olan saygıyı tapınmaya döndürmüştür. Bilinmeyen gizemli doğası onu çoğu hayvandan üstün kılmıştır. Çünkü yeraltına girip çıkan yılan yer ve yer altı arasında gezinen bir elçi gibidir. İnsanoğlunun bilmediği yer altı gizemlerinin sahibi dolayısıyla da ölümler âleminin efendisidir. Geçmişten günümüze yer altı herkesin merak ettiği bir alandır. Çünkü kendine özgü karanlık ve bereketli doğası insanoğlunca her zaman anlaşılmaya ve gizemi çözülmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın ilerleyen alt başlıklarında yılanın öne çıkan özellikleri ele alınacaktır. Öncelikle hemen hemen tüm mitlerde yaratılışla bir bağlantısı bulunan yaratıcı yılanla değinilecek ardından da kötücül doğası ve mitlerdeki olumsuz yönleriyle şeytan yılanı son olarak da şifa dağıtan ve olumlu özellikleriyle öne çıkan iyileştirici ve tedavi edici yılan ele alınacaktır.

4.1. YARATICI YILAN

Üreme, doğum ve gebelikle özdeşleştirilen yılan doğurgan bir eril güçtür. Yılanın yaratıcı doğası onun yer unsurlarıyla olan bağından gelmektedir. Çünkü

yeraltında hüküm sürmekte olan yılan doğurganlığın sembolü olan toprak ve tarımın ayrılmaz bir unsurudur. “Kadının tarlayla özdeşleştirilişi, erkeklik organının sabanla, ekimin doğumla özdeşleştirilmesini gerektirir” (Eliade, 2014a:260). Dolayısıyla bu durumda tarlayla özdeşleştirilen kadını dölleyen unsur ise şekli itibariyle spermayı andıran yilandır. Burada yılan yaşamın başlangıcını ifade etmektedir. Ayrıca “yerin verimliliği temasının belirginliği, yılanın yer altının hâkimi olan tanrısal güçlerle yakınlığıyla doğrudan belgelenmektedir. Yılanın düzenli olarak gömlek değiştirmesinin her yıl tekrarlanan hasadın doğurganlığıyla ve toprağın üretimiyle benzer olduğu düşünülmüştür” (Naskali, 2014:20). Görüldüğü üzere yılan özellikle doğurganlığı sembolize eden toprağı ilgilendiren yer ve yer altı unsurlarıyla yakın bir ilişki içerisindedir. Yılanın yaratıcı özellikleriyle ilgili olarak şunlar söylenebilir:

Mükemmel bir kara hayvanı olarak tanımlanabilen yılan toprakta sürünerek ilerler, toprakta saklanır ve öngörülmez şekilde aniden ortaya çıkar. Aynı anda hem yaratıcı hem yıkıcı olan yılan Vanuki, Midgard, Quetzalcoatl, Python ya da Apopis gibi isimler alabilir. Kendisi dünyanın yaratılışına bağlı tüm medeniyetlerde yer alır. Bu başlangıçtan beri var olan ve Hindistan’daki dünyayı meydana getiren süt denizinin çalkantısını sağlayan yılan, yaratılış tanrısı Vişnu’ya bir taht olabilmek için kendi kendisinin etrafında dönerek âdetâ bir tekerlek oluşturur. Mısırlılarda Atum yılanı başlangıçtan beri var olan suların ortaya çıkar ve tüm yaratılanları kusar. (...) Mısır firavunları başlarında ölümsüzlük sembolü olan ve “ayağı dikilmiş kobra” anlamına gelen bir *uraeus* taşır. Mısır ve Yunanistan’da kuyruğunu ısırarak ve mükemmel bir daire oluşturan, yaşam döngüsü ve ebedî geri dönüşü sembolize eden bir Uroboros yılan motifi görmekteyiz. Dinlerin büyük çoğunluğunda yılan ana tanrıçaların simgesidir ev bir ağacın etrafına dolanmış hâldeki yılan bitki örtüsünün yenilenmesini ve bereketi sembolize eder (Larousse Semboller Sözlüğü, 650-651).

Esrarengiz bir hayvan olması yılanı tapınılacak bir konuma getirmiştir. Yılanı tanrı sayan insanlar ondan bir zarar görmemek için kendilerinden üst bir konuma getirirler yani tanrılaştırırlar. Yöndemli “Yılanlar gibi; böylesine esrarlı, zararlı, potansiyel tehlikeli ve korkunç varlıklara baş eğmek, saygı göstermek ve tapınmak, böyle bir mantığa göre, onlardan gelebilecek kötülüğü savuşturabilir. Bundan, yılan dini ve yılan tanrılar da payını almakta, kazançlı çıkmaktadır” (2004:56) diyerek yılanın insanlar arasında nasıl tanrılaştığını açıklamaya çalışır.

Önceki bölümde Türk, Sümer-Babil, Mısır, Hint, Yunan-Roma mitlerinde yılan çeşitli açılardan ele alınmıştır. İncelen bu yılanlar üç ana başlık altında incelenecektir. Yaratıcı yılan başlığında ise; Ejder, Tiamat, Hermopolis, Atum, Apophis, Urobuos, Osiris, Vişnu, Python, ve Uraeus mitlerinde ve tanrılarında yılan incelenecektir. Yılan, bu incelemede Jung’un arketip kuramına göre ele alınacaktır.

Yaratıcı yılan bu mitlerde karşımıza yaratıcı ve yok edici özellikleriyle çıkmaktadır. Yılanın temelde bu özellikleri Jung'un anne arketipiyle örtüşmektedir. Çünkü Jung anne arketipini açıklarken annenin hem yaratıcı olmasına hem de yıkıcı ve yok edici olmasına değinmektedir. Doğum ve dölleme yeri olarak tarla, ağaç, su kaynakları ve akarsuları sayan Jung, derin suları ve ejderhaları ise uğursuz sayar ve kötücül özellikleriyle öne çıkarır. Annenin özelliklerini bakıp büyüten, besleyen iyiliği, arzu dolu duygusallığı ve yeraltına özgü karanlığı ile niteleyen Jung, anne arketipinin düalist yüzünü ortaya koyar. Tıpkı anne gibi yılan da özünde iyiliği ve kötülüğü bir arada barındıran bir varlıktır (bkz. Jung, 2013b:22,44). Yılan da ele alınan mitlerde yaratılışın özünü oluşturan durumlarda öncelikli olarak yer alırken aynı zamanda evreni ve insanı yok eden ona zarar veren hususlarda da ön planda yer alır.

Hemen hemen tüm dünya mitlerinde yer alan yılan bazı toplumların mitlerinde daha büyük bir öneme sahipken bazılarında o kadar ayrıcalıklı değildir. “Çünkü bir grubun ata, rehber, alt-ben, vs olarak seçtiği bir hayvan ya son derece bilinen ve günlük hayatta rol oynayan bir hayvandır ya da tam tersine az rastlanan, egzotik, tuhaflığıyla şaşırtıcı bir hayvandır” (Roux, 2005:17). Türk mitolojisinde yılan çok fazla yer almayan bir hayvan olmasına rağmen Şamanist unsurlarla ve evren tasarımlarıyla ilgili mitlerde kendini göstermektedir.

Türk mitolojisinde dünyanın üzerinde durduğuna inanılan bir varlık olan yılan, sonsuz sularda yüzmektedir. Anne arketipinde doğum ve dölleme unsuru olan su ve su kaynakları burada da yılan unsuru ile karşımıza çıkmaktadır. Her iki unsur da yaşamın kaynağını temsil etmektedir. Yine Türk mitolojisinde önemli bir hayvan olan ejder de su kültürleriyle yakından ilişkili bir hayvandır. Suların derinliklerinde yaşayan büyük yılan ejder kaostan kozmosun doğuşunu ifade etmektedir.

Anne arketipinin farklı bir görünümü olan yer altı, yılanın hayatını geçirdiği yer olarak bilinmektedir. Yılan, ejder gibi hayvanlar mitlerde de yeraltında ya da suların altında yaşar. “Ejderler nisan ayı gibi ilkbaharın başlangıcında toprağın altından yeryüzüne çıkarlar. (bkz. Roux, 2005:85). Kışın kış uykusunda olan yılanlar pek faaliyette bulunamazlar ve gizli yerlerinde saklanırlar. Mevsim bakımından en tehlikeli oldukları zaman ilkbahar mevsimidir. Geceleri ve sabahın erken saatleri etkin oldukları saatlerdir (bkz. Yöndemli, 2004:218). Yılanın ya da ejderin mitlerde ilkbahar mevsimlerinde yerin altından çıkması onun kendi doğasından

kaynaklanmaktadır. Gerçek hayatta da ilkbahar mevsiminde ortaya çıkan yılanlar aynı zamanda baharın yani tabiatın doğuşunun simgesidir. İlkbaharla canlanmaya başlayan doğayla yeniden doğuş başlar. Kış mevsiminde ölü gibi bir dönem süren tabiat yeniden verimli ve bereketli hale gelir. İlkbahar yağmurlarıyla ve karların erimesiyle toprak yeniden can bulur ve tıpkı bir kadının döllenmeye hazır olması gibi toprak da ekime hazır olur. Doğanın bu üreten, hayata döndüren gücü anne ile özdeşleştirilmektedir.

Bir yaratılış miti olan Enuma Eliş'te de ejder Tiamat evrenin ve tanrıların yaratılışı ona bağlıdır. Deniz ejderi ya da su canavarı olan Tiamat evrenin yaratıcı gücü olmakla birlikte evrene son vermek isteyen yok edici güçtür. Tiamat'ın doğasındaki bu düalizm, onu tıpkı bir anne gibi hem yaratan hem de yok eden yanlarıyla ortaya koymaktadır. Apsu'nun tatlı ve Tiamat'ın tuzlu sularının karışımı daha sonraki kuşaklarda yer alan tanrıların daha güçlü ve diğerlerinden daha ayrıcalıklı olmasını sağlar. Bu sulardan meydana gelen tanrılardan Lakmu ve Lakamu da Tiamat gibi yılan tanrılardır (bkz. Gwendolyn, 2002:53). Ejder ve yılan gibi kötücül özellikleriyle ön plana çıkan hayvanlar anne arketipinin olumsuz birer örnekleridir. Çünkü kendilerinden var olan evren ve tanrılar varlıklarını sürdürmeye devam ederken yaratıcı yılan tanrıları tarafından yok edilmek isteneceklerdir. Bu da annenin hem yaratan hem de yok eden tavrını anımsatmaktadır. Çünkü ejder ve yılan da anne gibi içinde bir ikilik yaşar. Aynı zamanda doğurma eylemini gerçekleştiren dişi yani anne, eril gücü besler ve doğurdukça ölümü de doğurur, aslında yok oluşu başlatır.

Mısır mitolojisinde yer alan Hermopolis yaratılış mitinde de yılan, yaratıcı unsur olarak görünmektedir. İlk maddenin patlamasıyla meydana gelen sekiz tanrıdan dördü yilandır. Yılanlar bu mitte tanrıça olarak geçmektedir ve dişil özelliklerine vurgu yapılmaktadır. Bu yılan tanrılar ve tanrıçalar kaosu temsil eden halidir. Bu kaosa son verecek olan ise yaratılışın başlangıcını temsil eden Atum'un simgesi olan yilandır. "Başlangıçların ve dünyanın sonunun" (Renouf, 2015:63) kendisinden ileri geldiğini söyleyen Atum, Nun sularında yatan bir yilandır ve Ogdoad sekizlisindeki dört yılan tanrıça kötücül ve olumsuz özellikleri olmasına rağmen yaratılış durumunda etkin oldukları için yani doğrudan ya da dolaylı bir şekilde yaratma eylemine dâhil oldukları için annenin yaratan ve yok eden özelliklerini sergilemektedirler. "İlk tanrısal çiftin yaratıcısı olarak kabul edilen"

(Eliade, 2012:116) Atum kendinden Şu ve Tefnut'u yaratarak diğer tanrıların da yaratıcısı konumuna gelmiştir.

Mısır'daki bereket ve verimlilik tanrısı olan Osiris de kimi zaman yılan ile özdeşleştirilmiştir. Ayrıca Nil Nehri ile de eş tutulan Osiris'le bitkilerin yaşaması ve ölmesi mümkündür. Mısır için hayatın kaynağı olan Nil tarımsal hayatın devamlılığı için de çok önemlidir. Dolayısıyla hem doğayı canlandırma hem de yok etme gücüne sahip olan Osiris bir tanrı olmasına rağmen genellikle tanrıçalara yüklenen bereket imgesini üzerinde taşımaktadır ve bu özellikleriyle de yine diğer mitlerde değinildiği gibi annenin yaratan ve yok eden gücünü kendisinde görülebilmektedir. “Evrensel bereket kaynağı olarak görülen Osiris, bütün yaratılışın kaynağı ve temeli olarak da yüceltilmektedir” (bkz. Eliade, 2012:125). Osiris'in bereket ile ilişkilendirilmesi kendini Serapis ile göstermektedir. Vücudun yılanlarla çevrili olarak bulunması onun doğurganlığını vurgulamaktadır. Böylece Osiris her ne kadar eril bir güç olsa da bereket ve doğurganlık gibi özellikleriyle dişilliği ön plana çıkmaktadır.

Sonsuz yaşamın kaynağı yılan, özellikle kobra, Mısır firavunlarının taçlarında yer alan güç unsurlarından biridir. Firavunların sonsuz ve ölümsüz gücünü sembolize etmek için bir güneş diskinin ortasında başını yukarıya kaldıran bir yılan görünmektedir. Uraeus olarak adlandırılan bu yılan kudreti ve hükmetme gücünü temsil etmektedir. Müller, “Güneş Tanrısı'nın yeryüzündeki temsilcisi Firavun'un altında sarıdır. Ateşle ilgili bir sembol olarak görülen bu yılanın köken olarak firavunların alnını süslediği, güneş gemisini zapt ettiği ya da gökle ilgili bir tanrı olduğu düşünülmektedir” (Müller, 1918:29) diyerek Uraeus'un firavunun gücünü pekiştiren bir unsur olduğunu göstermektedir. Uraeus'un bu ölümsüz gücü yine ana tanrıçanın daha da önceye gidilirse bilinçdışındaki annenin bir görünümünü temsil etmektedir. Ayrıca eril bir güç olan güneş ve dişil bir varlık olan yılan birlikteliği de görülmektedir. İkisi arasındaki uyum evrensel uyumu ve tanrısal bütünlüğü temsil eder.

Hint mitolojisindeki tanrı Vişnu “kozmik okyanusta sonsuz yılan Ananta'nın üzerinde uzanır ve sürekli uyuyarak evren olan düşü görür” (bkz. Campbell, 2015a:334). Tanrı Vişnu'nun yılan Ananta'yı ölümden kurtardığı bir hikâyesi de vardır. Kral Kansa, kız kardeşi Devaki'yi bir prensle evlendirir. Bir kâhin de bu evlilikten doğacak olan çocuğun, kralın yerine geçmek için onu öldüreceğini söyler. Kral da doğacak her çocuğun öldürülmesini emreder. Hikayeye göre yedinci doğan

çocuk Ananta'dır ve onu da Vişnu kurtarır (bkz. Yöndemli, 2004:41). Ananta'nın öldürülmesinin istenmesi, kralın hadım edilme korkusundan gelmektedir. Yani burada bir kastrasyon söz konusudur ve kastrasyon da Oedipus kompleksine bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Dişil bir güç olan Ananta'nın hayatta kalması ise erilliğin alt edilmesini ve doğanın egemenliğini temsil etmektedir. Kozmik sularda yılan Ananta'nın üzerinde bulunan Vişnu ise, evrenin hem yaratıcı hem de yok edici gücüdür. Bu mitte de yılan Ananta su kültüyle birlikte yer alır. Kozmik sularda yüzen yılan yaratılışı, sonsuz döngüyü yani annenin yaratan yok eden ve yeniden yaratan gücünü temsil eder.

Ophion yılanı, Yunan mitolojisinde yaratılışı başlatan ana unsurlardan biri olarak yer almaktadır. Bir yumurtanın etrafında sarılı olarak bulunan Ophion, bazı kaynaklarda Eurynome ile ilişkiye girmesiyle yaratılışı başlatan tanrıça iken, bazı kaynaklarda Eurynome'nin parmaklarının arasından çıkan yılan Ophion toprak ana ile birlikte olduğunda yaratılış başlar. Birçok mitte yaratılışın başlangıcı sayılan yumurta bu mitte de yılan ile birlikte yaratılışı başlatır. Çünkü yaratılış ve evren de zıtlıkların birliğinden oluşur.

Kuyruğunu ısırarak yılan olarak da bilinen Uroboros, aldığı halka şekliyle tamamlanmışlığı ve mükemmelliği sembolize eder. Kendi kuyruğunu yutan daire şeklinde bir yılan formunda tasvir edilir. Bir daireyi andıran şekliyle sonsuzluğun ve tekrar doğuşun sembolüdür. Uroboros, yeniden doğuş arketipine örnek verilebilir.

4.2. ŞEYTAN YILAN

Yılan her ne kadar yaratıcı olması, evrendeki düzene katkı sağlaması ve tedavi edici olmasıyla olumlu ve güzel roller sergilerken insanı baştan çıkaran ve onu tehlikeli yollara yönelten halleriyle de kötücül roller sergiler. Çünkü hem iyi hem de kötü olmak yılanın doğasında vardır. Yılandaki bu düalizm onun çoğunlukla anlaşılmasına neden olur. Kötücül ve şeytani yönleriyle yılan Semboller Sözlüğünde şöyle yer almaktadır:

Akat destanı Gılgamış'ta (çağımızdan 2300 yıl öncesi) bir kahramanın gerçekleştirdiği uzun ve tehlikeli bir yolculukta, ölümsüzlüğün gizemini keşfetmek için, yaşam bitkisini ortaya çıkaran da bir yilandır. Hristiyan dünyasında yılan şeytanın cisimleşmiş hâlidir, o Havva'yı kandırmak için yılan şeklini alan şeytandır. Yılan ve yaşam ağacı yenilenmenin sembolleri olsa da, bu

aldatıcı özelliği oldukça önemlidir. Ortaçağ kadın temsilinin bir karakteristiği olan yapraklar içerisinde yılan gibi kıvrılmış bir Havva figürünün yer aldığı Autun giriş kapısının ünlü alınlığı, kadının ve şeytanın birleştirilmesinin en son kertesidir. Şeytan Havva'ya eğer yasak meyvenin tadına bakarsa, bilgelik ve yaşam vereceğini vadeder ve onu tüm insanlıkla birlikte ölümlü olmaya mahkûm eder: “Karnının üzerinde yürüyeceksin ve hayatın boyunca toz toprak yiyeceksin.” Ancak yılan insanın kalbinde yaşamaya devam eder. Ve onu her çeşit günaha teşvik eder. Başlıca yedi günah, yedi başlı bir yılan şeklinde temsil edilmiştir. Meryem ya da bir azizin ayakları dibinde kıvrılmış bir yılan ya da ejderha, iyinin kötü üzerindeki zaferinin ve barok sanatta ise Katolik mezhebinin Protestan mezhebi karşısındaki başarısını simgeler (Larousse Semboller Sözlüğü, 652).

Eril güç olan güneş ve güneşe ait unsurlara düşman olarak bilinen yılan çoğunlukla karanlıklarla ve gizemli unsurlarla birlikte anılır. Zeus-Typhon, Osiris-Set, Kartal-Yılan, İndra-Vritra örneklerinde görüldüğü gibi aydınlık güçleriyle bir savaş içerisindedir. Savaşın sonunda ise daima mağlup olan taraftır. Çünkü yılanın öldürülmesi, yok edilmesi evrendeki düzensizliğin ve kaosun son bulmasına ve yeni bir dönemin başlamasına neden olmaktadır. Bu ise, sonsuz yaşamsal döngünün gerçekleşmesi için zorunlu olan bir durumdur.

Türk mitolojisinde şeytana eş tutulan Erlik yer altında yaşayan ve kötülük unsurlarını yöneten bir tanrı olarak yer almaktadır. Kötülüklerin ilahı olan Erlik'in vücudu baştan yılanlarla sarılıdır ve elinde bir yılan kamçısı taşımaktadır. Yeraltında yaşayan bir hayvan olan yılan Erlik'in elinde taşıdığı güç gösteren nesnelere biridir. Bayat, Türk mitolojik sisteminde erkek olarak tasavvur edilen Erlik'in başlangıçta kadın olma ihtimali üzerinde durur. Eski mitolojik verilerde onun mitolojik ana kompleksine bağlantısı görülmektedir. Altay-Sayan halklarının Şamanist görüşlerine göre Erlik bir zamanlar iri göğüslü bir kadın olarak tasavvur edilmiştir. Bazı mitolojik tipler gibi o da değişim geçirerek erkeğe çevrilmişse de sonraki dönemlerde biseksüel konumunu korumuştur (bkz. Bayat, 2012b:77-79). Dişil ve eril özellikleri kendisinde barındıran Erlik, insanoğlunu yoldan çıkarmayla ve onları kandırmayla görevli bir varlıktır. Yer altı dünyasının hâkimi olan Erlik kötülük güçleriyle ve yaşadığı ana rahmini andıran karanlık yeraltıyla anne arketipinin olumsuz özelliklerini sergilemektedir.

Törüngey ve Eje de Türk mitolojisinde Erlik'in kötülükleriyle karşılaşan ve onun tuzağına düşen ilk insanlardır. Bir ağaçtan türeyen dokuz ulusun birine ait olan Törüngey ve Eje, Erlik'in isteyip de elde edemediği bir ulusa mensuptur. Erlik kendisine ait bir ulusu olmasını çok ister ama bunda başarılı olamaz. İntikam olarak da dalının birinden yemesi yasak olan ağaçtan bir meyveyi onlara yedirmeyi başarır.

Başlarında bekçi olarak bulunan yılanın ağzından giren Erlik onu kandırarak Törüngey ve Eje'ye yasak meyveyi tattırır. Hikâye ana hatlarıyla Âdem ve Havva hikâyesini hatırlatmaktadır. Cennette yasak meyveyi yiyen Âdem ve Havva cennetten kovularak yeryüzüne gönderilir. Bu mitte insanları kandıran ve onları yoldan çıkararak bir varlık olarak yılan hilebaz figürüne örnek verilebilir. Aslında kötü bir niyeti olmamasına rağmen içine giren şeytanın yönlendirmesiyle Törüngey ve Eje'nin cennette yasak meyveyi tatmalarını sağlar. Törüngey ve Eje'nin yediği yasak meyve aslında bilgidir. Gerçek bilgiyi öğrendiklerinde ise gözleri açılır ve her şeyi tüm gerçekliğiyle kavrarlar.

Gılgamış Destanı'nda da Gılgamış'ı kandırarak onun büyük bir üzüntü içine girmesine sebep olan da onun bin bir zahmetle denizin dibinden çıkardığı otun bir yılan tarafından çalınmasıdır. Çok sevdiği arkadaşı Enkidu'nun ölümüyle üzülen Gılgamış bir gün kendisinin de bu sonla karşılaşacağını bildiği için ölümsüz olmayı başarabilen Utanapıştim'e gider. Orada ölümsüz olamayacağını anlayan Gılgamış'ı çaresiz göndermek istemezler ve ona insanı yeniden gençleştiren bitkinin nerede bulunduğunu söylerler. Denizin dibinden otu almayı başarır fakat yılan otu çalar (bkz. Eliade, 2012:99). “Gılgamış'ta gençleşme hayali doğada düzenli olarak yeniden meydana gelmenin kökenini ifade eden topraktan gelen bir yaratığa kaptırmıştır. Nitekim Gılgamış bu yenilgisi üzerine yılanı “toprağın aslanı” diye niteler” (Naskali, 2014:12). Yılan otu çalmasıyla deri değiştirir ve gençleşir. Gılgamış'ın gençleşme ümitleri de yerini derin bir üzüntüye bırakır. Bu mitte de yılan insanoğlunun genç kalması için önemli bir nitelik taşıyan bitkiyi çalan, kötü bir şeytan gibi yer almaktadır. Aynı zamanda Törüngey ve Eje mitinde gerçek bilginin yasak meyvenin yenmesiyle öğrenilmesi gibi Gılgamış'ın otu da aydınlanmayı ve gerçekliği ona gösterecek bir unsurdur.

Etana mitinde ise yılan, kartalla birlikte dostça bir hayat sürmektedir. Birbirlerinin yavrularını korumakla anlaşmaya varan yılan ve kartal dönüşümlü olarak yavrularla ilgilenmektedir. Fakat bir gün kartal yılanın yavrusunu yutarak bu anlaşmayı bozar. Ceza olarak da yılan, kartalı bir çukura kapatır. Burada hikâye farklı bir boyut kazanır çünkü hükümdarlığını devam ettirmek için erkek bir evlada ihtiyaç duyan kral Etana çukurdan kartalı çıkararak doğum otunu elde etmek için kartaldan yardım ister. Bu mitte de bir ağaç dibinde yılan, kartalla huzur içinde yaşamaktadır. Fakat kendi yavrusuna zarar verildiği için o da şeytani yönlerini

kullanarak bir plan kurar ve kartalı bir çukura hapseder. Bu da yine annenin iyi özelliklerinin yanı sıra yavrusuna zarar verildiğinde ne kadar kötücül olabileceğine bir örnektir. Aynı zamanda mitte, kral soyunun devamı için erkek bir çocuğa ihtiyaç duyar fakat ataerkil düzenin sürekliliği de bir dişiye bağlıdır. Kadın olmadan soylarını sürdüremeyen ataerkil düzen onu ikincil konuma atmıştır.

Mısır mitolojisinde de yılan Apophis olarak da bilinen Apep şeytani özellikleriyle bilinen bir yilandır. Set'in simgesi olan Apep, tanrı Rie'nin peşinden giderek onu zehirlenmek ister. Çünkü İsis Güneş Tanrısı'nın gizli adını öğrenmek istemektedir. Bu amacını gerçekleştirirken de yılan zehrine ihtiyaç duymaktadır. Bu mitte de yılan karanlık ve kötülük güçlerini temsil ederek zarar verir ve düşmanca hareketlerde bulunur. Evrenin çatışan güçlerinin getirmiş olduğu bir yenilemenin sembolü olan Apep Güneş Tanrısı'nı takip ederek aydınlık güçlerini tehdit etmektedir. "Kozmogoni her sabah, güneş tanrısının yok etmeyi başaramadığı yılan Apophis'i her "geri püskürtüşünde" yinelenir; kaos (= ilk karanlık) bilkuvve mevcudiyeti temsil ettiği için yok edilemez" (Eliade, 2012:118). Apophis de karanlık ve aydınlık güçlerinin savaşını temsil eder ve bu savaşta galip gelemez. Bu özellikleriyle Apep şeytani yönlerini ortaya koymaktadır. Yunan mitolojisindeki Typhon'a denk gelen Set de şeytan yılan olarak yer almaktadır.

Vritra, Hint mitolojisinde verimlilikle ilişkilendirilen İndra'nın kuraklık getiren baş düşmanıdır. Aynı zamanda diğer tanrıların da düşmanı olan Vritra yedi nehri yutarak büyük bir kuraklığa neden olur. İndra bu yedi nehri kurtarmak için Vritra ile bir savaşa girer ve Vritra'yı yenerek nehirleri serbest bırakır. Kuruyan solan ne varsa canlanır ve insanlar su kaynaklarına kavuşur. Eliade "İndra'nın zaferi, başka yorumların yanı sıra kısırlığa ve suların Vritra tarafından "hareketsizleştirilmesi"nin sonucu olan ölüme karşı hayatın zaferiyle de eşdeğerdir" (bkz. Eliade, 2012:249) diyerek İndra ve Vritra arasındaki bu mücadelenin yaşam ve ölüm arasındaki çatışmayı ifade ettiğini dile getirir. Vritra da yaşam kaynaklarını yok etmek isteyen bir yılan olarak şeytani tavırlarıyla dikkat çekmektedir.

Yunan mitolojisinde Typhon, yüz başlı ve yılan ayaklı olarak tasvir edilir, yer altı canavarı Kerberos'un babasıdır. Fırtınanın ve rüzgârların sembolü olan Typhon, Mısır mitolojisinde yer alan Set ile bir tutulmaktadır. Aynı zamanda Olimpos'lu tanrıların da düşmanı olan Typhon, Zeus'a meydan okur fakat Zeus onu yeraltına atarak cezalandırır. Python ise, Yunan mitolojisinde Apollon ile birlikte yer

almaktadır. Hem Yunanlılar hem de Romalılar için Apollon müziğin ve sanatların hamisidir. Müzik ve sanatın yanı sıra arındırma ve şifa tanrısı olarak da bilinmektedir. Apollon, Parnassos dağında yaşayan ve insanları rahatsız eden bir yılanı yok etmek ister. Yılanın bulunduğu mağaraya gelerek onu okuyla vurur. Yaralanan Python ormana doğru kaçır ve orada kıvrılarak ve her yeri kana bulayarak ölür. Python adındaki bu yılan, ilkbaharda Parnassos dağlarından akarak inen coşkun selleri temsil eder. Hem Typhon hem de Python da görüldüğü gibi her ikisi de tanrılarla insanlara düşmandır ve her durumda onlara zarar vermek isterler. Fakat her iki büyük yılan da bir şekilde su ile ilişkilidir. Typhon denizler altında yaşayarak gemicileri korkuturken, Python dağların eteklerinden akarak selleri oluşturur. Hayatın başlangıcı olan su ile bağlantılı bu iki yılan annenin zarar veren ve yok eden yönlerini göstermektedir.

Yunan mitolojisinde Herakles, Roma mitolojisinde Herkül olarak adlandırılan kahraman her iki mitolojide de on iki görevi yerine getirmesiyle bilinen bir kahramandır. Görevlerden biri, gövdesinin üzerinde yılanı benzeyen dokuz başlı olan Lerna Ejderi'nin öldürülmesidir. Herakles, Lerna Ejderi'ni öldürmeyi başarır. Bir bataklık canavarı olan Lerna Ejderi'nin babası bir diğer yılan Typhon'dur. Ejderin başının kesildiği yerden yeni baş çıkmaktadır ve Herkül bunu engellemek için kestiği başların yerini bir ateşle dağlar. Korkunç ve acımasız davranışlarıyla şeytan yılan sınıfına giren Lerna Ejderi de anne arketipinin kötücül özelliklerini göstermektedir. Lerna Ejderi'nin yaşadığı bataklıklar kadını yani anneyi temsil ederken, Herakles'in ejderin başını dağlamadaki kullandığı ateş eril bir unsuru temsil eder. Bu mitte de eril gücün dişil gücü alt etmesi anlatılmaktadır.

Apollon tapınağında rahip olan Laokoon, tanrının heykeli önünde karısıyla sevişerek bir günah işler ve Apollon'un öfkesini üstüne çeker. Truva Savaşı'nda ise, denizden çıkan iki yılan Neptün'ün rahibi Laokoon'u ve oğullarını sarararak denizin dibine çeker. Bu mitte, deniz yılanları, Laokoon'u içeriye çekerek onu Apollon'a ettiği saygısızlıktan dolayı onu cezalandırırlar. Şeytan yılan olarak ele alınan deniz yılanları ceza unsuru olarak kullanılmaktadır. Yine burada da su içinde yaşayan yılanlar kötülüklerin karşılığını vererek annenin yok eden tarafını ortaya koyar. Burada da yılan yaşama gebe kaldığı gibi ölümü de doğurur.

4.3. İYİLEŞTİRİCİ-TEDAVİ EDİCİ YILAN

Yılan, Yakındoğu'nun ilk medeniyetlerinden itibaren kutsallaştırılmış hayvanlar arasında yer almaktadır. Zira yılan, kısa zamanda ölüme neden olabilen zehri ve gömlek değiştirmesiyle de gençleşmeyi ve ölümsüzlüğü çağrıştıran davranışıyla sıra dışı güçleri olan bir varlık olarak değerlendirilmiştir. Yılanın ölümlü "thanatos" dolayısıyla yaşamla "zoe" yakın ilişkisi, onun insanın yaşam süresinin ya da ömrünün belirleyicisi olan bilinmeyen güçlerle bağlantılı olduğu fikrini beraberinde getirir. Bu nedenle yılanın sağaltıcı güçlerinin, ölümlü yaşam arasındaki sınırın koruyuculuğunu üstlenişinin ve tıbbın simgesi sayılışının ve zamanın hâkimi olan evrensel tanrıların da temsilcisi olduğu verileri birlikte okunmalıdır (bkz. Naskali, 2014:5-6). Çünkü yılan hem öldüren hem de yaşatan doğasıyla zıtların birliğini kendi bünyesinde içerir ve tıpkı bir ağaçta birbirine sarılan iki yılan gibi yaşam ve ölümün aslında kol kola gezdiğini ve birbirinden ayrılmadığını sembolik olarak gösterir. Yılanın iyileştiren ve tedavi eden yönleriyle ilgili olarak şu bilgiler yer almaktadır:

Aynı anda hem zehirli hem de iyileştirici olan yılan, tıp tanrısı Asklepios'un simgesidir. Böylelikle yılanların, Gorgonların başı üzerindeki kıvrılmış hâlde ölüm ve gaddarlık sembolleriyle, iyileştirici özellikleri olan Merkür'ün sopasına sarılmış, denge ve iyileştiricilik sembollerini çakıştırabiliriz yılanın deri değiştirmesi sürekli bir gençlik, uzun yaşam ve hatta ölümsüzlük sembolüdür. Ve yine İbranileri çölde yılan sokmasından korumak adına Yahve Musa'ya, bir yılan ısırıldığı anda iyileşmek için kendisini bir kez görmenin bile yeterli olacağı tunç bir yılan yapmasını buyurur (Larousse Semboller Sözlüğü, 651-652).

Deri değiştirmesiyle ölümsüzlüğü simgeleyen yılan aynı zamanda zehir ve panzehiri bünyesinde barındırmasıyla tıbbın da simgesi haline gelmiştir. İyileştirici-tedavi edici yılan başlığında ise sırasıyla otacı olarak şaman, ev eşik iyesi olarak yılan, Şahmeran, Ningişzida, Nagalar, Ananta, Vasuki ve Kundalini de yılan ele alınacaktır.

Türk mitolojisinde tanrılarla ve ruhlarla iletişim kuran, gelecekte haber veren, ölümleri ölümler dünyasına götüren bir kişi olan Şaman'ın aynı zamanda tedavi eden ve hastalıkları iyileştiren yönü de vardır. Bu iyileştirme teknikleriyle ilgili şunlar sayılabilir:

Bu kendine has teşhis ve tedavi şekline ilahi ve kutsal bir titremeye sarsılma, hastalık yaratan ruhu emmekle onu vücuttan dışarı atma, cinsel organların gösterilmesiyle hastalık ruhlarını vücuttan çıkarma, dans metodunun

çoşkunluğuyla hastayı sağalmaya inandırma ve motive etme vs. uygulamalar önemli etmenlerdir (Bayat, 2012b:110).

Öncelikli olarak hastalığın kaynağını bulan şamanlar sonrasında hastalığa göre tedavi yöntemi belirlemektedirler. Aynı zamanda şamanlar giydikleri manyak adlı elbiseleriyle ayinlerde yanlarında buldukları özel nesnelere olan davul ve asasıyla da bu sağaltımı pekiştirmektedirler. Çünkü elbiselerinin üzerindeki yılan figürleri, davullarında çizili olan yılanlar ve asalarındaki yılan figürleri o hayvanın gücünü bu nesnelere üzerinde taşıyan şamana geçirmektedir. Nasıl ki yılan tedavi amaçlı kullanılacak panzehire sahipse şaman da bir hastayı iyi edecek şifalı güçlere sahiptir. Bu özellikleriyle yılan annenin koruyan ve iyi eden güçlerini temsil etmektedir.

Ev eşik iyesi olarak yılan da evi ve evde yaşayan kişileri koruyan önemli varlıklardan biridir. Evde onların küstürülüp incitilmemesi gerekmektedir, yoksa ev halkına hastalıkların ve belaların geleceğine inanılmaktadır. Daha çok kadınla ilişkilendirilen ve kadımsal bir mekân olarak görülen evin bekçisi de yılanıdır.

Belden üstü insan ve aşağısı yılan olan Şahmeran hiç yaşlanmayan bir varlık olarak mitlerde yer almaktadır. Doğurganlığı ve bereketi simgeleyen Şahmeran aynı zamanda yaşamın ve değişimin de simgesidir. Yeraltında büyük bir krallığı olan Şahmeran'ın kimi mitlerde eti kimi mitlerde ise sütü şifa kaynağıdır. İçen kişilerde hastalık kalmaz ve ölümcül hastalıklarından iyileşirler. Fakat "Binbir Gece Masalları"ndaki hikâyede verdiği iki şişeden biri zehirdir. Tıpkı bir yılanın kendine has doğası gibi zehri ve panzehiri bir arada bulundurur. Diğer hikâyede ise etinden yapılan bir ilaç hükümdarı ölümcül hastalığından kurtarır. Dolayısıyla yılanın sütünün ve etinin hayata yeniden döndürdüğü görülmektedir. İkinci bir hayat vermektedir. Çünkü "yılan kendini yenilediği nedeniyle ölümsüzdür. Bu nedenle de doğurgandır" (Sözeri, 2000:95). Sözeri, doğurmayı da bir ölümsüzlük olarak görmektedir. Dolayısıyla çağlar boyunca korkulan bir varlık olan yılanı saygı duyulma sebeplerinden biri de onun şifa verme özelliği sayılabilir.

Sümer mitolojisinde yer alan ve Hayat Ağacının Hâkimi anlamına gelen Ningişzida adındaki tanrının sembolü, bir sopaya sarılan biri dişi, biri erkek iki yılanıdır. Yunan ve Roma mitolojindeki Caduseus'u anımsatan Ningişzida sembolü de hayat ve sağlıkla ilişkilendirilmektedir. Bir bereket tanrısı olan Ningişzida elindeki yılan figürlü sopasıyla yaşamın kaynağı olan su ile de ilişkilendirilmektedir.

Yaşam ve ölüm gibi zıtlıklarla ele alınan yılan Ningişzida ile birlikte şifa veren ve tedavi eden özelliklerini sergilemektedir.

Şahmeran gibi insan yüzlü yılan kuyruklu varlıklar olarak betimlenen Nagalar, Hint mitolojisinin tedavi eden ve şifa dağıtan varlıkları olarak yer almaktadır. Şahmeran gibi yer altı dünyası Patala'da yaşayan Nagalar'ın en önemlileri Ananta ya da diğer adıyla Şeşa, Takşaka ve Vasuki'dir. Patala adı verilen sulak bölgelerde yaşarlar ve yarı yılan yarı insan olan bu ırkın nehir, pınar ve kuyuların koruyucusu olduklarına inanılmaktadır. Her zaman su kaynaklarının yakınında yaşayan yılanlar, su kaynakları kontrol ederler, çünkü yılanlar yaşam, ölümsüzlük ve sağlık kaynaklarının koruyucularıdır. Böylece de yaşam, bereket ve ölümsüzlük gibi amblemlerle de yakından bağlantılıdır (bkz. Eliade, 2014a:215). Ananta Vasuki ve Takşaka da su ve bereket ile yakından ilişkilidir. Yer altı dünyasının hükümdarı olan Takşaka orada görkemli bir hayat sürmektedir. Genç bir çırağın mücevherlerini çalmasıyla ülkelerinin yerini açığa vurur ve onların ülkesinden ancak ölümsüzlük tılsımını içenler çıkabilmektedir. Bu tılsım da kutsal bir sudur. Vasuki ise, tanrılar ve ifritler Okyanus'u çalkalarken ip olarak kullanılmaktadır. Kuyruğundan tanrılar başından ise ifritler tutarak Süt Okyanusu'nu karıştırmaya başlarlar. Spermayı yani hayatı oluşturan, yumurtayı dölleyen bir gücü simgeleyen yılan burada yaşamı başlatmaktadır. Ananta ise, Vişnu'nun üstünde uzanır haldeki Narayana suretine büründüğü yilandır. Narayana'nın göbeğinden bir nilüfer filizlenir ve yaratılış sürecini yeniden harekete geçiren Brahma oluşmuş olur. Yılan Ananta ise, yeniden doğuşu başlatan bir unsur olarak dikkat çekmektedir. Ele alınan üç Naga Hint mitolojisinde şifa yılanı olarak düşünülebilir. Çünkü süt Okyanusu'nda çalkalanan Vasuki'nin yaptığı da bir çeşit sağlık veren bir iksirdir. Aynı şekilde Takşaka'nın ülkesinden ölümsüzlük suyunu içmeden ülkeden çıkılamaz. Buradaki ölümsüzlük suyu da yılanların ülkesi olmasından kaynaklanmaktadır. Çünkü bir ölümsüzlük ve sonsuz yaşam sembolü olan yılan bu gizil gücünü su vasıtasıyla içenlere aktarmaktadır. Bu mitte ise, Takşaka'nın kutsal suyu ve Vasuki'nin Süt Okyanusu spermayı temsil etmektedir. Her ikisi de varoluşu ve sonsuzluğu simgelemektedir. Çünkü tılsımlı suyu içen ölümsüzlüğe kavuşurken, Vasuki'nin karıştırdığı Süt Okyanusu da sağlık veren bir iksirdir. Aynı zamanda Takşaka'nın ülkesi arketipsel anlamda anneyi ifade eder. Ülke, kadın rahmini ve bedenini temsil eder.

Kundalini, yılan formunda tasvir edilen evrensel bir enerjinin adıdır ve Eski Hint metinlerinde şehvet sembolü olarak geçmektedir. Kundalini enerjisinin uyarılınca insan bedeninde güçlü bir potansiyel meydana geldiğine inanılmaktadır. Bu sayede de insan bedeninde bulunan çakralar açılır. Her insanın omuriliğinde bulunan ve yılan formunda tasvir edilen bu enerji şifa veren yılan olarak düşünülebilir. Çünkü sahip olduğuna inanılan yılan formu ona ölümsüzlüğü ve doğurganlığı vermektedir. Dolayısıyla kundalini de anne arketipinin görüldüğü unsurlardan biridir.

Bir zamanlar genç ve güzel bir kız olan Medusa, Athena'nın güzelliğini kıskanmasıyla saçları yılanlara dönüşür. Bakışları kendine bakanı taşa çevirir. Oldukça zararlı olmaya başlayan Medusa'yı Perseus öldürür. Tanrıça Athena, Medusa öldüğü zaman bedeninden akan kanı toplar ve Asklepios'a verir. Medusa'nın sağ tarafındaki damarlarda dolaşan kan zehirli, sol tarafındaki damarlardaki ise faydalıdır. Görüldüğü gibi, yılan saçlarıyla Medusa bir yılan gibi zehir ve panzehiri damarlarında taşır ve panzehir olan kanı ölüleri bile diriltecek kadar güçlüdür. Dolayısıyla Medusa'nın annenin hem öldüren hem de yaşatan gücüne sahip olduğu görülmektedir.

Simgesi kutsal yılan olan Asklepios ya da Romalıların tabiriyle Eskülap, Apollon'un oğludur ve hekimlik bilimini öğrenir. Hekimliğin sembolü sayılan Asklepios'un asasının üzerinde birbirine sarılı iki yılan yer almaktadır. Yılanlar Asklepios'un kutsal hayvanlarıdır. Asklepios gibi Hermes'in de yılanlarla sarılı Caduceus adlı bir asası vardır. Caduceusun en uç noktasındaki simge ruhani üstünlüğü işaret eder ve bu nedenle tıbbın simgesi haline gelir. İki temel zıt düşünceyi; erkek-kadın, su-ateş, bedensellik-ruhanilik temsil eden yılan zıtların birliğini hem Asklepios'un hem de Hermes'in sopalarında göstermektedir. Bu iki asa iyileşme diriliş gibi kavramların da sembolik halini temsil etmektedir.

Görüldüğü üzere ele alınan tüm mitlerde yılan zıt unsurları sembolize eden bir hayvandır. İyi ve kötü güçlerin mücadelesinde her zaman önemli bir rol üstlenmiştir. Fakat yılan bu mücadelede çoğunlukla dişil gücü temsil etmiş ve iktidarı simgeleyen eril güce yenik düşmüştür. Her ne kadar eril güç tarafından alt edilse de yine eril gücün soyunu sürdüren de o olmuştur. Yaratılış mitlerinde doğurganlığı, üremeyi sağlamıştır yani neslin devamını getirmiştir. Fakat bu özelliklerine rağmen yarattıklarına da düşman olup onları yok etmek isteyen de bir

yönü vardır. Dişil gücü temsil etmesinin yanı sıra görünüşü bir fallusu andırmaktadır ve eril tarafı ön plana çıkmaktadır. Aynı zamanda yılan firavunların taçlarında yer alır ve takip edilmesi gereken bir lider gibidir. Çünkü onda bilinmeyen sırlar ve sonsuzluk vardır. Bu yönleriyle de yılan bir bilge konumundadır ve herkesi yönlendirir. Şeytan yılan olarak anılan yılan ise, kötü özelliklerini hilebaz figürünü üzerinden gösterir. Yılan, iyileştirici-tedavi edici özellikleriyle de çoğunlukla yeniden doğuşu ve annenin iyi eden olumlu özelliklerini ortaya koyar.

SONUÇ

Bu çalışmada dünya mitlerinde yılan; Türk mitolojisi, Sümer-Babil mitolojisi, Hint mitolojisi, Mısır mitolojisi ve Yunan-Roma mitolojisinde Carl Gustav Jung'un öncülüğünü yapmış olduğu arketipsel inceleme yöntemi ile açıklanmaya çalışılmıştır. Edebiyat birçok farklı bilim dalı ile iç içedir. Felsefe, tarih, sosyoloji gibi bilim dalları edebiyatın faydalandığı alanlar olmuşken, mitoloji de edebiyatın sık sık başvurduğu kaynaklardan olmuştur. Zira mitler edebiyatların ilk örnekleri olarak kabul edilmiştir. Bu sebeple mitolojiden yararlanan her yazar, şair ve sanatçı da mitlerin günümüze kadar aktarımına katkı sağlamışlardır. Günümüze kadar gelen yılan da bu araştırmada farklı kültürlerin mitlerinde araştırılıp incelenmiştir.

Bu çalışmada öncelikli olarak Karşılaştırmalı Edebiyat ve mit ilişkisi üzerinde durulmuştur. Karşılaştırmalı edebiyatın temel çalışma alanlarından biri olan mitler edebi ürünlerin alt metinlerini oluşturduğu saptanmıştır. Konunun daha iyi açıklanabilmesi için toplum, edebiyat ve mit ilişkisi incelenmiş, ayrıca karşılaştırmalı mitolojiye de değinilmiştir. Burada mitlerin insana evrenle ilgili kavrayamadıklarına ve açıklama getiremediklerine dair bilgiler sunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca mitler insanlara yüzyıllarca rol model olmuşlardır. Mitlerle ilgili ulaşılan bir diğer sonuç ise yeryüzünde yaşanan çok önemli olayların mitler sayesinde bilinmesini ve bu olayların bir daha yaşanabileceğini hatırlatan nitelikte oluşlarıdır. Eski çağlardan beri toplumların inanışlarında, geleneklerinde ve sözlü kültürlerinde görülen mitlerin eski zamanlarda yaşanan olayları anlatan gerçek öyküler olduğu görülmüştür.

Mitler ilgili ulaşılan bir diğer sonuç ise, sözlü edebiyatın ilk örneklerini oluşturmakla birlikte, sözlü kültürün de gelişimine katkıda bulunmuş olmalarıdır. Edebiyatın kendine has düşünsel örneklerini sunmuşlardır. İçinde buldukları dönemin etkisi ile şekillenmişler ve bu şekilde varlıklarını günümüze kadar sürdürmüşlerdir. Bu sebeple, mitler içinde bulunduğu toplumun kültürel değerleriyle var olmuşlar ve o toplumun değerlerini yansıtmışlardır. Mitlerin edebi türü zenginleştirirken, geçmiş ile günümüz arasındaki bağı koruyan bir köprü görevi gördüğü sonucuna ulaşılmıştır. Kültürel bellek aktarıcıları olan mitler, geçmişin kodları ve toplumların dinaları olduğu saptanmıştır.

Mitler farklı coğrafyalarda ortaya çıksa da özde aynıdırlar. Karşılaştırmalı mitoloji de farklı kültürlerde görülen ortak motifleri ve sembolleri bu noktadan

hareketle açıklamaya çalışmıştır. Çünkü karşılaştırmalı mitoloji, kültürler arası etkileşimi ortaya koyacak önemli alanlardan biri haline gelmiştir. Buradan hareketle şu sonuca ulaşılmıştır; mitoloji disiplinler arası çalışmalarıyla çok yönlü bir bakış açısı sergilemiş ve toplumları birbirine bağlayan bir köprü görevi görmüştür. Az ya da çok birbirleriyle iletişim kuran bu topluluklar farklılıklarını zenginlik haline getirmeyi başarmıştır. Toplumdan topluma aktarılan bu mitlerin kendilerini tekrar ederek çağlar boyunca farklı konular, semboller ya da motifler şeklinde var olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Türk mitolojisi, Sümer-Babil mitolojisi, Hint mitolojisi, Mısır mitolojisi ve Yunan-Roma mitolojisinde yılan, Carl Gustav Jung'un öncülüğünü yapmış olduğu arketipsel inceleme yöntemi ile incelenmiştir. Arketipsel inceleme yöntemi ele alınırken öncelikli olarak arketip kavramı üzerinde durulmuş, Carl Gustav Jung'un kolektif bilinçdışı ve arketip ile ilgili fikirlerine yer verilmiş ve kişiliğin arketipleri açıklanmıştır.

Arketipler, mitlerde görülen her bir karakterin, olayın ya da tekrarlanan motifin ilk örneklerini teşkil etmektedirler. Arketipsel eleştiride amaç, insanları eski çağlardan beri etkileyen arketipleri ortaya çıkarmaktır. Bu inceleme yöntemi de metne yönelerek içindeki simgeleri çözümlemeye çalışır. Edebi metinlerde tekrarlanan arketipleri ortaya çıkarır. Birçok farklı mitte tekrarlanarak gelen yılan da arketipsel eleştiri ile açıklanmıştır. Bilinçdışında yer alan eski bilgiler olan arketipler nesilden nesile aktarılmıştır.

Kişiliğin arketiplerini oluşturan anne, büyük bilge, yeniden doğuş ve hilebaz arketipleri yılanı açıklamakta kullanılmıştır. Anne arketipi olumlu yönden dadı, bilge kadın, tanrıça kilise, gök, toprak gibi kavramlarla özdeşleştirilirken; olumsuz yönden cadı, ejderha ve su gibi birçok farklı kavram ile de özdeşleşmiştir. Zor durumda kalana yardıma koşan büyük bilge, ruh göçü, reenkarnasyon, diriliş, yeniden doğuş ise yeniden doğuş arketipi olarak adlandırılmıştır. Kısmen eğlenceli kısmen kötücül olan hilebaz figürü ise çeşitli oyunlar ile kahramanın aklını karıştırmıştır.

Yer altı ve yeryüzünde yaşayan yılanın iki farklı katmanın özelliklerini bünyesinde barındırması zıtlıklarla iç içe olduğunu gösterir. Yer altı ölüm ve kötülük ile ilişkilendirilirken, yeryüzü deri değiştirme özelliği sebebiyle yeniden dirilme ile ilişkilendirilir. Eski çağlardan beri hem saygı duyulan hem de korkulan bir hayvan

olan yılan bünyesinde hem zehiri hem de panzehiri barındırması sebebiyle düalist bir yapıya sahip olduğu ortaya konmuştur. Toplumların yılanı yükledikleri anlam dönem dönem farklılık göstermiştir. Tek tanrılı inançla birlikte yılanı olumsuz bir anlam yüklenmiştir.

Görünüş itibariyle dişi cinsel organından doğan fallusu simgeleyen yılanın doğurganlık ile sembolleştirilen toprağı dölleyen bir unsur olarak görülmüştür. Bu sebeple yılanın doğumu simgelediği saptanmıştır. Ayrıca görünüş itibariyle spermaya benzeyen yılan hem toprak üzerinde hem de toprak altında yaşar ve doğurgan toprağı dölleyen bir unsur olarak görülür.

Ağaç, yumurta ve su ile de ilişkilendirilen yılanın bu unsurların doğada üreme ile ilgili olmalarından dolayı yine yılan ile ilişkilendirildiği saptanmıştır. Yaradılış ile ilgili mitlerde ağaç ve yılan birlikte yer almıştır. Ağaç da doğurganlığı simgelemektedir. Şekli itibariyle dallarındaki çentikler ve yaprakları kadın vajinasını andırmaktadır. Ayrıca yer altı, yeryüzü ve gökyüzü arasında bir bağ oluşturur. Dolayısıyla yılanın çok yönlü ve her uzama ait bir varlık olduğu saptanmıştır.

Bereketi simgeleyen su da yılan ile ilişkilendirilmiştir. Ölümsüzlük ve yeniden doğuş sembolü yumurta yılan ile ilişkilendirilmiştir. Yumurtanın aşılması da doğurganlığı ifade eder. Yılan ise spiral biçimlidir. Kadın vücudunda aşılabilen yumurtalar vardır, şekli ile yılanı andıran sperma da bunu aşılır. Bu yüzden yılan, üreme doğurganlık ile ilişkilidir.

Dünya mitlerinde yılan incelenirken öncelikle Türk mitolojisindeki yeri üzerinde durulmuştur. Yılan; ejder olarak, kozmogoni mitlerinde, Şamanizm'de, on iki hayvanlı Türk takviminde, ev-eşik iyisi olarak ve Şahmeran olarak farklı görünüm ve özellikleri açıklanmıştır. Yılanın büyük hali evrenin imgesi olan ejderin kaosun simgesi su ve ağaç ile ilişkilendirildiği saptanmıştır. Zira ağaç ve su yaşamın kaynağıdır. Kozmogoni mitinde yılanı bakıldığında evrenin yaratılışında rol oynadığı saptanmıştır. Şamanizm'de Şaman'ın erk hayvanı olarak ortaya çıkan ve Şaman'ın birçok aksesuarında görülen yılanın Erlik ile ilişkilendirildiğinde Erlik'in yer altı dünyasının tanrısı olması sebebiyle olumsuz anlam yüklendiği saptanmıştır. Doğurganlık ve üreme ile ilişkilendirilen yılanın evde de bereket unsuru olarak görüldüğü saptanmıştır. Zira doğurganlık kadının bir özelliğidir ve yılan da doğurgan doğasını kadından almaktadır. Yılanların şahı Şahmeran'ın etinin hastalıklara çözüm

olması ve şifa dağıtması özellikleri, onun değişimin ve uzun ömrün sembolü olduğunu gösterir. Bu da düalist yapısını gösterdiği saptanmıştır zira vücudunda hem zehir hem panzehir vardır.

Sümer-Babil mitolojisinde yılan; Enuma Eliş'te ejder Tiamat, Gılgamış Destanı'nda ölümsüzlük otunu çalan yılan ve Etana Destanı'ndaki kartal ile birlikte yaşayan yılan ve Ningișzida ve yılan olarak ele alınmıştır. Tiamat deniz ejderhasıdır ve Marduk tarafından gövdesi ikiye ayrılarak gök ve yer yaratılır. Onun bedeninden oluşturulan evren, onun özünü de paylaşır. Marduk'un eseri olması tanrısal bir biçim verirken Tiamat'ın bedeni çelişkili bir madde verir ve evrenin ikili doğası oluşur. Bu sebeple Sümer mitolojisinde de evrenin yaratılışında düalizm olduğu saptanmıştır. Gılgamış Destanı'nda ise yılan, Gılgamış'ın bulunduğu ölümsüzlük otunu kapıp deri değiştirmesiyle öne çıkan kötücül bir karakterdir. Ama yılanın deri değiştirmesiyle ne saptanmıştır? Etana mitosunda ise kartal ve yılan bir ağacın dibinde yaşamaktadır. Kökleri yer altında, dalları gökyüzünde olan ağaç hem yeryüzü hem gökyüzünün bütünleşmiş hali ve iki yer arasında bir köprüdür. Yılan da ağacın dibindedir. Yaşam kaynağı olan ağacın içinde barındırdığı düalizmi yılan ile dışarı vurduğu saptanmıştır. Hem yer altı hem de su ile özdeşleştirilen bir tanrı olan Ningișzida, bir bereket tanrısıdır ve şifa dağıtıcı özelliği vardır. Ningișzida'nın yılan figürleriyle birlikte ölümsüzlüğe vurgu yaptığı saptanmıştır.

Mısır mitolojisinde yılan; Hermopolis yaratılış mitinde, Douat'ta, Atum, Osiris, Apep, Set ve Uto'nun yılan ile ilişkisi üzerinde durulmuştur. Hermopolis mitindeki Hermopolis sekizlisinde tanrılar kurbağa, tanrıçalar ise yılan olarak tasvir edilmiştir. İsis ve Güneş Tanrısı arasında geçen mitte ise yılan kötücül özellikleriyle bilinir. Yılan burada zehiri ile dikkat çeker. Çünkü zehri ile Güneş Tanrısı'nı zehirler ve etkisiz hale getirir. Osiris verimlilik ve Nil Nehri ile ilişkilendirilmiştir. Ayrıca yılan olarak da görülmüştür. Douat'ta ise Güneş Tanrısı Ra'nın yer altına yaptığı yolculukta karşısına yılan çıkar. Muhafızlık yapan yılan ayrıca kuyruğundan giren Ra'nın gemisinin, ağzından bir dönüşüme uğrayarak Khepri olarak çıkmasına kadar birçok farklı şekilde görülür. Güneş Tanrısı, Khepri olarak bilinen skarabe şeklinde yeniden doğmak için yer altı dünyasına bir yolculuk yapar. Mücadelelerden sonra yeraltındaki geçişler tamamlanır ve sonucunda bir yılanın ağzından çıkarak dönüşüm tamamlanır. Burada saptanan ise yılanın da sürekli deri değiştirerek kendini yenileyen bir varlık olmasıdır. Yılanın yenilenmesi içinden geçen varlığın da

yenilenmesine sebep olacaktır. Burada ise yılanın yeniden doğuş arketipine örnek olduğu saptanmıştır.

Hint mitolojisinde yılan; İndra ve Vritra'da, Nagalar'da, Ananta/Şeşa'da, Kundalini, Vasuki ve Vişnu'da ele alınmıştır. İndra ve Vritra'da, ejderha Vritra yaşamın kaynağı olan suyu hapseder. Bu yüzden su kaynaklarını elde etmek için bir kavga gerçekleşir. Kurak mevsimin yılanı Vritra, İndra tarafından öldürülür ve sular serbest kalır. Vritra hem Tanrı Tvastir'nin hem de dişi ifritin oğlu olduğu için özünde düalist bir yapı gösterdiği belirlenmiştir. Nagalar, insan yüzü ve yılan kuyruklu yaratıklar olarak tasvir edilir. Su ile ilişkili olduğu saptanmıştır. Nagalar, sulu ve nemli bölgelerde yaşayan yılanlar, suyun koruyuculuğunu üstlenir. Nagaların hükümdarı olan Şeşa, yaratılışın başlıca varlıklarından biridir ve burada da yılan su unsuruyla birlikte gözlemlenmektedir. Yenilenmenin ve yaşamın kaynağı olan su gibi yılanın da yaşamı ve yenilenmeyi yani verimi ve bereketi sembolize ettiği sonucuna varılmıştır. Süt Okyanusu'nu karıştırmada yardımcı bir unsur olan yılan Vasuki Nagalar'ın önemli üç tanrısından biridir. O da su unsuru sayılabilecek süt unsuru ile ilişkilendirilmiştir. Okyanusta ölümsüzlük nektarını karıştırabilmek için Vasuki'ye ihtiyaç duyulur. Çünkü yılan şekli itibariyle bir ipi andırır ve kendini yenileyen doğasıyla da ölümsüz olduğuna inanılır. Dolaylı olarak yılan bu nektara kendi şifa veren ölümsüz özünü katmaktadır. Yogada her insanın omuriliğinde bulunan enerjiyi sembolize eden Kundalini'nin yılan şeklinde olması yılanın doğurganlık ve üreme ile olan ilişkisinden ileri gelmektedir. Dişi bir varlığı dölleyen unsur olarak görülen yılan dolayısıyla dölleme öncesinde şekli itibariyle de bu arzuyu temsil edecek bir varlıktır. Yılanın fallusu andıran şekli onun üremeye dair potansiyelini ortaya koymaktadır. Yer yılanı üstünde uyuyan Vişnu, kozmik döngünün sağlayıcısı konumundadır. Evrenin yaratıcısı konumunda bulunan Vişnu aynı zamanda evreni yok etme ve yeniden yaratma gücüne de sahiptir. Vişnu kaos ve düzen arasında bir arabulucu gibidir. Vişnu ilksel sular üzerindeki yılan Ananta'nın üstünde yatar. Burada da yılan su unsuru ile birlikte görülmektedir. Yaratılışın temel kaynaklarından biri olan su ile yaşamın sonsuzluğunu ifade eden yılan birbirini destekler niteliktedir. Çünkü daha önceki mitlerde de yılan ve su birbirinden ayrılmaz iki unsur olarak karşımıza çıkmıştır. Çünkü insan ve dünyaya bakıldığında da her ikisinin de yüzde seksenini su oluşturur. Ayrıca mitte yer alan Süt Okyanusu

spermayı andırır ve bir okyanusun içinde çalkalanan yılan, kadın ve erkek birleşmesinin sembolize edilmiş halidir.

Yunan- Roma mitolojisinde yılan Ophion, Typhon, Python, Uroboros, Herakles, Laokoon, Medusa ve Asklepios-Caduseus ile birlikte ele alınmıştır. Yaratılışın başlangıcını oluşturan Ophion'dan yeryüzü ve gökyüzü unsurları yaratılmaktadır. Doğanın dölleyici ilkesi olarak görülen Orpheus'un yumurtasının; bereket, doğanın uyanışı ve yeniden doğuşu simgelediği sonucuna ulaşılmıştır. Yumurtadan çıkan bir hayvan olan yılanın yine bir yumurtanın etrafına sarılıp yumurtayı kırması yaratılışı başlatan temel olayların başında görülür. Typhon ve Python da dünyanın ve tanrıların düzenini tehdit eden varlıklardır. Onların öldürülmesiyle düzenin kaosa sürüklenmeden devam etmesinin sağlandığı anlaşılmıştır. Uroboros'ta ise, sonsuzluğun, ölümsüzlüğün sembolü olan yılan, kuyruğunu ağzına almasıyla oluşturduğu yuvarlak şekil onun tamamlanmış olduğunu gösterir ve tıpkı bir güneşi andırır. Hayatı canlandıran ve evrendeki mevsimsel döngüyü sağlayan bir güç olan güneş gibi yılan da hem deri değiştirmesi hem de kıvrılarak birçok forma girerek reenkarnasyonu temsil ettiği ve bu özellikleriyle yeniden doğuşu ve varoluşu simgelediği sonucuna ulaşılmıştır. Herakles'in görevlerinde yılan öne çıkan hayvanlardan biridir ve burada da ejderha öldürme motifi görülmüştür. Herakles'in görevlerinden biri olan Lerna Ejderini ya da Hydra'yı yenmesi gerekmektedir. Bir kaos simgesi olan suda yaşayan ejderin öldürülmesi, eril güç olan iktidarı tehdit eden bir unsurun ortadan kaldırılmasını ifade ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Laokoon'da ise deniz yılanları, Laokoon'u denizin dibine çekerek onu Apollon'a ettiği saygısızlıktan dolayı cezalandırıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Başlarında yılanlar sarılı Medusa, Euryale, Stheno adlı üç kız kardeşlere Gorgonlar da denir. Medusa'ya âşık olan Poseidon'la birleşmelerinden canavarlar soyu meydana gelmiştir. Asklepios'un yılanlı asası hekimliğin sembolü sayılmaktadır. Asanın üzerinde birbirine sarılı iki yılan yer almaktadır. Medusa yaşam ve ölüm gibi iki zıt unsuru damarlarından akan kan ile verebilmektedir. Buradan da yılan saçlarıyla kendine bakını taşla çeviren Medusa'nın da zehri ve panzehiri bir arada bulunduran bir varlık olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Asklepios'un asasında kendini şifa unsuru olarak gösteren yılan Hermes'in asasında barış unsuru olarak yer aldığı anlaşılmıştır.

Dünya mitlerinde yılan üç başlık altında incelenmiştir. Bunlardan ilki olan yaratıcı yılan adlı bölümde ele alınmıştır. Türk, Sümer-Babil, Mısır, Hint, Yunan-Roma mitlerinde incelenen yılan üç ana başlık altında incelenmiştir. Yaratıcı yılan başlığında ise; Ejder, Tiamat, Hermopolis, Atum, Apophis, Urobuos, Osiris, Vişnu, Python, ve Uraeus mitlerinde ve tanrılarında yılan incelenmiştir. Yılan, bu incelemede Jung'un arketip kuramına göre ele alınmıştır. Üreme, doğum ve gebelikle özdeşleştirilen yılan doğurgan bir eril güçtür. Yaratıcı yılan bu mitlerde karşımıza yaratıcı ve yok edici özellikleriyle çıkmıştır. Yılanın temelde bu özellikleri Jung'un anne arketipiyle örtüşmektedir. Çünkü Jung anne arketipini açıklarken annenin hem yaratıcı olmasına hem de yıkıcı ve yok edici olmasına değinmektedir. Şeytan Yılan adlı bölümde ise doğasında hem iyiliği hem de kötülüğü barındıran yılanın düalist bir varlık olduğu görülmüştür. Erlik, Gılgamış'ta yılan, Etana mitindeki yılan, Apep, Vritra, Lerna Ejderi, Typhon, Laokoon'da yılan ele alınmıştır. Anne arketipinde kötücül yan da vardır. İyileştirici-tedavi edici yılan başlığında ise sırasıyla otacı olarak şaman, ev eşik iyesi olarak yılan, Şahmeran, Ningişzida, Nagalar, Ananta, Vasuki ve Kundalini de yılan ele alınmıştır. Yılan, kısa zamanda ölüme neden olabilen zehri ve gömlek değiştirmesiyle de gençleşmeyi ve ölümsüzlüğü çağrıştıran davranışıyla sıra dışı güçleri olan bir varlık olarak değerlendirilmiştir. Deri değiştirmesiyle ölümsüzlüğü simgeleyen yılan aynı zamanda zehir ve panzehiri bünyesinde barındırmasıyla tıbbın da simgesi haline geldiği sonucuna ulaşılmıştır.

Sonuç olarak, Türk, Sümer-Babil, Mısır, Hint, Yunan-Roma mitlerinde yılan; anne, büyük bilge, yeniden doğuş ve hilebaz arketipleri temel alınarak karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Hem erili hem de dişili ifade eden yani her iki cinsin özelliklerini de kendinde barındıran yılan, yaratılış eylemlerinde hem yaratılışın başlangıcındaki dölleme işlemi yapan eril gücü hem de döllenen dişil gücü temsil etmiştir. Böylece varoluş için gerekli olan çatışmayı kendisi sağlamıştır. Sonsuz döngünün gerçekleşmesi için gerekli olan mücadelede yılan hem alt eden hem de alt edilen konumda görülmüştür. Bir annenin hem yaratan hem yok eden örnekleri, yılanın hem yaratılışta yer alması hem de yaratılan her şeyi tehdit etmesi olarak ortaya çıkmaktadır. Bazı mitlerde yılanın öldürülmesi evreni temsil eden eril gücün alt edilmesini göstermektedir. Dolayısıyla dişi ve erkek mücadelesi yaşamın devam ettirilmesi bağlamında önemlidir. Büyük bilge arketipiyle de her zaman yol gösteren ve önder olarak görülen bir konumda yer almıştır. Dolayısıyla da iktidarı temsil eden

eril gücü ortaya koymuştur. Kimi zaman da yılanın anaerkilliğine vurgu yapılarak dişil gücün önderliği öne çıkmıştır. Aynı zamanda deri değiştirme özelliği ile de yeniden doğuşu arketipine karşılık gelmiştir. Yılan deri değiştirmesiyle varoluşu yeniden başlatır yani hayat son bulmaz. Yılanın sağaltıcı özellikleri de onun bu özelliklerini destekler niteliktedir. Çünkü şifa bir çeşit yeniden hayata döndürmedir. Şeytani özellikleriyle de yılan hilebaz figürüne denk gelmektedir. Çünkü yılan, devamlı insanı aldatan, yanıltan ve düşmanlık yaratan yönleriyle daima bir kaos yaratır ve evrensel uyumu tehdit eder. Makrokozmos olan evrenin mikrokozmos olan temsili yılan, evrendeki çatışmayı daima içindeki düalist yönle ortaya koyar. Evrendeki iyi-kötü, aydınlık-karanlık ve dişil-eril çatışması yılan da sembolik bir anlam kazanır.

Yılan, sadece Sümer-Babil, Türk, Mısır, Hint ve Yunan-Roma mitlerinde yer alan bir varlık değildir. Aynı zamanda Çin, Kızılderili ve İskandinav mitlerinde de yılan sıklıkla rastlanılmaktadır. Dolayısıyla bu mitler de ayrı bir çalışma konusu olabilmektedir. Bunlara ek olarak yılan gibi kartal da hemen hemen tüm toplumlarda görülen ortak hayvanlardan biridir. Kartal da aynı şekilde karşılaştırmalı mitoloji alanında üzerine çalışılabilecek sembol ya da motiflerden biridir.

KAYNAKÇA

- Akerson, Fatma Erkman. (2012). *Edebiyat ve Kuramlar*, 2. Baskı, İthaki Yayınları, İstanbul.
- Akkaş, Sema Önal. (2008). “Mit ve Felsefe”, *Milli Folklor*, Sayı:77, ss. 83-88.
- Armstrong, Karen. (2014). *Mitlerin Kısa Tarihi*, Çev: Dilek Şendil, Alfa Yayınevi, İstanbul.
- Aydın, Hüseyin. (2012). *İlim Felsefe ve Din Açısından Yaratılış ve Gayelilik*, 7. Baskı, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Aydın, Kâmil. (1999). *Karşılaştırmalı Edebiyat Günümüz Postmodern Bağlamda Algılanışı*, Birey Yayıncılık, İstanbul.
- Bayat, Fuzuli. (2011). *Türk Mitolojik Sistemi (Ontolojik ve Epistemolojik Bağlamda Türk Mitolojisi)*, I. Cilt, 2. Baskı, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Bayat, Fuzuli. (2012a). *Türk Mitolojik Sistemi (Ontolojik ve Epistemolojik Bağlamda Türk Mitolojisi)*, II. Cilt, 2. Baskı, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Bayat, Fuzuli. (2012b). *Türk Kültüründe Kadın Şaman*, 2. Baskı, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Beydili, Celal. (2005). *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük*, Çev: Eren Ercan, Yurt Kitap-Yayın, Ankara.
- Bloom, Harold ve Hobby, Blake. (2010). *Bloom's Literary Themes: The Trickster*, Infobase Publishing, New York.
- Boratav, Pertev Naili. (2012). *Türk Mitolojisi*, Çev: Rcep Özbay, Bilgesu Yayınları, Ankara.
- Bulfinch, Thomas. (2011). *Bulfinch Mitolojileri*, Çev: Aysun Babacan, Bora Kamcez, Berk Özcangiller, Pinhan Yayıncılık, İstanbul.
- Burn, Lucilla. (2012). *Yunan Mitleri*, Çev: Nagehan Tokdoğan, 2. Baskı, Phoenix Yayınevi, İstanbul.

- Campbell, Joseph (2010). *Mitolojinin Gücü*, Çeviren: Zeynep Yaman, Media Cat Kitapları, İstanbul.
- Campbell, Joseph. (2013). *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, Çev: Sabri Gürses, 2. Baskı, Kabalcı Yayıncılık, İstanbul.
- Campbell, Joseph. (2015a). *Batı Mitolojisi*, Çev: Kudret Emiroğlu, Işık Yayınları, İstanbul.
- Campbell, Joseph. (2015b). *Yaratıcı Mitoloji*, Çev: Kudret Emiroğlu, Işık Yayınları, İstanbul.
- Can, Şefik. (2014). *Klasik Yunan Mitolojisi*, 12. Baskı, Ötüken Neşriyat, Ankara.
- Cirlot, J. E. (1971). *A Dictionary of Symbols*, Çev: Jack Sage, 2. Baskı, Routledge, London.
- Çınar, Güneş. (2006). “Heykel ve Mitoloji”, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Heykel Ana Sanat Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.
- Çoruhlu, Yaşar. (2013). *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*, 2. Baskı, Kabalcı Yayıncılık, İstanbul.
- Dallapiccola, A. L. (2013). *Hint Mitleri*, Çev: Bilgesu Savı, Phoenix Yayınevi, Ankara.
- Eliade, Mircea. (1993). *Mitlerin Özellikleri*, Çev: Sema Rifat, Semavi Yayınları, İstanbul.
- Eliade, Mircea. (2012). *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi*, Çev: Ali Berktaş, 3. Baskı, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- Eliade, Mircea. (2014a). *Dinler Tarihine Giriş*, Cilt 1, Çev: Lale Arslan Özcan, 2. Baskı, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- Eliade, Mircea. (2014b). *Şamanizm*, Çev: İsmet Birkan, 3. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara.
- Erhat, Azra. (1996). *Mitoloji Sözlüğü*, 6. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul.

- Eyuboğlu, İsmet Zeki. (2007). *Anadolu Mitolojisi*, Derin Yayınları, İstanbul.
- Eyuboğlu, İsmet Zeki. (2012). *Gilgames Destanı*, 2. Baskı, Özgür Yayınları, İstanbul.
- Fiske, John. (2002). *Mitler ve Mit Yapanlar*, Çev: Utku Tuğlu, Öteki, Ankara.
- Fordham, Frieda. (2015). *Jung Psikolojisinin Ana Hatları*, Çev: Aslan Yalçınır, 9. Baskı, Say Yayınları, İstanbul.
- Frye, Northrop. (2015). *Eleştirinin Anatomisi*, Çev: Hande Koçak, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Gaster, Theodor H. (2000). *Thespis Eski Yakındoğu'da Ritüel, Mit ve Drama*, Çev: Mehmet H. Doğan, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- Gezgin, Deniz. (2014). *Hayvan Mitosları*, Sel Yayıncılık, İstanbul.
- Hançerlioğlu, Orhan. (2013). *Dünya İnançları Sözlüğü*, 6. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Hart, George. (2012). *Mısır Mitleri*, Çev: Mehmet Sait Türk, 2. Baskı, Phoenix Yayınevi, Ankara.
- Hooke, Samuel Henry. (2015). *Ortadoğu Mitolojisi*, Çev: Alâeddin Şenel, 5. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara.
- İnan, Abdülkadir. (1995). *Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar*, 4. Baskı, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- İndirkaş, Zühre. (2013). *Türk Mitosları ve Anadolu Efsanelerinin İzsürümü*, 2. Baskı, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- İşler, Ertuğrul. (2004). *Andre Gide'i Mitlerle Okumak*, Anı Yayıncılık, Ankara.
- Jung, Carl Gustav. (2006). *Analitik Psikoloji*, Çev: Ender Gürol, 2. Baskı, Payel Yayınları, İstanbul.
- Jung, Carl Gustav. (2013a). *Anılar, Düşler, Düşünceler*, Çev: İris Kantemir, 6. Baskı, Can Yayınları, İstanbul.

- Jung, Carl Gustav. (2013b). *Dört Arketip*, Çev: Zehra Aksu Yılmaz, 4. Baskı, Metis Yayınları, İstanbul.
- Jung, Carl Gustav. (2015). *Feminen, Dişillığın Farklı Yüzleri*, Çev: Tuğrul Veli Soylu, Pinhan Yayıncılık, İstanbul.
- Kalafat, Yaşar. (2012). *Türk Kültürlü Halklarda Mitler*, Berikan Yayınevi, Ankara.
- Kaya, Korhan. (2003). *Hint Mitolojisi Sözlüğü*, 2. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara.
- Kayaoğlu, Hülya Dilek (Yay. Haz.). (2007). *Meral Alpay'a Armağan*, Bayrak Matbaası, İstanbul.
- Kefeli, Emel. (2010). *Karşılaştırmalı Edebiyat İncelemeleri*, Kitabevi, İstanbul.
- Kramer, Samuel Noah. (2001). *Sümer Mitolojisi*, Çev: Hamide Koyukan, 2. Baskı, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- Leeming, David Adams. (1991). *World of Myth: An Anthology*, Oxford University Press, USA.
- Leick, Dr. Gwendolyn. (2002). *A Dictionary of Ancient Near Eastern Mythology*, US: Routledge, London.
- Lindquist, Mark Allen ve Zanger, Martin (ed). (1994). *Buried Roots and Indestructible Seeds*, The University of Wisconsin Press, London.
- Mackenzie, Donald A. (1996). *Çin ve Japon Mitolojisi*, Çev: Koray Akten, İmge Kitabevi, Ankara.
- Malinowski, B. (2013). *Büyü Bilim ve Din*, Çev: Saadet Özkal, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- March, Jenny. (2014). *Klasik Mitler*, Çev: Semih Lim, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Mccall, Henrietta. (2011). *Mezopotamya Mitleri*, Çev: Bircan Baykara, Phoenix Yayınevi, Ankara.

- Moran, Berna. (2003). *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, 11. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Müller, W. M. (1918). *Egyptian Mythology, The Mythology of All Race*, vol. XII: Egyptian, Indo-Chinese. Ed. Gray, L. H. –G. F. Moore. Marshall Jones Company, Boston, 1-245.
- Naskali, Emine Gürsoy (ed). (2014). *Yılan Kitabı*, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Necatigil, Behçet. (1973). *100 Soruda Mitologya*, Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- Nunez, Eloy Martos, A. Blanco, A. Garcia. (2015). “The Serpent as a Pan-Mediterranean Myth”, *Mediterranean Journal of Social Sciences*, Vol:6, No:4, S:2, MCSER Publishing, Italy, ss:422-431.
- O’Flaherty, Wendy Doniger. (1996). *Hindu Mitolojisi*, Çev: Kudret Emiroğlu, İmge Kitabevi, Ankara.
- Onaran, Âlim Şerif (Çev). (2012). *Binbir Gece Masalları*, 2/2. 7. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Ögel, Bahaeddin. (2014). *Türk Mitolojisi*, 6. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Öztürk, Özhan. (2009). *Folklor ve Mitoloji Sözlüğü*, Phoenix Yayınevi, Ankara.
- Plutark. (2006). *İsis ve Osiris*, Çev: Muammer Tuncer, Ruh ve Madde Yayınları, İstanbul.
- Renouf, Peter le Page. (2015). *Mısır’ın Ölüler Kitabı*, Çev: Erhan Altunay, Onbir Yayınları, İstanbul.
- Rosenberg, Donna. (2006). *Dünya Mitolojisi*, Çev: Koray Akten vd., 4. Baskı, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Rousseau, A. M. ve Pichois, Cl. (1994). *Karşılaştırmalı Edebiyat*, Çev: Yrd. Doç. Dr. Mehmet Yazgan, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- Roux, Jean-Paul. (2005). *Orta Asya’da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar*, Çev: Aykut Kazancıgil ve Lale Arslan, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.

Roux, Jean-Paul. (2012). *Eski Türk Mitolojisi*, 2. Baskı, Çev: Musa Yaşar Sağlam, Bilgesu Yayınları, Ankara.

Sakallı, Cemal. (2006). *Karşılaştırmalı Yazınbilim ve Yazınlararasılık/Sanatlararasılık Üzerine*, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

Seyidoğlu, Bilge. (1995). *Mitoloji Metinler-Tahliller*, Bizim Gençlik Yayınları, Kayseri.

Sivri, Medine. "Mit, Mitoloji ve Edebiyat İlişkisi". *Adimizi Dergisi*, Sayı:6, ss:12-17.

Sözeri, Tankut. (2000). *Kültürlerde Şahmeran*, İm Yayın Tasarım, İstanbul.

Stevens, Anthony. (1999). *Jung*, Çev: Ayda Çayır, Kaknüs Yayınları, İstanbul.

Strauss, Claude-Lévi. (2013). *Mit ve Anlam*, Çev: Gökhan Yavuz Demir, 2. Baskı, İthaki Yayınları, İstanbul.

Tekşan, Mesut. (2011). *Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi*, Kriter Yayınevi, İstanbul.

Tez, Zeki. (2008). *Mitolojinin Kültürel Tarihi*, Doruk Yayıncılık, İstanbul.

Tökel, Dursun A. (2000). *Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar*, Akçağ Yayınevi, Ankara.

Uraz, Murat. (1994). *Türk Mitolojisi*, 2. Baskı, Düşünen Adam Yayınları, İstanbul.

Varner, Gary R. (2007). *Creatures in the Mist: Little People, Wild Men and Spirit Beings Around the World: A Study in Comparative Mythology*, Algora Publishing, USA.

Vernant, Pierre Jean. (1996). *Eski Yunan'da Söylen ve Toplum*, Çev: Mehmet Emin Özcan, İmge Kitabevi, Ankara.

Vernant, Pierre Jean. (2001). *Evren Tanrıları ve İnsanlar*, Dost Kitabevi, Ankara.

Wellek, Rene ve Warren, Austin. (2005). *Edebiyat Teorisi*, Çev: Ömer Faruk Huyugüzel, 4. Baskı, Akademi Kitabevi, İzmir.

Wilkinson, Philip. (2014). *Efsaneler Mitler*, Çev: Emel Lakşe, 3. Baskı, Alfa Yayınevi, İstanbul.

Yöndemli, Fuat. (2004). *Tarih Öncesinden Günümüze Yılan*, Piramit Yayıncılık, Ankara.

Elektronik Kaynaklar

(25 Mayıs 2016). <http://global.britannica.com/biography/Adolf-Bastian>

(25 Mayıs 2016).

<http://www.islamansiklopedisi.info/dia/ayrmetin.php?idno=070044>

(25 Mayıs 2016). http://www.newworldencyclopedia.org/entry/Adolf_Bastian

(25 Mayıs 2016).

http://blog.onlineprasad.com/wp-content/uploads/2015/04/Screenshot_1.jpg

(25 Mayıs 2016).

http://cdn.list25.com/wp-content/uploads/2013/04/25-python_tn1.jpg

(20 Mayıs 2016).

http://www.greekmythology.com/images/mythology/ophion_153.jpg

(25 Mayıs 2016). <http://www.hinduwebsite.com/buzz/images/ananta-01.jpg>

(25 Mayıs 2016). <http://www.mythstories.com/gilga8.jpg>

(20 Mayıs 2016).

<https://isiopolis.files.wordpress.com/2013/03/agathetycheagathosdaimon.jpg>

(20 Mayıs 2016).

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/b/bd/Laocoon_and_His_Sons.jpg

(20 Mayıs 2016).

http://roberthood.net/blog/wp-content/uploads/2009/04/naga_kanya_the_snake_woman_zf52.jpg

(25 Mayıs 2016).

<https://ferrebeekeeper.files.wordpress.com/2012/06/7983272.jpg>

(25 Mayıs 2016).

<https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/d/d9/%C5%9Eahmaran.jpg>

(25 Mayıs 2016).<https://dragondreaming.files.wordpress.com/2011/11/tiamat.jpg>

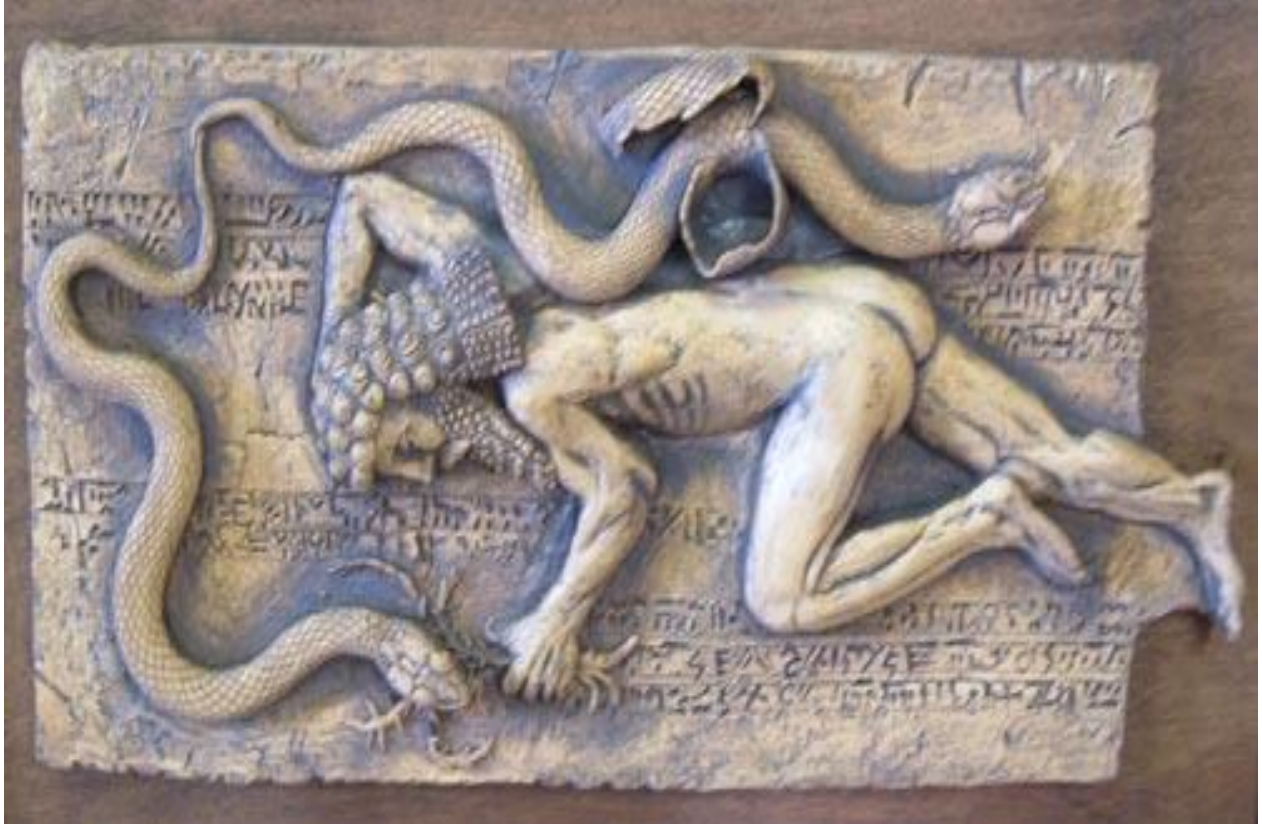
(25 Mayıs 2016).

http://i299.photobucket.com/albums/mm317/vickiemccolley/Ouroboros_by_zarathus.jpg

(25 Mayıs 2016).

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/d/d9/Zeus_Typhon_Staatliche_Antikensammlungen_596.jpg

EK: DÜNYA MİTLERİNDE YILAN TEMSİLLERİ

Şekil 1: Gılgamış ve Yılan (bkz. <http://www.mythstories.com/gilga8.jpg>, Erişim Tarihi, 25 Mayıs 2016)

Şekil 2: Enuma Eliş Miti Yılan Tasviri

(bkz. <https://dragondreaming.files.wordpress.com/2011/11/tiamat.jpg>, Erişim Tarihi, 25 Mayıs 2016).

Şekil 3: Ningišzida Yılanı (bkz.

<https://ferrebeekeeper.files.wordpress.com/2012/06/7983272.jpg>, Erişim Tarihi, 25 Mayıs 2016).

Şekil 4: Şahmeran Tasviri

(bkz.<https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/d/d9/%C5%9Eahmaran.jpg>, Erişim Tarihi, 25 Mayıs 2016).

Şekil 5: İsis Yılanları Kabartması

(bkz. <https://isiopolis.files.wordpress.com/2013/03/agathetycheagathosdaimon.jpg>, Erişim Tarihi, 20 Mayıs 2016)

Şekil 6: Naga Yılanı Heykelciği (bkz. http://roberthood.net/blog/wp-content/uploads/2009/04/naga_kanya_the_snake_woman_zf52.jpg, Erişim Tarihi, 20 Mayıs 2016).

Şekil 7: Vişnu ve Beş Başlı Yılan Tasviri (bkz. http://blog.onlineprasad.com/wp-content/uploads/2015/04/Screenshot_1.jpg, Erişim Tarihi, 25 Mayıs 2016).

Şekil 8: Ananta ve Yedi Başlı Kobra Tasviri

(bkz. <http://www.hinduwebsite.com/buzz/images/ananta-01.jpg>, Erişim Tarihi, 25 Mayıs 2016).

Şekil 9: Ophion Yılanı Tasviri (bkz. http://www.greekmythology.com/images/mythology/ophion_153.jpg, Erişim Tarihi, 20 Mayıs 2016).

Şekil 10: Typhon ile Zeus'un Savaşının Tasviri

(bkz.https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/d/d9/Zeus_Typhon_Staatliche_Antikensammlungen_596.jpg, Erişim Tarihi, 25 Mayıs 2016).

Şekil 11: Apollo ve Python

(bkz. http://cdn.list25.com/wp-content/uploads/2013/04/25-python_tn1.jpg, Erişim Tarihi, 25 Mayıs 2016)

Şekil 12: Uroboros Tasviri

(bkz.http://i299.photobucket.com/albums/mm317/vickiemccolley/Ouroboros_by_zarathus.jpg, Erişim Tarihi, 25 Mayıs 2016).

Şekil 13 Laokoon ve Oğulları

(bkz.https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/b/bd/Laocoon_and_His_Sons.jpg, Erişim Tarihi, 20 Mayıs 2016).

